

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τμήμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική

Κατεύθυνση : ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους: είναι διαχειρίσιμο; Προτάσεις οικονομικής πολιτικής

Ιάσων Σωτήρης

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Κυριαζής

Βόλος, 2017

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νικόλαο Κυριαζή για την σωστή καθοδήγησή του και το άρτιο κλίμα συνεργασίας που αναπτύχθηκε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Επίσης ευχαριστώ την οικογένεια μου και τους φίλους μου για την προσωπική στήριξη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να διαλευκάνει στο βαθμό που είναι δυνατόν το πολύπλοκο ζήτημα της βιωσιμότητας του ελληνικού δημοσίου χρέους και να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους προτείνοντας οικονομικές πολιτικές.

Αυτό που εξετάζεται είναι η βιωσιμότητα του ελληνικού δημοσίου χρέους, χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την πορεία του από το 2000 έως σήμερα καθώς και τις αιτίες που οδήγησαν στην συσσώρευσή του. Μετέπειτα εξετάζονται τρόποι αντιμετώπισης της κρίσης χρέους σκιαγραφώντας προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση με χρήση ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας.

Οι χρόνιες παθογένειες της ελληνικής οικονομίας σε συνδυασμό με την αύξηση των επιτοκίων δανεισμού μετά το ξέσπασμα της κρίσης οδήγησαν σε εκτόξευση του δημοσίου χρέους. Η αστάθεια του πολιτικού μας συστήματος, η μεγάλη καθυστέρηση στην εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και η προσκόλληση των θεσμών σε πολιτικές πλεονασμάτων και πολιτικές λιτότητας δημιουργούν ένα αρνητικό πλέγμα, με την βιωσιμότητα του χρέους να είναι αμφίβολη. Η αναδιάρθρωση του χρέους θα ήταν ένα σημαντικό βήμα προς την αντιμετώπιση του προβλήματος. Πέρα όμως από αυτό απαιτούνται αποφασιστικές κινήσεις από πλευράς της ελληνικής κυβέρνησης έτσι ώστε η Ελλάδα να γίνει πιο ανταγωνιστική απέναντι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και να μπορέσει σταδιακά να επιτευχθεί πραγματική σύγκλιση της οικονομίας της με αυτές των άλλων χωρών.

Λέξεις κλειδιά: ελληνικό δημόσιο χρέος, βιωσιμότητα, αναδιάρθρωση, μεταρρυθμίσεις

ABSTRACT

This diploma thesis aims to elucidate as far as possible the complex issue of the sustainability of Greek public debt and to contribute to the debt crisis by proposing economic policies.

What is being considered is the sustainability of the Greek public debt, using as a tool its course from 2000 till today as well as the causes that led to its accumulation. Afterwards, ways to tackle the debt crisis are outlined by sketching proposals for economic policy.

The methodology followed in the study is the bibliographic review by using both Greek and foreign literature.

The chronic pathogens of the Greek economy coupled with rising lending rates after the outbreak of the crisis led to a shedding of public debt. The instability of our political system, the great delay in implementing structural reforms, and the attachment of institutions to political surpluses and austerity policies create a negative grid, with the debt sustainability being questionable. Debt restructuring would be an important step towards tackling the problem. However, there is a need for decisive moves on the part of the Greek government in order to make Greece more competitive with other European countries and to gradually achieve a real convergence of its economy with that of other countries.

Keywords: greek government debt, sustainability, restructuring, reforms

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ABSTRACT.....	3
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	6
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ.....	12
1.1 Η έννοια του δημοσίου χρέους.....	12
1.2 Διακρίσεις του δημοσίου χρέους.....	13
1.3 Ορθολογισμός στον κρατικό δανεισμό.....	15
1.4 Αιτίες και προβλήματα δανεισμού.....	19
1.5 Δημόσιο χρέος και οικονομική ανάπτυξη.....	20
1.5.1 Η θεωρία της Ρικαρδιανής ισοδυναμίας.....	20
1.5.2 Ερευνητικές προσεγγίσεις της σχέσης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	23
2.1 Η δομή του δημοσίου χρέους της Ελλάδας.....	23
2.2 Αιτίες του ελληνικού δημοσίου χρέους.....	24
2.3 Η εξέλιξη του ελληνικού δημοσίου χρέους από το 2000 και μετά.....	30
2.4 Επιπτώσεις του δημοσίου χρέους.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ.....	40
3.1 Πολιτική έκδοσης ονομαστικών – πραγματικών χρεογράφων.....	40
3.2 Πολιτική της διάρκειας των χρεογράφων.....	41
3.3 Πολιτική ελαχιστοποίησης κόστους – ρίσκου.....	42
3.4 Παθητική ή ενεργητική πολιτική διαχείριση του χρέους.....	44
3.5 Διαχείριση δημοσίου χρέους στην περίπτωση της Ελλάδας.....	45

3.5.1 Μνημόνιο Ι.....	46
3.5.2 Μνημόνιο ΙΙ.....	49
3.5.3 Μνημόνιο ΙΙΙ.....	51
3.6 Βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	69
4.1 Η πρόταση του BRUEGEL.....	69
4.2 Η πρόταση P.A.D.R.E.....	70
4.3 Η «Μετριοπαθής Πρόταση» (MODEST PROPOSAL).....	72
4.4 Πρόταση του Γερμανικού Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομόνων.....	74
4.5 Πρόταση Goodhart.....	75
4.6 Πρόταση Feldstein.....	76
4.7 Πρόταση Λαπαβίτσα.....	77
4.8 Πρόταση Κυριαζή Νικόλαου – Οικονόμου Εμμανουήλ.....	79
4.9 Σκέψεις για την έξοδο από την κρίση και αντιμετώπισης του χρέους.....	84
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	93

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Δαπάνες γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	27
Διάγραμμα 2: Πρωτογενείς δαπάνες γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	28
Διάγραμμα 3: Δαπάνες γενικής κυβέρνησης (ως ποσοστό του ΑΕΠ) ανά λειτουργία.....	28
Διάγραμμα 4: Δημόσιο χρέος σε ποσοστό του ΑΕΠ.....	33
Διάγραμμα 5: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	34
Διάγραμμα 6: Δημόσιο χρέος και έλλειμμα.....	36
Διάγραμμα 7: Η κατά κεφαλήν δαπάνη της υγείας στην Ελλάδα.....	37
Διάγραμμα 8: Κατανομή δανειακών κεφαλαίων.....	51

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

ΑΔΜΗΕ: Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΤΕ: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος

ΔΕΚΟ: Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Ε.Ε: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΕΝΦΙΑ: Ενιαίος Φόρος Ακινήτων Ιδιοκτησίας

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΟΠΥΥ: Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υγείας

Ε.Σ.Π.Α.: Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

ΕΤΕΠ: Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων

ΙΝΕ ΓΣΕΕ: Ινστιτούτο Έρευνας Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας

Κ.Π.Σ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

Μ.Ο.Π.: Μεσογειακό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα

ΜΣΙ: Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών

ΟΑΣΑ: Οργανισμός Αστικών Συγκοινωνιών Αθήνας

ΟΝΕ: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΣΔΟΕ: Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος

ΤτΕ: Τράπεζα της Ελλάδος

ΤΧΣ: Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας

ΦΠΑ: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

DRF: Debt Redemption Fund

ECB: European Central Bank

ECOFIN: Economic and financial affairs council

EFF: Extended Fund Facility

EFSF: European Financial Stability Facility

ELA: Emergency Liquidity Assistance

ESF: European Social Fund

ESM: European Stability Mechanism

GLF: Greek Loan Facility

IMF: International Monetary Fund

IOU: ‘‘I owe you’’

NPV: Net Present Value

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

PSI: Private Sector Involvement

SBA: Stand By Arrangement

SGP: Stability and Growth Pact

SSM: Single Supervisory Mechanism

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας έχει αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος τα τελευταία χρόνια. Ειδικότερα μετά το ξέσπασμα της κρίσης και της ραγδαίας αύξησής του χρέους, μια πληθώρα ερευνών καταπιάστηκε με μια σειρά θεμάτων γύρω από την οικονομική κρίση της Ελλάδας. Θεωρώντας ότι η οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι κατά ένα μεγάλο βαθμό κρίση χρέους, έρχεται αυτήν η εργασία εκμεταλλευόμενη την πάροδο του χρόνου να συμβάλλει στην βιβλιογραφία εστιάζοντας στο πώς μπορούμε να βγούμε από το τούνελ της κρίσης χρέους. Πριν όμως απαντήσει σε αυτό καλείται να απαντήσει σε άλλο ένα ερευνητικό ερώτημα : κατά πόσο είναι διαχειρίσιμο το δημόσιο χρέος της Ελλάδας.

Το δημόσιο χρέος ιστορικά συναντάται στην Ελλάδα από αρχαιοτάτων χρόνων. Η Ελλάδα ξεκίνησε από την ίδρυσής της, ως κράτος, με διαδικασία πτώχευσης. Η πρώτη επίσημη πράξη του νεοσύστατου κράτους το 1827 ήταν η δήλωση αδυναμίας πληρωμής. Συνολικά η Ελλάδα χρεοκόπησε τέσσερις φορές και βρέθηκε υπό καθεστώς πτώχευσης πάνω από 50 χρόνια σε όλη την ιστορική της διαδρομή. Η δεύτερη επίσημη χρεοκοπία έγινε το 1843, και τότε επιβλήθηκε ο πρώτος δημοσιονομικός έλεγχος στην Ελλάδα με τραγικές συνέπειες για την οικονομία της και την κοινωνική της συνοχή. Η τρίτη επίσημη χρεοκοπία δηλώθηκε και έμεινε γνωστή με το «δυστυχώς επτωχέυσαμεν» του Χ. Τρικούπη το 1893. Υπήρξαν και τότε ξένοι δανειστές οι οποίοι το 1898, μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, επέβαλλαν Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, και δέσμευσαν τους βασικούς πόρους του ελληνικού δημοσίου. Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος διατηρήθηκε για πολλά χρόνια και το 1932 η Ελλάδα οδηγήθηκε για τέταρτη φορά σε χρεοκοπία. Περνώντας στην πιο σύγχρονη ιστορία η Ελλάδα ήρθε και πάλι αντιμέτωπη με τον κίνδυνο πτώχευσης. Ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, στις αρχές του 2010 γίνεται φανερό ότι δεν γίνεται να χρηματοδοτηθούν τα τεράστια ανοίγματα του δημοσίου από τις αγορές και για να αποφευχθεί μια ενδεχόμενη χρεοκοπία η Ελλάδα καταφεύγει στο μηχανισμό στήριξης. Υπογράφεται το πρώτο μνημόνιο που ως στόχο έχει την βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους. Σύμφωνα όμως με έκθεση του ΔΝΤ (IMF, 2016), ενώ το 2010 το ελληνικό χρέος εμφανιζόταν βιώσιμο στην συνέχεια σοβαρά προβλήματα υλοποίησης αποφάσεων από τις Ελληνικές κυβερνήσεις οδήγησαν στην απότομη επιδείνωση της βιωσιμότητάς του.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε τόσο για το πρώτο όσο και για το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα ήταν η βιβλιογραφική ανασκόπηση με χρήση ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας.

Η συνεισφορά της συγκεκριμένης διπλωματικής έγκειται μέσω της εξέλιξης του ελληνικού χρέους σε συνδυασμό με τις αιτίες συσσώρευσής του καθώς και με το τι έχει γίνει για την αντιμετώπισή του, τόσο από πλευρά ελληνικής κυβέρνησης όσο και από πλευρά ευρωπαϊκής ένωσης, να βγάλει συμπεράσματα σχετικά με την βιωσιμότητά του και σε δεύτερο στάδιο να διερευνήσει υφιστάμενες και μη προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του δημόσιου χρέους και τα είδη του. Στην συνέχεια γίνεται αναφορά στις αρχές που πρέπει να διέπουν τον δανεισμό, τις αιτίες και τα πιθανά προβλήματα που μπορεί να δημιουργηθούν. Τέλος εξετάζεται η σχέση μεταξύ δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης αφού πρώτα γίνεται μια σύντομη παρουσίαση της θεωρίας της Ρικαρδιανής ισοδυναμίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η δομή του ελληνικού δημοσίου χρέους, οι αιτίες αύξησής του, η εξέλιξή του από το 2000 και οι επιπτώσεις του. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια θεωρητική προσέγγιση των πολιτικών διαχείρισης του χρέους και στην συνέχεια εξειδίκευση στην περίπτωση της Ελλάδας. Γίνεται μια εκτενής παρουσίαση των τριών μνημονίων ώστε ο αναγνώστης να σχηματίσει εικόνα των κυρίων μέτρων που αυτά περιλάμβαναν. Ακολουθεί η βιωσιμότητα του ελληνικού δημοσίου χρέους. Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφονται οι κύριες προτάσεις οικονομικής πολιτικής και καταλήγουμε με τις δικές μας προτάσεις για την έξοδο από την κρίση χρέους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

1.1 Η έννοια του δημοσίου χρέους

Το δημόσιο χρέος είναι έννοια άμεσα συνυφασμένη με το δημόσιο έλλειμμα το οποίο ορίζεται ως η διαφορά των δαπανών από τα έσοδα για μία χρονική περίοδο συνήθως ετήσια. Σύμφωνα με τον Rosen (2000), το δημόσιο χρέος αποτελείται από το άθροισμα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή σωρευτικά για τα παρελθόντα έτη. Η δημιουργία του δημοσίου χρέους προκαλείται από τις υπερβάλλουσες δαπάνες σε σχέση με τα δημόσια έσοδα που εισπράττει το κράτος μέσω της φορολογίας. Πιο συγκεκριμένα, το δημόσιο χρέος αποτυπώνει την ονομαστική αξία των ακαθάριστων κρατικών υποχρεώσεων, η οποία αξία απεικονίζεται μέσω των κυκλοφορούντων κρατικών ομολόγων σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή (Δαλαμάγκας, 2010). Γίνεται εύλογα αντιληπτό, ότι το δημόσιο χρέος αυξάνεται σε περίπτωση δημόσιου ελλείμματος κατά το ποσό του ελλείμματος, ενώ μειώνεται σε περίπτωση πλεονάσματος. Η μεταβολή δηλαδή του δημοσίου χρέους σε ένα έτος ισούται με το δημοσιονομικό έλλειμμα. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το δημόσιο έλλειμμα είναι μια μεταβλητή ροής γιατί υπολογίζεται για μια χρονική περίοδο σε αντίθεση με το δημόσιο χρέος το οποίο αφορά μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και χαρακτηρίζεται ως μεταβλητή αποθέματος.

Αξία έχει η αναφορά στην Συνθήκη του Μάαστριχ το 1992 κατά την οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση θεσμοθέτησε καθολικά για τα κράτη της, δημοσιονομικούς στόχους αναφορικά με το δημόσιο έλλειμμα και χρέος. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την Συνθήκη, ο λόγος του πρωτογενούς ελλείμματος προς το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν θα πρέπει να είναι μικρότερος του 3% και ο λόγος του δημοσίου χρέους προς το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν να είναι μικρότερος του 60%. Η Ε.Ε. προχώρησε στους παραπάνω όρους στα πλαίσια της προσπάθειας άμβλυνσης των ανισοτήτων των μελών της και διασφάλισης υγιούς οικονομικής κατάστασης.

1.2 Διακρίσεις δημοσίου χρέους

Το δημόσιο χρέος διακρίνεται σε:

- Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος

Το ακαθάριστο δημόσιο χρέος απορρέει από τις συνολικές κρατικές υποχρεώσεις και αποτελεί σημαντικό μέγεθος καθώς περιλαμβάνει τις δαπάνες των τόκων και των χρεολυσίων που προκύπτουν από την εξυπηρέτηση του χρέους. Το καθαρό δημόσιο χρέος είναι η διαφορά των διαθεσίμων των φορέων κεντρικής και γενικής κυβέρνησης από το ακαθάριστο δημόσιο χρέος (Καραβίτης, 2008).

- Εσωτερικό και εξωτερικό δημόσιο χρέος

Εσωτερικό είναι το χρέος που δημιουργείται όταν η κυβέρνηση δανείζεται από δανειστές που έχουν την έδρα τους εντός της χώρας ενώ εξωτερικό είναι το χρέος όταν τα κεφάλαια δανεισμού προέρχονται από ξένους επενδυτές. Σε αντίθεση με τον εξωτερικό δανεισμό ο εσωτερικός δεν αυξάνει τους συνολικούς πόρους μιας οικονομίας καθώς σε αυτόν συμμετέχουν οι αποταμιεύσεις των φυσικών προσώπων της χώρας με άμεση συνέπεια την μείωση της αγοραστικής δύναμης και την αρνητική επίδραση πάνω στην ενεργό ζήτηση (Γεωργακόπουλος και Πατσουράτης, 1993).

- Βραχυπρόθεσμο και μεσομακροπρόθεσμο χρέος

Ανάλογα με τον χρόνο λήξης του χρέους αυτό χωρίζεται σε βραχυπρόθεσμο και μεσομακροπρόθεσμο. Ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός εξυπηρετεί κυρίως τις τρέχουσες ανάγκες και ταμειακές δυσκολίες ενός κράτους με τον ρόλο του δανειστή να τον επιτελούν η κεντρική τράπεζα, οι εμπορικές τράπεζες καθώς και οι ίδιοι οι πολίτες.

Ο μεσομακροπρόθεσμος δανεισμός χρησιμοποιείται κυρίως για την τροφοδότηση δημοσίων επενδύσεων και δαπανών έτσι ώστε να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη (Καραβίτης Ν., 2008)

- Απεχθές χρέος

Απεχθές χρέος σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο είναι εκείνο το χρέος που έχει δημιουργηθεί από ένα καθεστώς για λόγους που δεν εξυπηρετούν τα εθνικά συμφέροντα και δεν πρέπει να είναι εκτελέσιμο. Το απεχθές χρέος υποδηλώνει εξαναγκασμό.

Για να χαρακτηριστεί το χρέος απεχθές πρέπει να συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις :

1. Τα δάνεια να συμφωνήθηκαν χωρίς την συγκατάθεση των πολιτών. Σύμφωνα με τον Sack N. A. (1927) αυτό μπορεί να συμβεί όταν ένα καθεστώς έρθει στην εξουσία και συνάψει ένα χρέος, όχι για τις ανάγκες ή προς όφελος του κράτους αλλά προς ενίσχυση του ίδιου του καθεστώτος π.χ. για να καταστείλει μια λαϊκή εξέγερση. Ένα τέτοιο χρέος παύει να υφίσταται με την κατάλυση του καθεστώτος καθώς είναι ένα προσωπικό χρέος, που δεν μπορεί να επιβαρύνει ένα ολόκληρο έθνος. Οι δανειστές σε μια τέτοια περίπτωση δεν μπορούν να απαιτήσουν την αποπληρωμή του χρέους καθώς έχουν διατελέσει μια εχθρική πράξη ενάντια στο λαό του έθνους, συνάπτοντας σύμβαση με ένα απολυταρχικό καθεστώς. Ωστόσο αξιώσεις απεχθούς χρέους υπάρχουν και στον 21^ο αιώνα από ευρωπαϊκά κράτη όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία και η Ισπανία. Στην Ελλάδα η οικονομική κρίση του 2010 έφερε στην επιφάνεια την πραγματικότητα ενός ιστορικού χρέους, συσσωρευμένου κατά τη διάρκεια δημοκρατικών καθεστώτων, για τα οποία ωστόσο δε γνώριζε ή τουλάχιστον δε γνώριζε πλήρως μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Ελληνικές οργανώσεις πλέον απαιτούν τον λογιστικό έλεγχο του ελληνικού χρέους, ώστε να γνωστοποιηθεί με ακρίβεια η προέλευσή του, οι χορηγοί του και ο βαθμός της νομιμότητάς του
2. Τα ποσά που εισέρευσαν από τα δάνεια να σπαταλήθηκαν με τρόπο που αντιβαίνει στα συμφέροντα και τις ανάγκες του έθνους.
3. Ο πιστωτής να ήταν ενήμερος για αυτή την κατάσταση.

Η σύγχρονη εκδοχή του απεχθές χρέους εκφράστηκε για πρώτη φορά κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου από τον νομικό Alexander Nahum Sack, το 1927 στο βιβλίο του "The Effects of State Transformations on their Public Debts and Other Financial Obligations". Ο Sack (1927) διέκρινε τα εξής είδη απεχθές χρέους : χρέη πολέμου, επιβαλλόμενα χρέη και χρέη καθεστώτων. Μετέπειτα υπήρξαν και άλλες κατηγοριοποιήσεις του απεχθούς χρέους και από άλλους νομικούς. Ο O'Connell (1967) αναφέρθηκε σε "εχθρικά χρέη" συμπληρωματικά στα χρέη πολέμου. Άλλοι αναφέρονται σε μια νέα κατηγορία από "χρέη του

αναπτυσσόμενου κόσμου που δεν δαπανώνται για το συμφέρον του πληθυσμού'' υπό την έννοια του ανεύθυνου δανεισμού (Khalfan et al., 2003). Οι πιο συνηθισμένοι όμως τύποι απεχθούς χρέους είναι τα ''εχθρικά χρέη'' και τα ''χρέη πολέμου'', όπου τα μεν πρώτα αναφέρονται σε χρέη που προκύπτουν για την καταστολή αποσχιστικών κινήσεων, την υποταγή των λαών κ.ο.κ ενώ τα δεύτερα αφορούν χρέη ενός κράτους για την χρηματοδότηση ενός πολέμου τον οποίο τελικά χάνει με τον νικητή να μην είναι υποχρεωμένος να εξοφλήσει ξανά το χρέος.

1.3 Ορθολογισμός στον κρατικό δανεισμό

Το εργαλείο του δανεισμού μπορεί να έχει ευεργετικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους αρκεί οι πόροι που λαμβάνει να διοχετεύονται με τέτοιο τρόπο ώστε μέσω της οικονομικής μεγέθυνσης να εξασφαλίζουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για το μέλλον. Η ορθολογική αυτή χρήση κεφαλαίων θα δώσει την δυνατότητα στο κράτος να ανταποκριθεί στις δανειακές υποχρεώσεις έχοντας θέσει γερές βάσεις για την δημιουργία συνθηκών ανάπτυξης σε νευραλγικούς τομείς της οικονομίας. Σύμφωνα με την διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD) το 2012, ο ορθολογικός δανεισμός διέπεται από μια σειρά κανόνων τόσο για τους δανειστές όσο και για τους δανειζόμενους. Αναφερόμενοι στους δανειστές οι κανόνες αυτοί συνοψίζονται στα εξής:

1. Αντιπροσώπευση

Οι δανειστές πρέπει να αναγνωρίζουν ότι την ευθύνη για την προστασία των μερών που εμπλέκονται στον δανεισμό την έχουν οι κρατικοί φορείς.

2. Αποφάσεις που στηρίζονται στην πληροφόρηση.

Οι δανειστές πρέπει να παρέχουν τις σωστές πληροφορίες στους δανειζόμενους προκειμένου αυτοί να λαβαίνουν τις σωστές αποφάσεις.

3. Έγκυρη εξουσιοδότηση

Οι δανειστές πρέπει να αποφασίζουν αν η χρηματοδότηση έχει πάρει την κατάλληλη έγκριση και οι προκύπτουσες συμβάσεις πίστωσης είναι ισχυρές και εκτελεστές σύμφωνα με την σχετική δικαιοδοσία. Συγκεκριμένα ο δανειστής έχει την υποχρέωση να διασφαλίσει ότι οι

κυβερνητικοί υπάλληλοι είναι εξουσιοδοτημένοι, σύμφωνα με τους εφαρμοστέους νόμους της χώρας, να εμπλακούν στην συναλλαγή και ότι ο διακανονισμός είναι κατά τα λοιπά σύμφωνος με τον εν λόγω νόμο. Σε διαφορετική περίπτωση η συμφωνία δεν πρέπει να κλείσει.

4. Υπεύθυνες αποφάσεις πίστωσης

Οι δανειστές είναι υποχρεωμένοι να κάνουν σωστή εκτίμηση της ικανότητας του οφειλέτη να αποπληρώσει το χρέος του βασιζόμενοι στην σωστή πληροφόρηση και ακολουθώντας αντικειμενικούς τεχνικούς κανόνες.

5. Χρηματοδότηση του σχεδίου

Οι δανειστές πριν προβούν στην χρηματοδότηση ενός σχεδίου σε μια χώρα οφειλέτη θα πρέπει να έχουν μελετήσει και προβλέψει τις επιπτώσεις αυτού του έργου σε οικονομικό, λειτουργικό, πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Όσο μεγαλύτερα τα κεφάλαια που θα δανειστούν τόσο μεγαλύτερη και η ευθύνη του δανειστή.

6. Διεθνής συνεργασία

Οι δανειστές θα πρέπει να συμμορφώνονται με τις κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών που επιβάλλονται σε ένα κυβερνητικό καθεστώς.

7. Αναδιάρθρωσεις χρέους

Σε περιπτώσεις αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους από τον οφειλέτη οι δανειστές πρέπει να συμπεριφέρονται με καλή πίστη και πνεύμα συνεργασίας προκειμένου να επιτευχθεί μια νέα συμφωνία σχετικά με τους όρους που διέπουν ένα δάνειο που έχει δοθεί.

Από την μεριά τους οι δανειζόμενοι οφείλουν να αναλάβουν τις εξής υπευθυνότητες:

8. Αντιπροσώπευση

Η εκάστοτε κυβέρνηση αντιπροσωπεύοντας το κράτος οφείλει συνάπτοντας δανειακές υποχρεώσεις να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών της. Όπου είναι δυνατόν οι δανειζόμενοι πρέπει να λάβουν υπόψη τους την ευθύνη των δανειστών ως προς τους δικούς τους οργανισμούς. Τα κρατικά χρέη που συνάπτονται από τις κυβερνήσεις δεσμεύουν τη συνεχιζόμενη νομική οντότητα του κράτους, συμπεριλαμβανομένων των μελλοντικών

διοικήσεων και των μελλοντικών γενεών των πολιτών του. Οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι που εκτελούν τα εν λόγω δάνεια συνεπώς φέρουν ευθύνες έναντι των ανθρώπων (του κράτους που δανείζουν) που τελικά πρέπει να επιστρέψουν τα χρήματα. Αυτό το πλαίσιο καθιστά παράνομη οποιαδήποτε μορφή συμφέροντος ή κατάχρησης εκ μέρους κυβερνητικών αξιωματούχων που εμπλέκονται στο δανεισμό. Οι εθνικοί νόμοι καθώς και οι διεθνείς και περιφερειακές συμβάσεις κατά της διαφθοράς έχουν σημασία για την αξιολόγηση της νομιμότητας αυτής της συμπεριφοράς. Πρέπει επίσης να υιοθετηθούν και να εφαρμοστούν οι κώδικες δεοντολογίας που εφαρμόζονται στις περιστάσεις διαχείρισης του χρέους και αντιμετωπίζουν τους σημαντικούς κινδύνους στον τομέα αυτό.

9. Δεσμευτικές συμφωνίες

Μία σύμβαση δημοσίου χρέους αποτελεί δεσμευτική υποχρέωση και πρέπει να τηρηθεί. Μια έκτακτη οικονομική κατάσταση μπορεί να αποτρέψει την πλήρη ή και την έγκαιρη αποπληρωμή του δανειολήπτη. Επίσης οι αρμόδιες δικαστικές αρχές μπορεί να αποφανθούν ότι συντρέχουν λόγοι νομικής υπεράσπισης. Όταν λόγω της οικονομικής κατάστασης του δανειζόμενου οι αλλαγές στις αρχικές συνθήκες του δανείου είναι αναπόφευκτες θα πρέπει να ακολουθούνται οι αρχές 7 και 15.

10. Διαφάνεια

Η διαδικασία για την λήψη χρηματοδότησης καθώς και της ανάληψης υποχρεώσεων και ευθυνών που σχετίζονται με το χρέος θα πρέπει να είναι διαφανής. Οι κυβερνήσεις έχουν την υποχρέωση να υιοθετούν ένα ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο που θα αποσαφηνίζει τις διαδικασίες, τις αρμοδιότητες και τις υπευθυνότητες. Θα πρέπει να θεσπίσουν ρυθμίσεις έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η ορθή έγκριση και εποπτεία των επίσημων δανείων και άλλων μορφών χρηματοδότησης συμπεριλαμβανομένων των εγγυήσεων από κρατικούς φορείς.

11. Κοινοποίηση και δημοσίευση

Οι σχετικοί όροι και προϋποθέσεις της συμφωνίας χρηματοδότησης θα πρέπει να γνωστοποιούνται από τον δανειολήπτη, να είναι καθολικά διαθέσιμοι και να υπάρχει εύκολη σε αυτούς μέσω του διαδικτύου σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συμπεριλαμβανομένων και των πολιτών. Οι οφειλέτες έχουν την ευθύνη να δίνουν πλήρεις και ακριβείς πληροφορίες σχετικά με

την οικονομική τους και χρηματοοικονομική τους κατάσταση η οποία θα πρέπει να συμμορφώνεται με τυποποιημένες απαιτήσεις υποβολής αναφορών και έχει σχέση με την κατάσταση του χρέους τους. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να απαντούν ανοιχτά στα αιτήματα για σχετικές πληροφορίες από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Νομικοί περιορισμοί στην αποκάλυψη πληροφοριών θα πρέπει να βασίζονται σε δημόσιο συμφέρον και να χρησιμοποιούνται λογικά.

12. Χρηματοδότηση σχεδίου

Οι δανειολήπτες θα πρέπει να προβούν σε λεπτομερή εκ των προτέρων έρευνα σχετικά με τις οικονομικές, λειτουργικές, πολιτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, που θα έχει η χρηματοδότηση ενός σχεδίου. Οι οφειλέτες θα πρέπει να δημοσιοποιήσουν τα αποτελέσματα της έρευνας.

13. Επαρκής διαχείριση και παρακολούθηση

Οι οφειλέτες θα πρέπει να σχεδιάζουν και να εφαρμόσουν ένα σχέδιο στρατηγικής διαχείρισης και βιωσιμότητας του χρέους. Οι χώρες οφειλέτες πρέπει να θέσουν σε εφαρμογή συστήματα ελέγχου όπως ένας οργανισμός ο οποίος θα διεξάγει ανεξάρτητους, αντικειμενικούς και επαγγελματικούς περιοδικούς ελέγχους για την αξιολόγηση ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών του χρέους. Τα αποτελέσματα αυτών των ελέγχων θα πρέπει να δημοσιοποιούνται έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η διαφάνεια.

14. Αποφυγή περιπτώσεων υπερδανεισμού

Οι κυβερνήσεις πρέπει να ζυγίζουν τα κόστη και τα οφέλη ενός δανείου. Θα πρέπει να επιδιώκουν ένα δάνειο σε περίπτωση που αυτό μπορεί να προωθήσει τις ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις και ενέχει την προοπτική επιστροφής στους πολίτες μέρους του δανείου που είναι τουλάχιστον ίσο με το επιτόκιο. Θα πρέπει δηλαδή να μπορεί να γίνει απόσβεση ενός ποσού της επένδυσης τουλάχιστον ίσο με τους τόκους του δανείου που χρειάστηκε για την συγκεκριμένη επένδυση.

15. Αναδιάρθρωση

Εάν η αναδιάρθρωση του χρέους είναι αναπόφευκτη θα πρέπει να γίνει άμεσα, αποτελεσματικά και δίκαια.

1.4 Αιτίες και προβλήματα δανεισμού

Σύμφωνα με τον Δαλαμάγκα Β. (2010) οι λόγοι για τους οποίους τα κράτη οδηγούνται στον δανεισμό και τα προβλήματα που αντιμετωπίζονται μέσω αυτού είναι:

- Χρηματοδότηση έργων υποδομής

Με τον όρο έργα υποδομής εννοούμε συνήθως μεγάλης κλίμακας έργα στους τομείς της ενέργειας, των τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών, της υγείας, της παιδείας τόσο σε υλικοτεχνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού. Με την δημιουργία έργων υποδομής το κοινωνικό σύνολο αποκομίζει τεράστια οφέλη καλύπτοντας διαχρονικές ανάγκες του. Η κατασκευή αυτών των έργων απαιτεί τεράστια κεφάλαια τα οποία είναι αδύνατο να καλυφθούν από τα τρέχοντα έσοδα του κράτους. Επομένως η λύση του δανεισμού αποτελεί μονόδρομο. Θα λέγαμε επίσης ότι ακόμα για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης δεν θα έπρεπε οι παρόντες φορολογούμενοι να επωμιστούν εξολοκλήρου το κόστος καθώς τα έργα υποδομής έχουν απεύθυνση και στις επόμενες γενιές και θα χρησιμοποιηθούν για πολλές δεκαετίες. Ο κατάλληλος προγραμματισμός από τους κρατικούς φορείς για τον ομαλό επιμερισμό του κόστους για την αποφυγή υπερφορολόγησης και κοινωνικών αδικιών ονομάζεται διαχρονική εξομάλυνση φορολογικών βαρών (tax smoothing).

- Οικονομική εξομάλυνση σε περιόδους ύφεσης

Στην βάση του οικονομικού ορθολογισμού θα έπρεπε τα κράτη σε περιόδους ύφεσης να είναι σε θέση να καλύψουν τα ελλείμματα που παρουσιάζονται με συσσωρευμένα πλεονάσματα των προηγούμενων ετών. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί λόγω παρατεταμένης ύφεσης ή μη ορθολογικής διαχείρισης οπότε προσφεύγουν στον δανεισμό. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι κατά την διάρκεια αυτών των περιόδων τα κρατικά έσοδα μειώνονται λόγω της περιορισμένης φοροδοτικής ικανότητας, ενώ η αναγκαιότητα για δαπάνες που αφορούν την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων λόγω ύφεσης αυξάνεται. Για παράδειγμα πολιτικές μείωσης της ανεργίας, ενίσχυση της απασχόλησης και πολιτικές πρόνοιας.

- Αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών

Εμπόλεμη κατάσταση, φυσικές καταστροφές και οποιαδήποτε άλλη κατάσταση παρεμποδίζει την ομαλή λειτουργία της οικονομίας είναι δυνατό να οδηγήσει στον δανεισμό.

Η πρακτική που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κάλυψη του δανεισμού είναι η έκδοση νέου χρήματος και είναι πιθανόν να οδηγήσει σε πληθωριστικές πιέσεις. Πιο συγκεκριμένα μπορεί να προκαλέσει αύξηση των τιμών με ταυτόχρονη μείωση της αξίας του εισοδήματος και των περιουσιακών στοιχείων του φορολογούμενου. Η πρακτική αυτή ακολουθείται για την κάλυψη συναλλακτικών αναγκών της οικονομίας μέσω των κρατικών χρεογράφων που αγοράζονται από την Κεντρική Τράπεζα. Στην περίπτωση της Ελλάδας μια τέτοια πολιτική δεν είναι δυνατή λόγω της ενιαίας νομισματικής πολιτικής που επικρατεί στην Ευρωζώνη (Δαλαμάγκας Β., 2010). Ωστόσο κατέφυγε στον υπέρμετρο δανεισμό και την αύξηση των κρατικών δαπανών που είχε ως αποτέλεσμα την διεύρυνση του δημόσιου τομέα χωρίς αυτό να έχει αντίκρισμα στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

1.5 Δημόσιο χρέος και οικονομική ανάπτυξη

1.5.1 Η θεωρία της Ρικαρδιανής ισοδυναμίας

Η Ρικαρδιανή ισοδυναμία είναι μια οικονομική θεωρία που υποστηρίζει ότι σε περίπτωση που μειωθούν οι φόροι σε μία χώρα, η θετική επίδραση που θα προκύψει στην κατανάλωση από το υψηλότερο σημερινό εισόδημα θα είναι ισοδύναμη με την αρνητική επίδραση που θα προκύψει από το χαμηλότερο προσδοκώμενο (μελλοντικό) εισόδημα εξαιτίας των αυξημένων μελλοντικών φόρων που θα απαιτηθούν, για την αποπληρωμή των μελλοντικών απαιτήσεων των τόκων και του κεφαλαίου. Η Ρικαρδιανή ισοδυναμία συνδέεται με το θεώρημα του Baro (1974) καθώς αυτός ήταν ο πρώτος που έθεσε το ερώτημα «αποτελούν τα κρατικά ομόλογα πραγματικό πλούτο;». Σύμφωνα με τον ίδιο τον Baro (1998) όταν συνέλαβε την ιδέα για την μελέτη επικρατούσε η άποψη ότι οι ιδιώτες γινότανε πλουσιότεροι όταν το δημόσιο χρέος αυξανότανε. Στηριζόμενος στα υποδείγματα των Samuelson (1958) και του Diamond (1965) διατύπωσε το θεώρημά του το οποίο έδινε αρνητική απάντηση στο αρχικό του ερώτημα αναδεικνύοντας την ουδετερότητα του χρέους στην ιδιωτική κατανάλωση. Μακροχρόνια όλες οι δημόσιες δαπάνες θα πρέπει να χρηματοδοτηθούν μέσω φόρων. Άρα με δεδομένες τις τρέχουσες και μελλοντικές δημόσιες δαπάνες η μείωση των φόρων μπορεί να επηρεάσει τον χρόνο φορολόγησης όχι όμως

και την τελική επιβάρυνση του καταναλωτή. Η θεωρία της ρικαρδιανής ισοδυναμίας βασίζεται στην προϋπόθεση ότι οι καταναλωτές μπορούν να «κοιτάξουν μπροστά» και να αντιληφθούν ότι η φορολογία κάποια στιγμή στο μέλλον θα αυξηθεί προκειμένου να καλύψει το χρέος που έχει δημιουργηθεί από την περικοπή των φόρων. Με αυτήν την παραδοχή οι καταναλωτές αποταμιεύουν στο σήμερα για να χρησιμοποιήσουν αυτή την αποταμίευση όταν πραγματοποιηθεί η φορολογική αύξηση. Αν όμως οι καταναλωτές αδιαφορήσουν για τις μελλοντικές αυξήσεις φόρων τότε η πρόταση της ρικαρδιανής ισοδυναμίας τίθεται υπό αμφισβήτηση, καθώς θα αυξηθεί η επιθυμητή κατανάλωση και θα μειωθεί η επιθυμητή εθνική αποταμίευση.

1.5.2 Ερευνητικές προσεγγίσεις της σχέσης δημοσίου χρέους και οικονομικής ανάπτυξης

Οι Bilan I. και Ilnatov I. (2015) προσπαθούν να διερευνήσουν τι θα συμβεί αν μια κυβέρνηση αποφασίσει να μειώσει τους φόρους και να χρηματοδοτήσει τις δαπάνες της εκδίδοντας χρέος. Οι υποθέσεις που κάνουν είναι ότι οι δημόσιες δαπάνες είναι σταθερές, η ρικαρδιανή ισοδυναμία δεν ισχύει ενώ το δημόσιο χρέος μπορεί να επηρεάσει τις πραγματικές μεταβλητές. Αυτό στο οποίο καταλήγουν είναι ότι το δημόσιο χρέος ως ένα βαθμό μπορεί να προκαλέσει οικονομική ανάπτυξη, ιδιαίτερα όταν οι πόροι που εξοικονομούνται από το χρέος χρησιμοποιούνται για δημόσιες επενδύσεις. Το πολύ υψηλό χρέος μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα η έρευνα έδειξε ότι πρέπει να αναθεωρηθεί το ανώτατο όριο ποσοστού χρέους που είχε τεθεί από την Συνθήκη του Μάαστριχτ και από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (SGP) για όλες ανεξαιρέτως τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το όριο είχε τεθεί στο 60% του ΑΕΠ ενώ η έρευνα έδειξε ότι αυτό έπρεπε να κυμαίνεται στο 40% με 50% για τις αναπτυσσόμενες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως Βουλγαρία, Κροατία, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία) και στο 70% με 80% του ΑΕΠ για τις αναπτυγμένες. Οποιαδήποτε υπέρβαση αυτών των ορίων θα μπορούσε να έχει αρνητικά αποτελέσματα για την οικονομική ανάπτυξη των χωρών. Ωστόσο αυτά τα όρια δεν θα πρέπει να είναι απόλυτα και θα πρέπει να εξατομικεύονται σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας.

Σε παρόμοιο συμπέρασμα καταλήγουν και οι έρευνες των Eberhardt and Presbitero (2013) καθώς και των Panizza and Presbitero (2013) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η επίδραση που έχει το

δημόσιο χρέος στην ανάπτυξη ποικίλλει ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε οικονομία. Συγκεκριμένα οι Panizza and Presbitero (2013) υποστηρίζουν ότι η αιτιολογική σχέση μεταξύ δημόσιου χρέους και ανάπτυξης είναι ακόμα υπό διερεύνηση και ότι ένα δημόσιο χρέος μπορεί να βλάψει με πολλούς τρόπους μια οικονομία. Σύμφωνα μάλιστα με παλαιότερη έρευνα των ιδίων (Panizza and Presbitero (2012)) μια κυβέρνηση με υψηλό δημόσιο χρέος μπορεί να εφαρμόσει περιοριστικές δημοσιονομικές πολιτικές προκειμένου να αποσοβήσει την δυσαρέσκεια των επενδυτών, η οποία θα οδηγούσε την χώρα σε μειονεκτική θέση. Αυτές όμως οι πολιτικές σύμφωνα και με τους Jaramillo and Cottarelli (2012) και Perotti (2012) όταν εφαρμοσθούν κατά την διάρκεια μιας κρίσης μπορεί να οδηγήσουν σε μείωση της ανάπτυξης. Επομένως η μείωση της ανάπτυξης είναι αποτέλεσμα όχι καθ' αυτού του χρέους αλλά των περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών που εφαρμόζονται κατά την διάρκεια μιας κρίσης χρέους. Οι Panizza and Presbitero (2013) τονίζουν ότι σε μελλοντικές έρευνες πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη σημασία στην ετερογένεια μεταξύ των χωρών και στους μηχανισμούς εκείνους κατά τους οποίους το δημόσιο χρέος μπορεί να εμποδίσει την ανάπτυξη.

Μια άλλη σημαντική έρευνα γύρω από το θέμα είναι των Reinhart and Rogoff's (2010b; 2010a) οι οποίοι βρίσκουν ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ δημοσίου χρέους και ανάπτυξης, αλλά όταν το επίπεδο του χρέους είναι κάτω από το 90% δεν υπάρχει εμφανή σύνδεση μεταξύ τους. Το δείγμα τους αποτελείται από 20 ανεπτυγμένες χώρες οι οποίες εξετάζονται σε περίοδο 63 χρόνων, συγκεκριμένα από το 1946 έως το 2009. Το δείγμα χωρίζεται σε τέσσερα γκρουπ: 1) οι χρονιές χωρών για τις οποίες το χρέος είναι κάτω από το 30% του ΑΕΠ 2) οι χρονιές χωρών για τις οποίες το χρέος είναι μεταξύ 30% και 60% του ΑΕΠ 3) οι χρονιές χωρών με χρέος μεταξύ 60% και 90% του ΑΕΠ 4) οι χρονιές χωρών με χρέος άνω του 90%. Η ανάπτυξη για το γκρουπ του υψηλού χρέους είναι χαμηλότερη κατά μέσο όρο 4% από τα άλλα γκρουπ. Τα υπόλοιπα τρία γκρουπ δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Οι Reinhart and Rogoff's (2012) τονίζουν επίσης ότι η σχέση μεταξύ δημοσίου χρέους και ανάπτυξης θα μπορούσε να αντιστραφεί και να αποτελεί η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας την αιτία για το υψηλό δημόσιο χρέος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

2.1 Η δομή του δημοσίου χρέους της Ελλάδας

Η σύσταση του ελληνικού χρέους αντικατοπτρίζει την οικονομική, πολιτική, θεσμική και κοινωνική κατάσταση της χώρας (Lapavitsas et al., 2010). Από το 2000 η συμμετοχή των ομολόγων στο δημόσιο χρέος παρουσίαζε ανοδική πορεία ενώ το 2007 έφθασε να αποτελεί πάνω από το 80% του χρέους της κεντρικής κυβέρνησης. Με το ξέσπασμα της κρίσης το 2008 εξαιτίας της έλλειψης ρευστότητας και της δυσκολίας δανεισμού από τις αγορές του εξωτερικού η συμμετοχή των ομολόγων στο χρέος ακολούθησε πτωτική πορεία ενώ αυξήθηκε η συμμετοχή των βραχυπρόθεσμων τίτλων οι οποίοι αποτέλεσαν εναλλακτική πηγή χρηματοδότησης. Αποτέλεσμα της αύξησης του δανεισμού μέσω ομολόγων ήταν η αύξηση του μακροπρόθεσμου χρέους (διάρκεια χρέους από 1 έως 5 έτη). Συγκεκριμένα το μερίδιο του μακροπρόθεσμου χρέους στο χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ανήλθε από το 28,6% που ήταν το 1999 σε 52,5% το 2007.

Πρέπει να σημειωθεί ότι με την είσοδο στο ευρώ το ελληνικό κράτος απέκτησε μεγαλύτερη πρόσβαση στον δανεισμό από τις διεθνείς αγορές με το σκεπτικό ότι οι αδύναμες χώρες θα στηρίζονταν από τις ισχυρότερες χώρες της Ευρωζώνης σε έναν ενδεχόμενο κίνδυνο χρεοκοπίας (Lapavitsas et al., 2010). Επιπλέον το ενιαίο νόμισμα είχε δημιουργήσει θετικό κλίμα στις αγορές, το οποίο οδήγησε στην μείωση του επιτοκίου δανεισμού και την συνακόλουθη αύξηση του μακροπρόθεσμου χρέους (Michalis N. et al, 2016). Ένα υψηλό μακροπρόθεσμο χρέος μπορεί να έχει τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία μιας χώρας. Ενώ μεγαλώνει η υπολειπόμενη φυσική διάρκεια αποπληρωμής του χρέους με αποτέλεσμα να δημιουργούνται λιγότερες πιέσεις βραχυπρόθεσμα, η μετάθεση αποπληρωμής των χρεολυσίων σε μελλοντικό χρόνο μπορεί να δημιουργήσει ασφυκτικές συνθήκες και μη δυνατότητα αποπληρωμής αυτών καθώς την δεδομένη χρονική στιγμή δεν είναι διόλου βέβαιο ότι θα επικρατούν ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες (Αργεΐτης Γ. et al, 2011).

Σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό χρέος ήταν εξωτερικό καθώς οι χρηματοπιστωτικές αγορές συστηματικά υπερεκτίμησαν την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας (Lapavitsas et al., 2010). Ο εξωτερικός αυτός δανεισμός αφορούσε την κυβέρνηση και όχι τον ιδιωτικό τομέα. Η κυβέρνηση κατά βάση δανειζόταν από τους ξένους ενώ για την κάλυψη των αναγκών του ιδιωτικού τομέα επαρκούσαν οι αποταμιεύσεις των Ελλήνων. Έτσι όταν μιλάμε για εξωτερικό χρέος της Ελλάδας ουσιαστικά εννοούμε το εξωτερικό δημόσιο χρέος. Χαρακτηριστικά το δεύτερο εξάμηνο του 2009, σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος, το 80% των δανειακών υποχρεώσεων προέρχονταν από ομόλογα εκ των οποίων το 73% κατείχαν τράπεζες και οικονομικοί οργανισμοί του εξωτερικού (Michalis N et al, 2016). Αποτέλεσμα της αύξησης του εξωτερικού δημοσίου χρέους ήταν να υπάρξει δυσανάλογη αύξηση της κατανάλωσης της χώρας ως προς την παραγωγή αυτής. Η μείωση της παραγωγής προκλήθηκε από την απώλεια της ανταγωνιστικότητάς της έναντι των ισχυρών χωρών του πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς η Ευρωζώνη προσέφερε την ευκαιρία στον ιδιωτικό τομέα να δανειστεί με φτηνές τιμές, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό (Lapavitsas et al., 2010).

2.2 Αιτίες του ελληνικού δημοσίου χρέους

Σύμφωνα με τους Economou Em. & Kyriazis N. (Forthcoming) η αύξηση του ελληνικού δημοσίου χρέους οφείλεται σε λανθασμένες κινήσεις των πολιτικών κομμάτων από την μεταπολίτευση και μετά. Συγκεκριμένα υπήρξε μια πελατοκεντρική σχέση μεταξύ κομμάτων και ψηφοφόρων η οποία γιγαντώθηκε την δεκαετία του '90 και συνεχίζεται ίσως σε μικρότερο βαθμό μέχρι και τις μέρες μας. Την περίοδο 1980-2010 τα πολιτικά κόμματα στο κυνήγι της εύρεσης αλλά και διατήρησης ψηφοφόρων προέβησαν στα εξής, τα οποία οφείλονται και για την αύξηση του δημοσίου χρέους : α) αυξήσεις μισθών τόσο σε ιδιωτικό όσο και σε δημόσιο τομέα καθώς και σε διορισμό υπερβολικά μεγάλου αριθμού δημοσίων υπαλλήλων, πολλές φορές και με αδιαφανή κριτήρια. Το αποτέλεσμα ήταν η διόγκωση του δημοσίου τομέα και η προβληματική σε πολλές περιπτώσεις λειτουργία του, εξαιτίας της αναντιστοιχίας των απαιτήσεων μιας θέσης και των προσόντων του υπαλλήλου. β) υπερβολική αύξηση της φορολογίας των επιχειρήσεων γ) ομορτοπιστικές κινήσεις των συνδικαλιστικών ενώσεων που ελέγχονταν από άτομα των κυρίαρχων παρατάξεων. Ταυτόχρονα δ) η ύπαρξη ισχυρού ανταγωνισμού από βιομηχανικούς κολοσσούς σε συνδυασμό με την αποδιοργάνωση που

σταδιακά είχε αρχίσει να επικρατεί στην ελληνική βιομηχανία (εξαιτίας του β και γ) οδήγησε σε έλλειψη ανταγωνιστικότητας την ελληνική οικονομία ε) ολοένα μεγαλύτερη ανάμιξη πολιτικών σε σκάνδαλα που ζημιώνανε τον δημόσιο τομέα ζ) η νοοτροπία που καλλιεργήθηκε στους Έλληνες, του εύκολου δανεισμού και της κατανάλωσης αντί της αποταμίευσης και της επένδυσης η) ανάπτυξη της παραοικονομίας εξαιτίας της μη αποτελεσματικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής.

Η είσοδος της Ελλάδας στην ΟΝΕ και αργότερα η υιοθέτηση του ευρώ οδήγησε σε μείωση των επιτοκίων και του πληθωρισμού. Αντί αυτό να αποτελέσει μια ευκαιρία για επενδύσεις τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας επιδόθηκαν σε ένα σαφάρι δανεισμού με σκοπό την κατανάλωση. Ο μεν δημόσιος τομέας χρηματοδοτώντας τις αυξήσεις των μισθών των υπαλλήλων και ο ιδιωτικός τομέας την υπέρμετρη κατανάλωση (εορτοδάνεια, διακοποδάνεια, κτλ.)

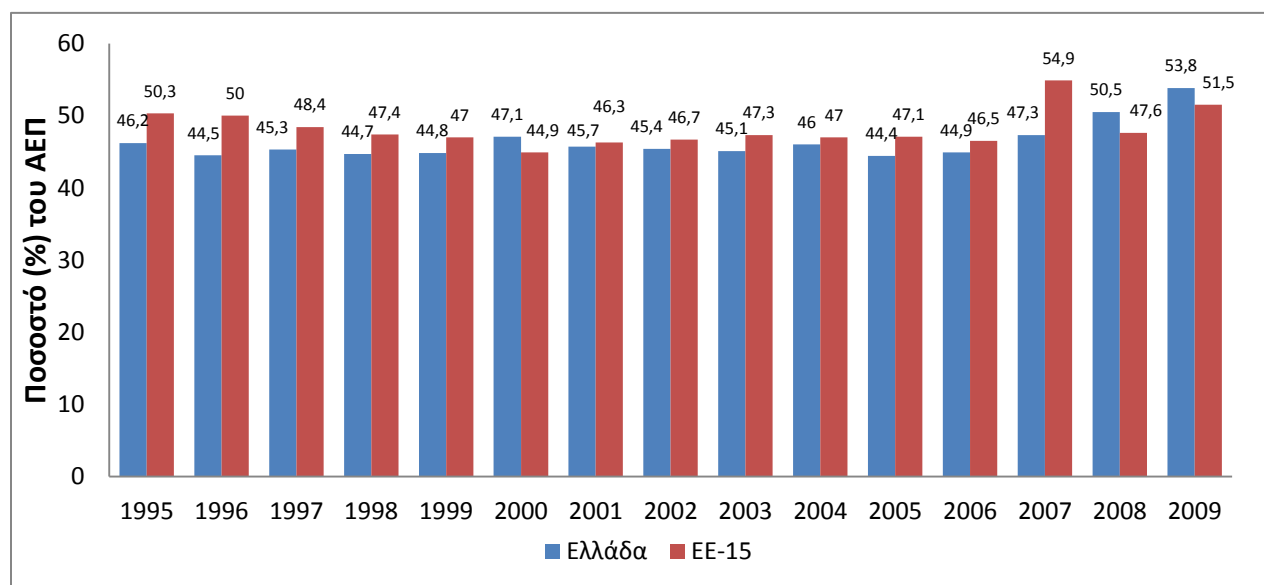
Οι Μαριόλης Θ. και Παπουλής Κ. (2015) αναφέρουν σαν μια άλλη αιτία αύξησης του δημοσίου χρέους την μη δυνατότητα νομισματικής χρηματοδότησης του δημοσίου ελλείμματος. Η νομισματική χρηματοδότηση του δημοσίου ελλείμματος έως ένα συγκεκριμένο βαθμό θα οδηγούσε όχι μόνο σε απαίτηση μικρότερων πρωτογενών πλεονασμάτων αλλά και σε i) μικρότερη αύξηση του πληθωρισμού συγκριτικά ii) μείωση του επιτοκίου iii) αύξηση του ΑΕΠ και άρα μείωση της ταχύτητας αύξησης του δημοσίου χρέους. Επειδή όμως αυτή η δυνατότητα δεν υπάρχει εντός της ΟΝΕ η χρηματοδότηση του ελλείμματος γίνεται με δανεισμό ο οποίος προκαλεί τάση ανόδου του επιτοκίου, η οποία είναι αρκετά πιθανόν να είναι αρκετά ισχυρή. Εδώ έγκειται και η περίπτωση της ελληνικής οικονομίας. Η διαρκώς μειούμενη (πάνω από δύο δεκαετίες) διεθνής ανταγωνιστικότητά της συνεπάγεται μείωση της ενεργούς ζήτησης για τα ελληνικά εμπορεύματα και άρα αύξηση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και του δημοσίου (δημιουργία «διδύμων ελλειμμάτων»), καθώς και διόγκωση του δημοσίου χρέους. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργούνται αρνητικές προσδοκίες στους δανειστές όσον αφορά την ικανότητα εξυπηρέτησης του χρέους, το επιτόκιο να ωθείται προς τα πάνω και τελικά το ποσοστό του δημοσίου χρέους στο ΑΕΠ να τείνει να αυξάνεται ανεξέλεγκτα (και) μέσω «αυτοεκπληρούμενων προφητειών» ('self-fulfilling prophecies'), οι οποίες έχουν, ωστόσο, αντικειμενικό έρεισμα.

Ο Αλογοσκούφης Γ. (2013) εξετάζοντας την συσσώρευση δημοσίου χρέους μετά την μεταπολίτευση διακρίνει τέσσερις φάσεις στην διαδικασία συσσώρευσης δημοσίου χρέους από το 1974 έως το ξέσπασμα της κρίσης το 2010. Η πρώτη αφορά την περίοδο 1975-1980 που αφορούσε την προετοιμασία εισόδου στην ΕΟΚ. Χαρακτηριστικό αυτής ήταν το χαμηλό και σταθερό δημόσιο χρέος. Η δεύτερη αφορά την δεκαετία του 1980 και είναι η φάση ταχείας συσσώρευσης του χρέους. Η τρίτη φάση καλύπτει την δεκαετία του 1990 και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια σύγκλισης της ελληνική οικονομίας προκειμένου να επιτευχθεί η συμμετοχή μας στην ζώνη του ευρώ. Τέλος η τέταρτη φάση είναι η περίοδος εντός της ζώνης του ευρώ, από το 2000 έως το 2008, πριν από το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης.

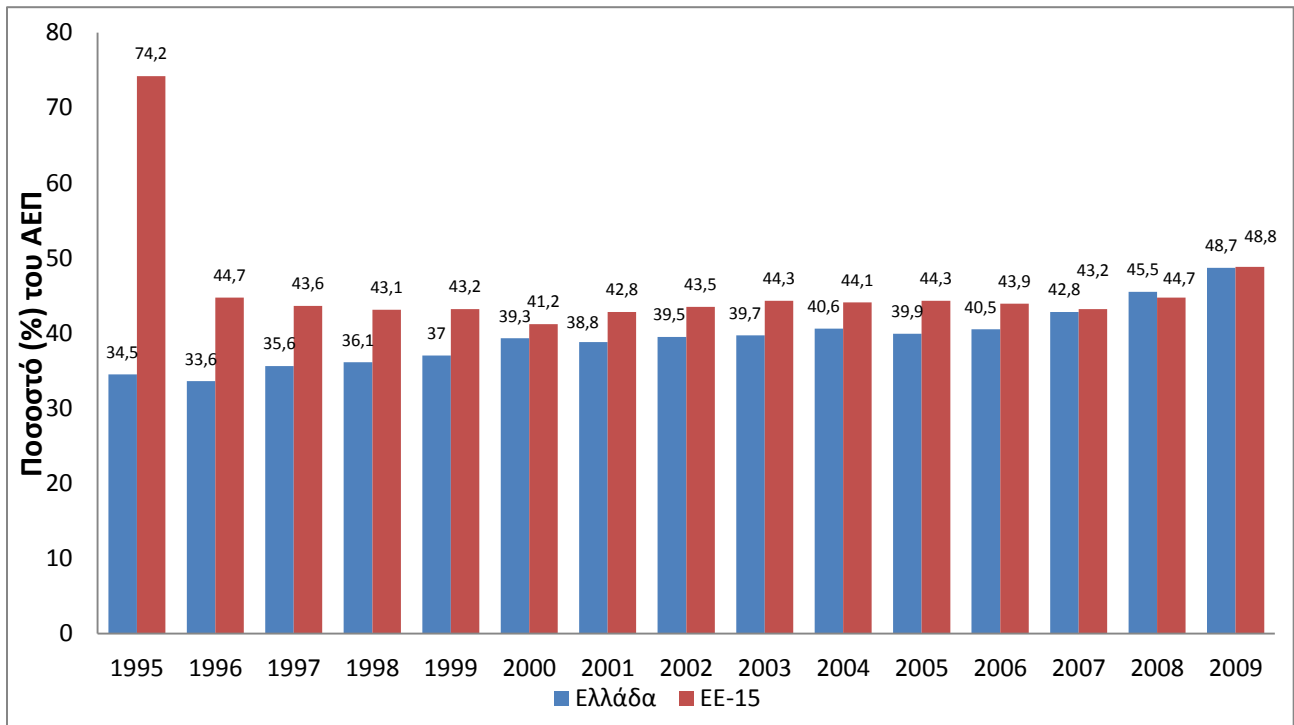
Σύμφωνα με τον Αλογοσκούφη Γ. (2013), η κύρια αιτία αύξησης του δημοσίου χρέους είναι ότι σε όλη την περίοδο της μεταπολίτευσης οι πρωτογενείς δαπάνες της γενικής κυβέρνησης στην Ελλάδα αυξάνονταν με μεγαλύτερους ρυθμούς από τα συνολικά έσοδα της. Πιθανή αιτία αυτού του γεγονότος υπήρξε η κοινωνική πίεση που ασκήθηκε σε όλες τις κυβερνήσεις ανεξαιρέτως για αναδιανομή του εισοδήματος και επέκταση του κοινωνικού κράτους. Δεύτερο παράγοντα συσσώρευσης δημοσίου χρέους αποτέλεσε η ασθενής σταθεροποιητική αντίδραση στις αυξήσεις του δημοσίου χρέους, κυρίως μέσω της φορολογίας για λόγους αποφυγής πολιτικού κόστους. Άλλη αιτία στάθηκε ότι σε χρονιές εκλογών παρατηρούνταν μια μέση αύξηση των πρωτογενών ελλειμμάτων κατά περίπου 1,5 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Η αύξηση αυτή οφειλόταν κυρίως στην αύξηση των πρωτογενών δαπανών και όχι στην μείωση των φόρων και των κρατικών εσόδων. Ο μεγάλος αριθμός εκλογικών αναμετρήσεων αυτά τα χρόνια συνεισέφερε δυστυχώς στην συσσώρευση δημοσίου χρέους. Την έντονη παρουσία του εκλογικού-δημοσιονομικού κύκλου στην Ελλάδα αποδεικνύει και η έρευνα των Αργείτη Γ. et al (2011), οι οποίοι σημειώνουν ότι σε μια εξεταζόμενη περίοδο από το 1988 έως το 2009 σε όλες τις εκλογικές χρονιές εκτός από αυτήν του 1996 παρατηρήθηκε διόγκωση του ελλείμματος. Μάλιστα η υψηλότερη αύξηση του ελλείμματος παρατηρήθηκε το 2009 όταν μέσα σε ένα χρόνο το έλλειμμα εκτινάχθηκε από το 9,8% στο 15,8%. Ο Αλογοσκούφης Γ. (2011) αναφέρει ότι οι κανόνες της Συνθήκης του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης βοήθησαν στην μείωση των πρωτογενών ελλειμμάτων μετά το 1992, με το δημόσιο χρέος της Ελλάδας να σταθεροποιείται γύρω στο 100% του ΑΕΠ. Τέλος, οι αυξομειώσεις του ΑΕΠ στην ζώνη του ευρώ επηρέαζαν σημαντικά τα ελληνικά πρωτογενή ελλείμματα λόγω των ‘‘αυτόματων σταθεροποιητών’’. Μια αύξηση του ΑΕΠ της Ευρωζώνης κατά 1% φαίνεται να

οδηγεί σε πτώση του πρωτογενούς ελλείμματος στην Ελλάδα κατά 0,6 της εκατοστιαίας μονάδας του ΑΕΠ περίπου. Μια μείωση του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην ζώνη του ευρώ θα έχει το αντίθετο αποτέλεσμα.

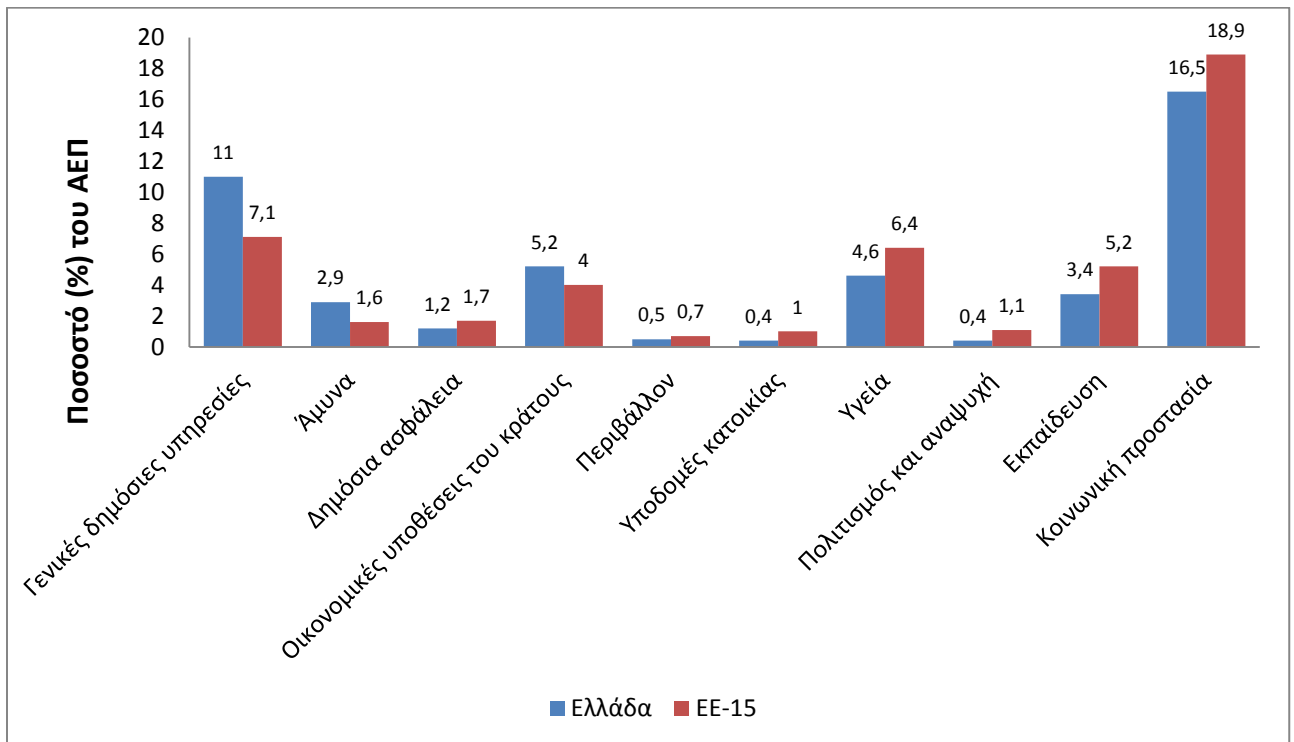
Οι Αργεΐτης Γ. et al (2011) αναφέρουν ότι η υστέρηση στα δημοσιονομικά έσοδα που προέρχεται από την άμεση φορολογία είναι μια από τις μεγάλες παθογένειες του δημόσιου τομέα και έχει παίξει πρωτεύοντα ρόλο στην εμφάνιση υψηλότερων δημοσιονομικών ελλειμμάτων στην χώρα μας, από τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ. Επίσης σημειώνουν ότι οι δημόσιες δαπάνες κατευθύνθηκαν κυρίως για κατανάλωση και όχι για επενδύσεις. Ωστόσο υποστηρίζουν μια κάπως διαφορετική άποψη όσον αφορά την συνεισφορά των δαπανών στην συσσώρευση δημοσίου χρέους. Πιστεύουν ότι το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας δεν οφείλεται στο ύψος των δαπανών αλλά στην κατανομή τους και στην αποτελεσματικότητά τους. Ως προς τεκμηρίωση αυτής της δήλωσης παραθέτουν τα παρακάτω διαγράμματα.

Διάγραμμα 1 - Δαπάνες γενικής κυβέρνησης (ως % του ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15, 1995-2009 (Πηγή: Eurostat και Ameco)

Διάγραμμα 2 - Πρωτογενείς δαπάνες γενικής κυβέρνησης (ως % του ΑΕΠ), Ελλάδα και ΕΕ-15, 1995-2009 (Πηγή: Eurostat)

Διάγραμμα 3 - Δαπάνες γενικής κυβέρνησης (ως % του ΑΕΠ) ανά λειτουργία, Ελλάδα και ΕΕ-15, 1995-2009 (μέσος όρος) (Πηγή: Eurostat)

Στο Διάγραμμα 1 φαίνεται η πορεία των δημοσιονομικών δαπανών στην Ελλάδα και την ΕΕ-15 το διάστημα 1995-2009. Παρατηρούμε ότι έως και το 2006 (με μοναδική εξαίρεση το 2000) οι δημοσιονομικές δαπάνες στην Ελλάδα ήταν χαμηλότερες από τον μέσο όρο στην ΕΕ-15. Την περίοδο 2007-2009 η σχέση αυτή αντιστρέφεται κάτι το οποίο οφείλεται κατά ένα μεγάλο βαθμό στην αύξηση των δαπανών για τόκους, για κοινωνική προστασία και για αμοιβές προσωπικού. Ωστόσο ακόμα και αυτήν την περίοδο η διαφορά μεταξύ των δαπανών της Ελλάδας και του μέσου όρου της ΕΕ-15 δεν είναι πολύ μεγάλη.

Στο Διάγραμμα 2 παρόμοια πορεία παρατηρείται και για τις πρωτογενείς δαπάνες (δαπάνες μείον τους τόκους). Μέχρι το 2006 αυτές ήταν στη χώρα μας τουλάχιστον 2-3 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ μικρότερες σε σύγκριση με τον μέσο όρο στην ΕΕ-15.

Στο Διάγραμμα 3 φαίνεται ότι η γενική κυβέρνηση δαπανούσε λιγότερα (ως ποσοστό του ΑΕΠ) σε σύγκριση με τον μέσο όρο στην ΕΕ-15 για την υγεία, την παιδεία, τον πολιτισμό και την κοινωνική προστασία. Έτσι παρά την αύξηση των δαπανών από το 2006 και μετά, η Ελλάδα βάσει των στοιχείων για το 2009, συνεχίζει να υπολείπεται στα ποσά που ξοδεύει για τις εν λόγω λειτουργίες, οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με το κοινωνικό κομμάτι του δημόσιου τομέα και με την γενικότερη συμβολή του στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας. Το γεγονός αυτό σύμφωνα με τους Αργεΐτη et al (2011), απεικονίζει την χαμηλότερη ιεράρχηση αυτών των λειτουργιών του δημοσίου τομέα, που σε άλλα κράτη της ΕΕ-15 βρίσκονται στο επίκεντρο των κρατικών πολιτικών. Επίσης οι δαπάνες για άμυνα είναι σχεδόν διπλάσιες από εκείνες του μέσου όρου στην ΕΕ-15. Εδώ φαίνεται η δύσκολη θέση στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα αφού ένα μεγάλο μέρος των πόρων της δεσμεύεται για δαπάνες που δεν συνεισφέρουν στην οικονομική και την κοινωνική της ανάπτυξη. Τέλος παρατηρείται μεγάλη διαφορά στα έξοδα για τις γενικές δημόσιες υπηρεσίες με την Ελλάδα να ξεπερνάει κατά πολύ τον μέσο όρο στην ΕΕ-15. Αυτό κατά τους Αργεΐτη et al (2011) οφείλεται στις μεγάλες δαπάνες για τόκους που είναι μέρος της συγκεκριμένης λειτουργίας. Το διάστημα 1995-2009 η Ελλάδα ξόδεψε κατά μέσο όρο για τόκους το 6,7% του ΑΕΠ, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ΕΕ-15 ήταν 3,6%. Η εν λόγω απόκλιση σχετίζεται τόσο με το υψηλό συσσωρευμένο χρέος της χώρας όσο και με το μεσοσταθμικά μεγαλύτερο κόστος δανεισμού της σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ-15.

2.3 Η εξέλιξη του ελληνικού δημοσίου χρέους από το 2000 και μετά

Το δημόσιο χρέος αποτελεί πολύ σημαντικό δημοσιονομικό μέγεθος καθώς επηρεάζει την εξέλιξη άλλων δημοσιονομικών μεγεθών. Επίσης είναι καθοριστικός παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη στην χάραξη της δημοσιονομικής πολιτικής ενός κράτους. Η διαχείρισή του μπορεί λοιπόν είτε να στερήσει είτε να διαθέσει πόρους σε άλλους τομείς της οικονομίας. Σε επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί ανάλυση των επιπτώσεων που είχε η πολιτική που ακολουθήθηκε, σε ευαίσθητους τομείς όπως η υγεία και η παιδεία.

Ως σημείο αναφοράς της παρούσας ιστορικής αναδρομής λαμβάνεται το έτος 2000, κατά το οποίο το Συμβούλιο των υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ECOFIN), αποφάσισε την ένταξη της Ελλάδας στην ζώνη του ευρώ. Βασική προϋπόθεση για την ένταξη μιας χώρας στην ζώνη του ευρώ αποτελεί η ικανοποίηση των κριτηρίων σύγκλισης όπως αυτά ορίζονται στην Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και την Συνθήκη του Μάαστριχτ. Τα τέσσερα κριτήρια οικονομικής σύγκλισης είναι τα εξής:

- Οι ισοτιμίες του νομίσματος της κάθε χώρας πρέπει να παραμείνουν μέσα στη ζώνη που ορίζει ο Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) για δύο τουλάχιστον χρόνια.
- Τα μακροπρόθεσμα επιτόκια δεν μπορούν να ξεπερνάνε κατά περισσότερες από δύο ποσοστιαίες μονάδες τα επιτόκια των τριών πιο αποδοτικών κρατών μελών.
- Ο πληθωρισμός πρέπει να είναι κάτω από μια τιμή αναφοράς (μέσα σε 3 χρόνια οι τιμές δεν πρέπει να ξεπερνάνε κατά περισσότερο από 1,5% τις αντίστοιχες του πιο αποδοτικού κράτους μέλους).
- Το δημόσιο χρέος πρέπει να είναι μικρότερο από το 60% του ΑΕΠ ή να βαίνει προς αυτόν το στόχο (δηλαδή μπορεί να είναι μεγαλύτερο το ποσοστό, αλλά να έχει πτωτική τάση και να τείνει προς αυτό) και τα ελλείμματα του προϋπολογισμού μικρότερα από 3% του ΑΕΠ.

Στην επιτυχή ένταξη της Ελλάδας στην Νομισματική Ένωση συνέβαλε η πολιτική των αποκρατικοποιήσεων που σε συνδυασμό με τους θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης τα προηγούμενα χρόνια διαμόρφωσε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την ίδια περίοδο εκτός από τα θετικά δημοσιονομικά μεγέθη η ελληνική οικονομία διένυε την περίοδο

προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Συνεπώς λάμβανε χώρα μία έκρηξη της κατασκευαστικής δραστηριότητας η οποία ενίσχυε το ήδη θετικό οικονομικό κλίμα. Η εύκολη πρόσβαση των τραπεζών σε δανεισμό κεφαλαίων από το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα επέτρεψαν στο κράτος να αντλήσει πόρους για την κάλυψη του κόστους των ολυμπιακών αγώνων, καθώς οι τράπεζες αγόραζαν κρατικά ομόλογα το οποίο συνέβαλλε σημαντικά στην αύξηση του δημοσίου χρέους. Παράλληλα οι εμπορικές τράπεζες χρηματοδοτούσαν τον ιδιωτικό τομέα μέσω δανείων για την κάλυψη στεγαστικών και καταναλωτικών αγαθών, χωρίς να εξασφαλίζουν τα κατάλληλα εγγύηματα για την αποπληρωμή τους. Όπως θα αναφέρουμε και στην συνέχεια εξαιτίας της περιορισμένης ρευστότητας των τραπεζών από τα «κόκκινα» δάνεια, το κράτος προχώρησε στην ανακεφαλαιοποίησή τους δεσμεύοντας πόρους από άλλους τομείς.

Πρέπει να σημειωθεί ότι το φθινόπωρο του 2004, ο τότε υπουργός οικονομικών Γιώργος Αλογοσκούφης προχώρησε σε οικονομική απογραφή κατόπιν πίεσης από την Eurostat. Η απογραφή αποκάλυψε αποκρύψεις δαπανών με αποτέλεσμα να αναθεωρηθούν τα ελλείμματα των προηγούμενων ετών προς τα πάνω. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μείωση της αξιοπιστίας της χώρας και σε τριετή επιτήρηση από την ΕΕ. Την ίδια χρονιά η Eurostat προχώρησε σε αναθεώρηση παλαιότερων ελλειμμάτων της Ελλάδας, από τα οποία προέκυπτε ότι η Ελλάδα δεν ικανοποιούσε ποτέ τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ αφού ακόμα και την κρίσιμη χρονιά του 1999 εξακολουθούσε να έχει έλλειμμα πάνω από 3% (Γιαννιώτης, 2015). Όπως αναφέρουν οι Nelson R. et al (2010), η Ευρωπαϊκή Ένωση από το 2003 έχει εντοπίσει περισσότερες από τριάντα υποθέσεις κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, με κάποιου είδους παραβίαση των δημοσιονομικών κανόνων που καθορίζονται στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Μέσα από αυτήν την διαδικασία τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν επιπλήξει τα κράτη μέλη για την παραβίαση των ορίων του δημοσίου χρέους και ελλείμματος και τους έχουν πιέσει ώστε να σταθεροποιήσουν τα δημόσια οικονομικά τους. Ωστόσο δεν έχει επιβληθεί ποτέ κάποια οικονομική κύρωση.

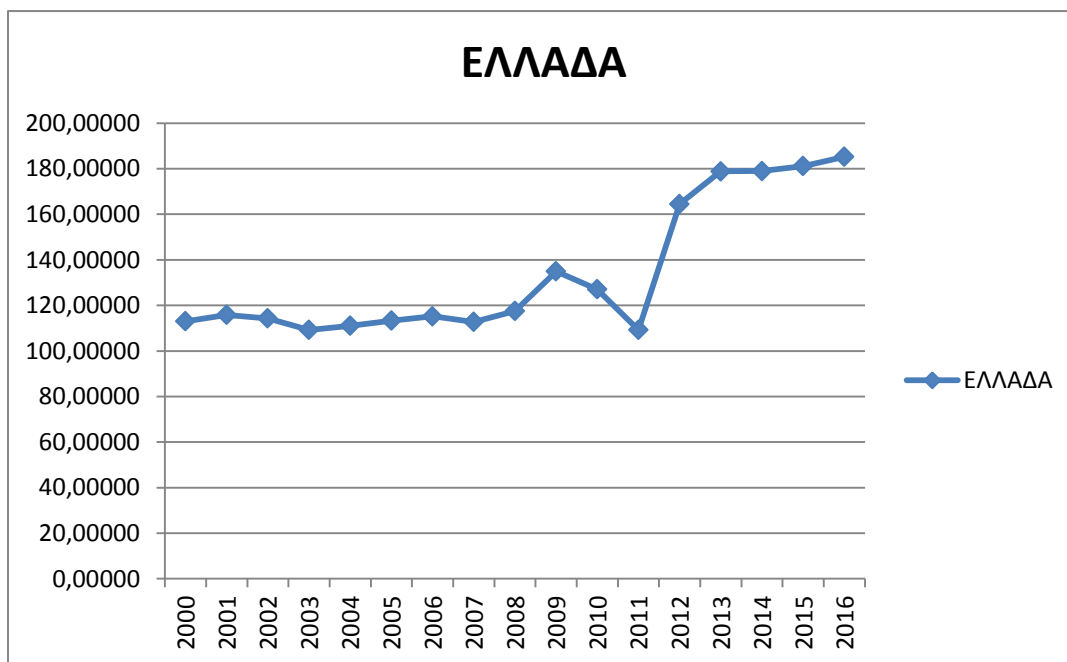
Η Ελλάδα με την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, σε ένα πλαίσιο στήριξης των οικονομικά ασθενέστερων χωρών, καλείται να διαχειριστεί χρηματικές εισροές που μέχρι το 2006 φέραν τους διακριτούς τίτλους «Μεσογειακό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα (Μ.Ο.Π.)» και «Κοινοτικών Πλαίσια Στήριξης (Κ.Π.Σ.)» και μετά το 2006 «Εθνικών Στρατηγικών Πλαίσια Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.)». Τα συγχρηματοδοτούμενα αυτά προγράμματα έχουν ως στόχο να

βοηθήσουν την σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τις οικονομίες των αναπτυγμένων κρατών μελών. Η κοινοτική συμμετοχή στα συγχρηματοδοτούμενα αναπτυξιακά προγράμματα καταλαμβάνει σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό συγκριτικά με την εθνική και ιδιωτική συμμετοχή. Κατά την διάρκεια του Γ΄ ΚΠΣ δίνεται έμφαση σε δράσεις που αφορούν τους τομείς περιβάλλοντος και ενέργειας αλλά και στην επιχειρηματικότητα και στον πολιτισμό. Σημαντικοί βέβαια πόροι από το Γ΄ ΚΠΣ αλλά και αργότερα από τα ΕΣΠΑ έως το 2013 διατέθηκαν στον αγροτικό τομέα. Παρόλα αυτά η ελληνική ανταγωνιστικότητα δεν φαίνεται να βελτιώνεται και παρατηρείται μία συνεχιζόμενη αύξηση των εισαγωγών σε είδη που παράγονταν και στην Ελλάδα. Αρνητική επίδραση και ανασταλτικός παράγοντας για την τόνωση της ελληνικής ανταγωνιστικότητας και επενδύσεων υπήρξε η αδυναμία απορρόφησης μεγάλου μέρους των κονδυλίων από την Ελλάδα τα οποία δεν μεταφέρονταν σε επόμενα προγράμματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εντάσσονται στα αναπτυξιακά προγράμματα άλλων κρατών-μελών (Γιαννιώτης Α., 2015). Σύμφωνα με τον Χαρδούβελη (2011), η φοροδιαφυγή, η αύξηση των δημοσίων δαπανών επέδρασαν αρνητικά στην ανταγωνιστικότητα και κατ' επέκταση διόγκωσαν το δημόσιο χρέος.

Όταν η Ελλάδα υιοθετεί το ευρώ παρατηρείται ότι οι τιμές των προϊόντων ακολουθούν ανοδική πορεία, ενώ η χαμηλή παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας σε όλους τους τομείς έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των εισαγωγών τόσο από κράτη μέλη της Ευρωζώνης όσο και από τρίτες χώρες. Οι μεταβολές στην παραγωγικότητα του φυσικού και του ανθρώπινου κεφαλαίου προσδιορίζουν την οικονομική ανάπτυξη. Η παραγωγικότητα του φυσικού κεφαλαίου μέχρι το 2010 ήταν ελαφρώς φθίνουσα ενώ η παραγωγικότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου την περίοδο από το 1994 έως το 2008 ήταν ανοδική, ενώ από το 2008 και μετά άρχισε πτωτική πορεία. Αυτή η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας ήταν που οδήγησε σε ικανοποιητικούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ένταξη της χώρας μας τον Ιανουάριο του 2001 στην ΟΝΕ (Μπήτρος Κ. Γ., 2015).

Σύμφωνα με την Επιτροπή Αλήθειας Δημοσίου Χρέους της Βουλής (2015), η πορεία του δημοσίου χρέους ακολούθησε το «πολλαπλασιαστικό φαινόμενο» (snowball effect) ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ενώ το ελληνικό κράτος δανειζόταν με χαμηλό επιτόκιο λόγω Μηχανισμού Στήριξης, το ΑΕΠ συρρικνωνόταν λόγω ύφεσης με αποτέλεσμα ο λόγος επιτόκιο προς ΑΕΠ να αυξάνει με

συνέπεια την διόγκωση του χρέους. Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται η πορεία του δημοσίου χρέους για το εξεταζόμενο διάστημα 2000-2016.

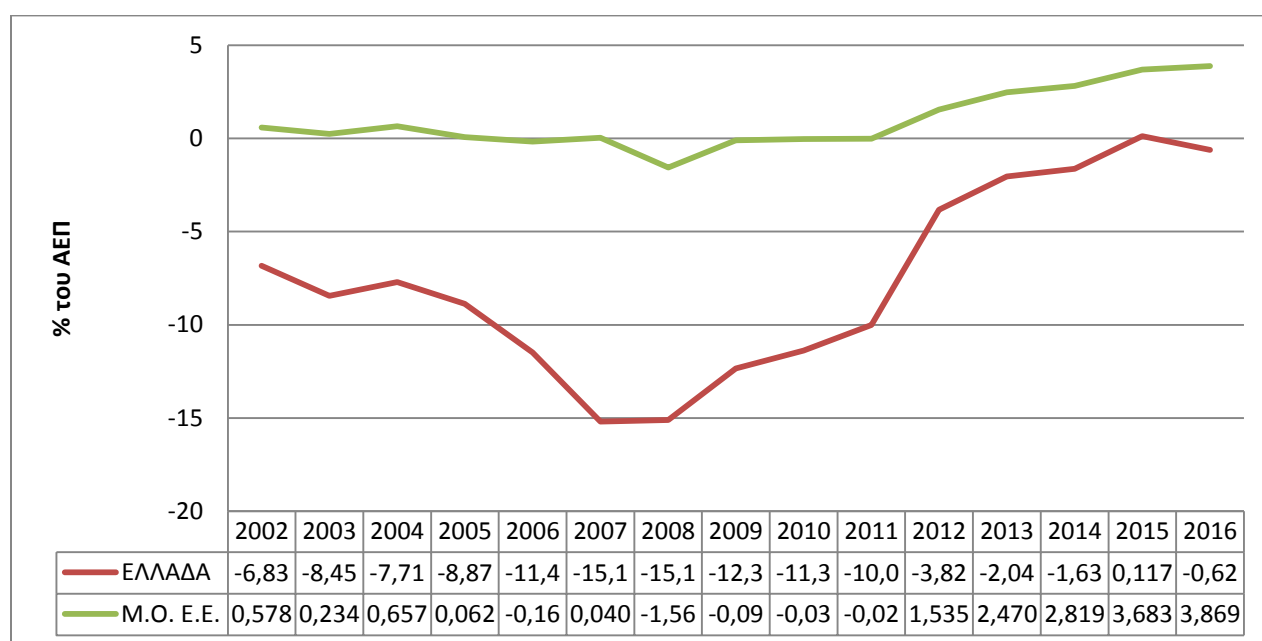

Διάγραμμα 4- Δημόσιο χρέος σε ποσοστό του ΑΕΠ (Πηγή: OECD)

Το χρέος της Ελλάδας κατά το έτος ένταξης στην Νομισματική Ένωση ήταν περίπου 113% . Μέχρι το τέλος του 2007 φθάνει στο 112% και μέσα σε τρία χρόνια εκτοξεύεται στο 127%. Την περίοδο μέχρι και λίγο πριν το ξέσπασμα της κρίσης που χαρακτηρίστηκε από σημαντική οικονομική μεγέθυνση αυτό που συγκράτησε τον λόγο δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ ήταν η αύξηση του ΑΕΠ και όχι η ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική η οποία συνέχιζε να δημιουργεί ελλείμματα, τα οποία χρηματοδοτούνταν με νέο δανεισμό. Τα έτη 2008-2013 η κρίση έφερε οικονομική συρρίκνωση και η Ελλάδα παρουσίασε αρνητικούς ρυθμούς μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ, με αποτέλεσμα την εκτόξευση του λόγου του χρέους προς το ΑΕΠ. Το υψηλότερο ποσοστό χρέους παρατηρείται το 2016 όπου φθάνει στο 185%.

Η πολιτική της σκληρής δραχμής χρησιμοποιήθηκε για να σταθεροποιηθεί η υποτίμηση της στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα στο 3%. Αυτό όμως σε συνδυασμό με την υιοθέτηση κοινού νομίσματος το 2001 οδήγησε σε μια ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας (Michalis N. et al, 2016).

Όπως απεικονίζεται στο διάγραμμα 5 το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών παρουσιάζει έλλειμμα το οποίο σταδιακά αυξάνεται έως και -15% το 2008. Παρατηρείται στο διάγραμμα ότι κατά την χρονική περίοδο που εξετάζεται το ελληνικό έλλειμμα και συγκρίνοντάς το με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι απέχει αρκετά από αυτό και κινείται σε πολύ υψηλότερα επίπεδα, μάλιστα σε αρνητικά ποσοστά έως το 2016. Αντίθετα, τα ευρωπαϊκά ελλείμματα κινούνται σε μηδενικά ποσοστά με μικρές αποκλίσεις έως το 2011 και έκτοτε σε θετικά ποσοστά που αγγίζουν το 3,9% το 2016. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 2008 η Ελλάδα καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό ελλείμματος -15% και το ίδιο ισχύει για το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που καταγράφει ποσοστό -1,5%, το υψηλότερο την εξεταζόμενη περίοδο.

Διάγραμμα 5 – Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ (Πηγή ΟΕCD)

Σύμφωνα με τους Michalis N. et al (2016) το έλλειμμα χρηματοδοτήθηκε για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα εξαιτίας του ευνοϊκού χρηματοοικονομικού κλίματος που επικρατούσε σε παγκόσμιο επίπεδο και είχε ως αποτέλεσμα τις αυξημένες εισροές ξένων κεφαλαίων όπως προέκυπτε από την συνθήκη του Μάαστριχτ και επέτρεπε την κίνηση κεφαλαίων στην ελεύθερη αγορά. Αυτός ήταν και ένας λόγος που ο ιδιωτικός τομέας μπορούσε να αντέχει τα ελλείμματα στο ισοζύγιό του καθώς από το 1998 και έπειτα, οι αποταμιεύσεις του ήταν μικρότερες από τα ποσά που δάνειζε. Κατά την ίδια περίοδο παρατηρούνται πληθωριστικές πιέσεις στην χρηματιστηριακή αγορά και στην αγορά ακινήτων.

Από το 2007 και μετά παρατηρείται μια αύξηση των ακαθάριστων δανειακών αναγκών εξαιτίας της επιδείνωσης του πρωτογενούς ελλείμματος της χώρας και της αύξησης των χρεολυσίων που έπρεπε να πληρωθούν καθώς κάποιοι μακροπρόθεσμοι τίτλοι είχαν αρχίσει να λήγουν, μεγαλώνοντας έτσι το ποσό των χρεολυσίων που έπρεπε να αποπληρωθεί το συγκεκριμένο διάστημα. Το 2009 οι ακαθάριστες δανειακές ανάγκες έφτασαν να αποτελούν πάνω από το 31% του ΑΕΠ. Η δυνατότητα της Ελλάδας να καταφεύγει σε φτηνό δανεισμό σε συνδυασμό με το θετικό κλίμα και την αίσθηση ευφορίας που δημιουργήθηκε από την συμμετοχή στην ζώνη του ευρώ λειτούργησαν αρνητικά σε βάθος χρόνου για την χρηματοπιστωτική κατάσταση του δημόσιου τομέα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις αντί να προβούν σε διαρθρωτικές κινήσεις για το σύνολο της οικονομίας, δίνοντας βάση στην αύξηση των φορολογικών εσόδων και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας μέσω της αύξησης της παραγωγής, στράφηκαν στα βραχυπρόθεσμα οφέλη που τους πρόσφερε ο εύκολος δανεισμός. Η πολιτική αυτή σε συνδυασμό με την αδυναμία άσκησης νομισματικής πολιτικής από την στιγμή υιοθέτησης κοινού νομίσματος δεν άφηνε κανένα περιθώριο ελιγμού σε περίπτωση που για κάποιο λόγο έκλεινε η στρόφιγγα του δανεισμού. Κάτι το οποίο συνέβη το 2009 (Αργεΐτης et al,2011).

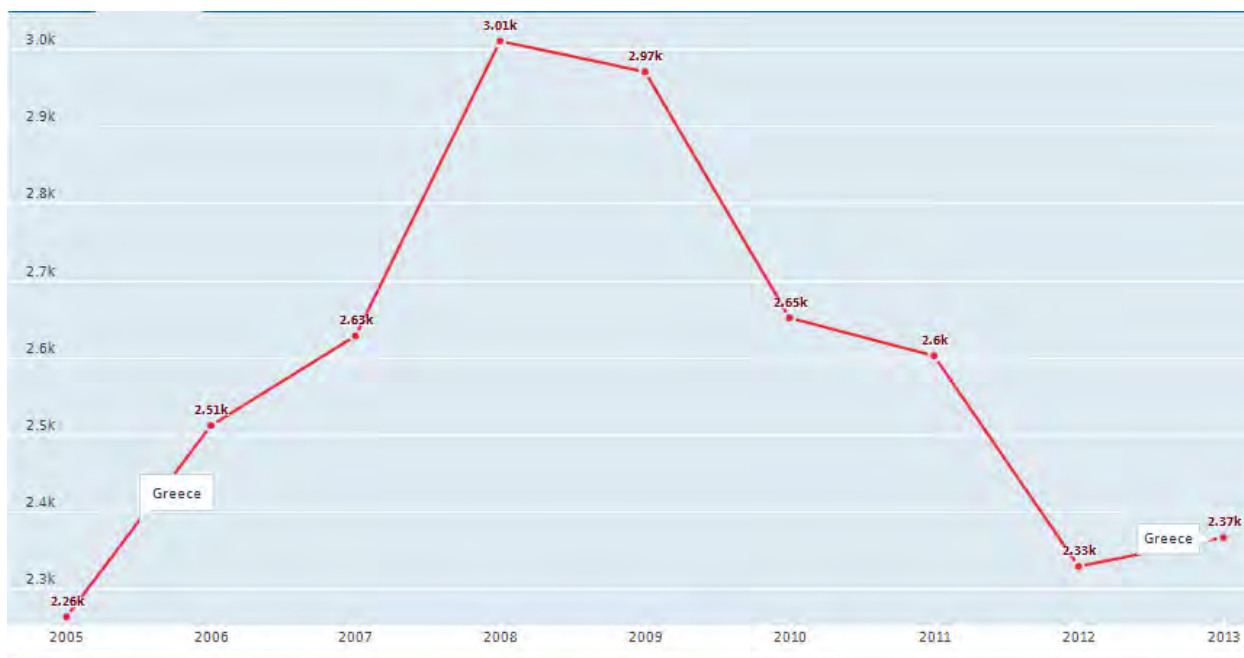
Στο διάγραμμα 6 απεικονίζεται η πορεία η πορεία του ελληνικού δημόσιου χρέους την περίοδο 2000-2019 βάσει προβλέψεων του ΔΝΤ σε σύγκριση με το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης. Το δημόσιο χρέος φαίνεται ότι συμπορεύεται σε σταθερή αναλογία σε σχέση με το δημόσιο έλλειμμα μέχρι το 2009. Κατά τα έτη 2009-2014 αυτή η σχέση διαταράσσεται. Το δημόσιο έλλειμμα μειώθηκε σημαντικά ως αποτέλεσμα της βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής ενώ το δημόσιο χρέος δείχνει σταθερό σε πολύ υψηλό επίπεδο. Το «κούρεμα» του χρέους το 2012 δεν είχε κάποιον ουσιαστικό αντίκτυπο στο ύψος του χρέους σύμφωνα με την ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2015).

Διάγραμμα 6 – Δημόσιο χρέος και έλλειμμα (δισ ευρώ) (Πηγή: World Economic Outlook, IMF, Απρίλιος 2015)

2.4 Επιπτώσεις του δημοσίου χρέους

Η κρίση χρέους είχε σημαντικά αρνητικές επιπτώσεις στο εσωτερικό της χώρας καθώς χειροτέρευαν όλοι οι κοινωνικοί δείκτες. Το ποσοστό της ανεργίας έφθασε το 27,5% το 2013 , ενώ το 28% του ελληνικού πληθυσμού ήταν κοντά στο όριο της φτώχειας. Η ψυχική υγεία δέχτηκε ισχυρό πλήγμα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης με τα ποσοστά της κατάθλιψης και των αυτοκτονιών να ανεβαίνουν κατακόρυφα (Economou et al., 2013). Από το 2008 και μετά παρατηρείται σταδιακή μείωση της κατά κεφαλήν δαπάνης για την υγεία. Ενώ το 2008 ο Έλληνας πολίτης δαπανούσε κατά μέσο όρο 3.011 δολάρια για ανάγκες υγείας, το 2012 τέσσερα χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας ανερχόταν σε 2.329 δολάρια δηλαδή 682 δολάρια λιγότερο από το 2008. Η μείωση ήταν της τάξης του 22,6% όπως φαίνεται και από το παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 7 - Η κατά κεφαλήν δαπάνη της υγείας στην Ελλάδα από το 2005 έως το 2013 (Πηγή ΟΟΣΑ)

Στο ελληνικό σύστημα υγείας διατέθηκαν 6,1 δις του συνολικού εθνικού προϋπολογισμού για το 2011 σε αντίθεση με τα 4,4 δις για το 2012. Η μείωση αυτή συνεπάγεται περικοπές στο νοσηλευτικό προσωπικό, έλλειψη φαρμάκων και χειρουργικών προμηθειών με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η λειτουργία της δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης (Karidis et al., 2011), ενώ όπως σημειώνουν οι Stuckler et al. (2010) για κάθε 100\$ επιπλέον που ξοδεύονται για την κοινωνική προστασία εμφανίζεται μία μείωση 1,19% στην θνησιμότητα από όλες τις αιτίες. Η μείωση αυτή είναι επτά φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη που θα προέκυπτε από μια ανάλογη αύξηση στο ΑΕΠ. Η μείωση του νοσηλευτικού προσωπικού, το κλείσιμο νοσοκομείων, οι ελλείψεις σε ιατροφαρμακευτικό υλικό και η ολοένα συρρικνούμενη κοινωνική ασφάλιση συνθέτουν το πάζλ της αποσύνθεσης του τομέα της υγείας. Εν ολίγοις υπονομεύτηκε η δυνατότητα παροχής ποιοτικής υγειονομικής περίθαλψης και η πρόσβαση σε αυτήν κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Όσον αφορά τον τομέα της εργασίας όπως αναφέραμε και παραπάνω η ανεργία ανήλθε σε υψηλά επίπεδα ενώ χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ανεργία στους νέους η οποία τον Μάιο του 2013 εκτοξεύτηκε στο 64,9%. Το κόστος εργασίας συμπίεστηκε, κόπηκαν επιδόματα και παροχές, διευκολύνθηκαν οι απολύσεις, οι συλλογικές διαπραγματεύσεις έγιναν πιο δύσκολες, επήλθε ελαστικοποίηση της απασχόλησης και μείωση των κατώτατων μισθών. Η υπονόμευση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας είχε ως αποτέλεσμα την επαναφορά της ατομικής σύμβασης εργασίας (Καζάκος, 2013). Οι συνεχόμενες μειώσεις των μισθών και οι υψηλοί φόροι οδήγησαν σε αύξηση των απολύσεων και σε συνδυασμό με τη μείωση του κατώτατου μισθού δημιούργησαν κλίμα εργασιακής ανασφάλειας.

Ένας άλλος τομέας ο οποίος επλήγη σοβαρά ήταν ο τομέας της παιδείας. Υπήρξε σημαντική μείωση στις προσλήψεις διδακτικού προσωπικού, αναγκαστική ένταξη εκπαιδευτικών σε καθεστώς εργασιακής εφεδρείας, μειώσεις αποδοχών, συγχωνεύσεις ή κλείσιμο σχολείων, αύξηση αριθμού μαθητών ανά τάξη και περισσότερες εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας. Προκειμένου να καλυφθεί το έλλειμμα το 2012 το Υπουργείο Παιδείας ελάττωσε τις προσλήψεις προσωπικού καθώς και τις λειτουργικές δαπάνες για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Από το 2008 έως το 2012 έκλεισαν 1.053 σχολεία και 1.933 συγχωνεύθηκαν (Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης, 2012).

Τα σκληρά μέτρα των μνημονίων είχαν ως αποτέλεσμα την όλο και μεγαλύτερη φτωχοποίηση του ελληνικού λαού. Σύμφωνα με δελτίο τύπου της ΕΛΣΤΑΤ (Ιούνιος 2015) το 23,1% του πληθυσμού ζεί κάτω από το όριο της φτώχειας ενώ την περίοδο 2009-2014 η στέρηση αναγκαίων μέσων διαβίωσης ανήλθε από το 11% στο 21,5% (EUROSTAT, 2015). Οι ανισότητες έγιναν πιο έντονες, οι φτωχοί γίνανε φτωχότεροι με το φτωχότερο δέκατο του πληθυσμού να έχει χάσει ένα ανησυχητικό ποσοστό του εισοδήματός του, της τάξης του 56,5% (Leventi & Matsaganis, 2013).

Άλλοι τομείς που επηρεάστηκαν από την υπέρογκη αύξηση του δημοσίου χρέους και τα συνακόλουθα μέτρα που πάρθηκαν ήταν αυτός της δικαιοσύνης. Η αύξηση των δικαστικών εξόδων, οι απολύσεις συμβασιούχων δικαστικών υπαλλήλων, ο μεγάλος φόρτος εργασίας των αστικών και διοικητικών δικαστηρίων καθώς και οι χρονοβόρες διαδικασίες που απαιτούνται κατέστησαν την προσφυγή των πολιτών στην Δικαιοσύνη όλο και πιο δύσκολη (Επιτροπή Αλήθειας Δημοσίου Χρέους, 2015).

Η οικονομική κρίση σήμανε και την ανατροπή του πολιτικού σκηνικού καθώς τα δύο πρώτα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα είδαν τα ποσοστά τους να συρρικνώνονται και νέες πολιτικές δυνάμεις αναδείχτηκαν μέσα από την ύφεση. Αυτό που χαρακτήριζε τόσο τις παλιές πολιτικές δυνάμεις όσο και τις καινούριες ήταν η ανετοιμότητά τους και πολλές φορές η αδυναμία τους να εφαρμόσουν τις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις για την ανασυγκρότηση της οικονομίας. Επίσης η εχθρική στάση των εγχώριων φορέων είχε αρνητικό αντίκτυπο όσον αφορά την νομιμότητά των μεταρρυθμίσεων. Η αναπόφευκτη δυσαρέσκεια που επιφέρουν τα μέτρα λιτότητας θα έπρεπε να συνδυαστεί με την παράλληλη υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων ώστε η κυβέρνηση να μπορέσει να εξισορροπήσει το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε (Matsaganis, 2013).

Τέλος μεγάλο πλήγμα δέχτηκε και ο τραπεζικός τομέας. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια έφτασαν να αποτελούν το 40% του συνόλου των δανείων ενώ σημαντικό μέρος των ομολόγων του δημοσίου βρισκόταν στην κατοχή του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Αποτέλεσμα της αβεβαιότητας που επικρατεί στον τραπεζικό κλάδο είναι η εκροή τραπεζικών καταθέσεων σε τραπεζικά ιδρύματα του εξωτερικού και η προσφυγή των ελληνικών τραπεζών στον Μηχανισμό Έκτακτης Ρευστότητας (ELA) για χρηματοδότηση. Η ΕΚΤ είχε σταματήσει να δέχεται ελληνικά ομόλογα ως εχέγγυο για χρηματοδότηση. Το τελευταίο χτύπημα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος ήταν η επιβολή των capital controls με όλες τις παρενέργειες που αυτά είχαν για την τοπική οικονομία (Harari, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

3.1 Πολιτική έκδοσης ονομαστικών – πραγματικών χρεογράφων

Η έκδοση ομολόγων είναι ο πιο συνηθισμένος τρόπος χρηματοδότησης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Τα διάφορα είδη κρατικών χρεογράφων αποτελούν όπλο των κυβερνήσεων στην προσπάθειά τους να πετύχουν μια σειρά από στόχους όπως η ελαχιστοποίηση του κόστους δανεισμού, το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους, ελαχιστοποιώντας ταυτόχρονα το ρίσκο ανάληψης αυτών των δανειακών υποχρεώσεων, ή η ελαχιστοποίηση του κόστους δανεισμού έχοντας ως δεδομένο το ρίσκο. Οι καταναλωτές – επενδυτές από την άλλη διαλέγουν κρατικά χρεόγραφα στοχεύοντας στην αριστοποίηση της απόδοσής τους. Τα ονομαστικά ομόλογα χωρίζονται σε ονομαστικά ομόλογα με μηδενικό κουπόνι όπου το συμφωνημένο επιτόκιο του ομολόγου πληρώνεται στην λήξη του ομολόγου, σε ονομαστικά ομόλογα όπου το κουπόνι πληρώνεται κάθε εξάμηνο ή κάθε χρόνο, ονομαστικά ομόλογα με διάρκεια από λίγες μέρες έως τριάντα και πενήντα χρόνια, ονομαστικά ομόλογα με δικαίωμα επαναγοράς κ.α. Το πραγματικό ομόλογο είναι αυτό στο οποίο η πραγματική αξία του δεν επηρεάζεται από τις μεταβολές του γενικού επιπέδου τιμών. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα είναι υποκατηγορία των πραγματικών ομολόγων. Η απόδοση των τιμαριθμοποιημένων ομολόγων συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη του πληθωρισμού. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα αγοράζονται στην ονομαστική αξία τους και εξοφλούνται σε τιμή μεγαλύτερη από αυτήν, καθώς αναπροσαρμόζονται με τη συνολική εξέλιξη του πληθωρισμού από την ημερομηνία έκδοσης ως την ημερομηνία λήξης. Κάθε χρόνο, ως τη λήξη του τίτλου, ο κάτοχός τους εισπράττει το κουπόνι με επιτόκιο 4%, το οποίο υπολογίζεται στην αναπροσαρμοσμένη βάση του πληθωρισμού ονομαστική αξία του τίτλου. Στη λήξη του τίτλου εισπράττει και το κεφάλαιό του προσαυξημένο κατά το ποσοστό μεταβολής του πληθωρισμού. Βέβαια υπάρχει σύμβαση που προστατεύει αυτού του είδους τα ομόλογα από περιπτώσεις αποπληθωρισμού θέτοντας ως κατώτατο όριο το μηδενικό πληθωρισμό εξασφαλίζοντας έτσι το κεφάλαιο. Οι κυβερνήσεις όμως χρησιμοποιούν συνήθως τα ονομαστικά ομόλογα.

3.2 Πολιτική της διάρκειας των χρεογράφων

Σημαντικό στοιχείο ενός ομολόγου αποτελεί η ημερομηνία λήξης του. Το ίδιο συμβαίνει και όταν συνάπτεται ένα δάνειο. Όσον αφορά το δημόσιο χρέος οι Alesina et al. (1990) καθώς και οι Cole και Kehoe (1995,2000) ορίζουν την διάρκεια ως το ποσό του χρέους που ωριμάζει κάθε περίοδο. Οι Missale και Blanchard (1994) ορίζουν ως αποτελεσματική διάρκεια μια μη αναμενόμενη αλλαγή του πληθωρισμού στην πραγματική αξία του χρέους. Ο Barro (1997) αντιλαμβάνεται το βραχυχρόνιο χρέος σε σχέση με το πόσο μπορούν να επηρεάσουν οι διακυμάνσεις των βραχυχρόνιων πραγματικών επιτοκίων το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους. Οι μακροοικονομολόγοι ενδιαφέρονται κυρίως για την μέση διάρκεια του δημοσίου χρέους καθώς αυτήν προσδιορίζει το ρίσκο του χρέους. Όσο πιο μικρή η μέση διάρκεια τόσο μεγαλύτερος ο όγκος χρέους που ωριμάζει την κάθε περίοδο και τόσο μεγαλύτερο το νέο δάνειο που χρειάζεται για την κάλυψη αυτού του χρέους. Η μέση διάρκεια μπορεί επίσης να μας δείξει πως οι αλλαγές των πραγματικών επιτοκίων μπορούν να επηρεάσουν την πραγματική αξία του ονομαστικού χρέους ωστόσο θα υιοθετήσουμε για λόγους ευκολίας ως έννοια της διάρκειας του δημοσίου χρέους την ευαισθησία που παρουσιάζει σε απροσδόκητες μεταβολές του πληθωρισμού.

Γενικά θα λέγαμε ότι η έκδοση βραχυχρόνιου χρέους είναι λιγότερο κοστοβόρα μέθοδος από την έκδοση μακροχρόνιου χρέους. Οι Campbell και Shiller (1996) συνηγορούν υπέρ αυτής της πολιτικής και μάλιστα προτείνουν μεγαλύτερη έκδοση βραχυχρόνιου χρέους απ' ότι χρειάζεται, με το περισσεύον να επενδύεται στα ίδια κεφάλαια. Ο αντίλογος σε αυτήν την πολιτική είναι ότι η έκδοση βραχυχρόνιου χρέους συνεπάγεται υψηλό ρίσκο αναχρηματοδότησης του χρέους σε υψηλότερα επιτόκια, κάτι που με την σειρά του θα επηρεάσει τους φορολογικούς συντελεστές και το εισόδημα των κατοίκων μιας χώρας. Οι Missale και Blanchard (1994) δείχνουν ότι για χώρες που το χρέος τους έχει ξεπεράσει το 100% του ΑΕΠ υπάρχει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ διάρκειας και ύψους δημοσίου χρέους. Επομένως η κυβέρνηση μιας χώρας με υψηλό και μεγάλης διάρκειας δημόσιο χρέος θα είχε ένα παραπάνω λόγο να προβεί σε ξαφνική αύξηση του πληθωρισμού για να μειώσει την πραγματική αξία του χρέους. Οι επενδυτές με την σειρά τους θα διάλεγαν να επενδύσουν σε βραχυχρόνιο χρέος για να μειώσουν το δικό τους ρίσκο και το κίνητρο της κυβέρνησης να προβεί σε μια τέτοια κίνηση. Σε αντιδιαστολή με την παραπάνω

έρευνα είναι αυτή των De Han et al (1995), οι οποίοι διατείνονται ότι μια αύξηση του δημοσίου χρέους μπορεί να ασκήσει πίεση σε αυτούς που το διαχειρίζονται να μεγαλώσουν την διάρκεια του ώστε να αποτρέψουν μια «κρίση εμπιστοσύνης». Κάπου στην μέση των δύο παραπάνω θεωριών βρίσκεται αυτή των Drudi και Giordano (2000). Σύμφωνα με αυτούς όταν το χρέος είναι ιδιαίτερα χαμηλό ή υψηλό ισχύει η αρνητική σχέση μεταξύ διάρκειας και ύψους. Μια σειρά από αντίρροπες δυνάμεις όπως η δυνατότητα πρόκλησης μη αναμενόμενου πληθωρισμού, ο κίνδυνος μη αποπληρωμής του χρέους σε περίπτωση που το χρέος είναι υψηλό καθώς και το ρίσκο αναχρηματοδότησης ισορροπούν αναλόγως την κατεύθυνση του χρέους. Όταν αυτό βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο και αυξάνεται, ο κίνδυνος του απροσδόκητου πληθωρισμού έρχεται στο προσκήνιο, ενώ όταν είναι υψηλό, ο κίνδυνος μη αποπληρωμής είναι πρωτεύων με αποτέλεσμα η έκδοση μακροχρόνιου χρέους να γίνεται δυσκολότερη. Στην περίπτωση που αυτό κυμαίνεται κάπου ενδιάμεσα επικρατεί ο κίνδυνος αναχρηματοδότησης του χρέους και για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση αυτή οι αρχές διαχείρισης δημοσίου χρέους αυξάνουν τον χρόνο ωρίμανσής του.

Ο Miller (1997) καταλήγει ότι τα ομόλογα με μικρή περίοδο ωρίμανσης μπορεί να οφείλονται σε πολιτική αναταραχή σε μια χώρα. Η συλλογιστική του είναι η εξής: η πολιτική αστάθεια προκαλεί αβεβαιότητα για το που θα κυμανθεί μελλοντικά ο πληθωρισμός, κάτι που θα απεικονιστεί στα υψηλότερα μακροχρόνια επιτόκια. Επομένως ο μακροχρόνιος δανεισμός καθίσταται ασύμφορος κάτι που οδηγεί στην μείωση της διάρκειας του χρέους.

3.3 Πολιτική ελαχιστοποίησης κόστους-ρίσκου

Με την ελαχιστοποίηση του κόστους του χρέους μπορούν να εξοικονομηθούν πόροι, οι οποίοι θα χρησιμοποιηθούν στην κοινωνική πρόνοια, για την μείωση της φορολογίας, σε έργα υποδομής βελτιώνοντας έτσι σημαντικά το βιοτικό επίπεδο των πολιτών. Αυτοί οι πόροι μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ένα γενικότερο σχέδιο φορολογικής εξομάλυνσης, διαχείρισης κόστους, αύξησης της ρευστότητας και διαχείρισης του ενεργητικού και του παθητικού. Η ελαχιστοποίηση του κόστους αποκτά μεγαλύτερη σημασία για τις χώρες εκείνες των οποίων το επίπεδο του χρέους είναι πολύ υψηλό και παρουσιάζουν μεγάλα ελλείμματα καθώς βοηθάει στην διατήρηση του επιπέδου του χρέους σε σταθερά επίπεδα και στην αποφυγή δημιουργίας

μεγαλύτερων ελλειμμάτων. Τα χρεόγραφα όμως που χρησιμοποιούνται για την μείωση του κόστους του χρέους δεν μπορούν να προστατέψουν ταυτόχρονα και από διακυμάνσεις του προϋπολογισμού που προέρχονται από μακροοικονομικές διαταραχές. Έστω ότι παρατηρείται πτώση της οικονομικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα τα έσοδα της κυβέρνησης από την φορολογία να μειώνονται. Εάν η πτώση αυτή οφείλεται σε μια παραδείγματος χάριν αύξηση της τιμής του πετρελαίου, η οποία καθορίζεται εξωγενώς, η δομή του χρέους θα είναι αυτή που θα παίζει καταλυτικό ρόλο στο πως θα επηρεάσει η συγκυρία αυτή τον προϋπολογισμό. Αν το χρέος το απαρτίζουν κατά κύριο λόγο ονομαστικά χρεόγραφα μεγάλης διάρκειας ο αντίκτυπος στον προϋπολογισμό θα είναι μικρότερος, γιατί ταυτόχρονα με την μείωση της φορολογικής βάσης και των φορολογικών εσόδων μειώνεται και η πραγματική αξία του χρέους. Εάν όμως η δομή του χρέους έχει πραγματικά χαρακτηριστικά τότε ο προϋπολογισμός επηρεάζεται δυσμενώς. Στην περίπτωση που η κυβέρνηση έχει επιλέξει ονομαστικό χρεόγραφο βραχείας διάρκειας προκειμένου να αντιμετωπίσει το κόστος του χρέους σε μια περίοδο με αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, θα κληθεί τελικά να εξυπηρετήσει το χρέος με νέο χρέος σε υψηλότερο επιτόκιο εξαιτίας των πληθωριστικών πιέσεων. Το πρόβλημα ελαχιστοποίησης του κόστους σχετίζεται άμεσα με το πρόβλημα ελαχιστοποίησης του ρίσκου καθώς ενώ μια πολιτική ελαχιστοποίησης του κόστους η οποία δεν έχει λάβει υπόψη της το ρίσκο μπορεί βραχυχρόνια να είναι αποτελεσματική, μακροχρόνια η ύπαρξη ενός γεγονότος όπως αυτό που περιγράψαμε παραπάνω να ανατρέψει την εικόνα αυτή. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με μια πολιτική ελαχιστοποίησης του ρίσκου η οποία δεν συνυπολογίζει το κόστος.

Οι Lukas και Stokey (1983), King (1990), Chari et al (1994) και Baro (1995,1997) ορίζουν το ιδανικό χρεόγραφο αυτό του οποίου η απόδοση είναι αρνητικά συνδεδεμένη με τις δημόσιες δαπάνες και θετικά με το προϊόν.

Σύμφωνα με τον Missale (1999) « η διαχείριση του δημοσίου χρέους είναι η επιλογή μίας κυβέρνησης η οποία αφορά τη σύνθεση των εκκρεμών της υποχρεώσεων ». Κατά το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF) και την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) (2003) η διαχείριση δημοσίου χρέους ορίζεται ως εξής: « Η διαχείριση δημοσίου χρέους είναι η διαδικασία θεμελίωσης και εκτέλεσης μιας στρατηγικής διαχείρισης του χρέους της κυβέρνησης ώστε να συγκεντρωθεί η απαιτούμενη ποσότητα χρηματοδότησης, επιδιώκοντας τους αντικειμενικούς στόχους κόστους και ρίσκου και σε συνέπεια με όποιους άλλους στόχους της διαχείρισης του

δημοσίου χρέους έχει θέσει η κυβέρνηση όπως η ανάπτυξη και διατήρηση μιας αποτελεσματικής και ρευστής αγοράς κρατικών χρεογράφων». Στόχος των περισσότερων κρατών όσον αφορά την πολιτική διαχείρισης χρέους που επιλέγουν είναι η ελαχιστοποίηση του κόστους και του ρίσκου που συνοδεύει την χρηματοδότηση των ελλειμμάτων. Επειδή όμως η ταυτόχρονη ελαχιστοποίηση του κόστους και του ρίσκου είναι δύσκολο να επιτευχθεί συνήθως δίνεται προτεραιότητα στην ελαχιστοποίηση του κόστους δεδομένου του ρίσκου που είναι διατεθειμένες να αναλάβουν οι κυβερνήσεις. Οι αποδόσεις όμως των διαφόρων τύπων χρεογράφων είναι αυτές που θα καθορίσουν τι πολιτική διαχείρισης του χρέους θα ακολουθηθεί. Η πολιτική μείωσης του κόστους επιλέγεται όταν διάφοροι παράγοντες όπως οι ατέλειες της αγοράς χρεογράφων, η ασύμμετρη πληροφόρηση, η μη εμπιστοσύνη που αποπνέει η κυβέρνηση όσον αφορά την δημοσιονομική της πολιτική μπορούν να προκαλέσουν αυξημένο κόστος. Άρα η διαμόρφωση ενός χαρτοφυλακίου είναι άμεση συνισταμένη των στόχων και των στρατηγικών που θέτει μία κυβέρνηση όσον αφορά το δημόσιο χρέος.

3.4 Παθητική ή ενεργητική πολιτική διαχείριση του χρέους

Σύμφωνα με τον Giovannini (1997) πολλές κεντρικές τράπεζες αρέσκονται στην έκδοση μακροπρόθεσμων χρεογράφων καθώς πιστεύουν πως έτσι μπορούν να ασκήσουν νομισματική πολιτική. Μέσω των μακροπρόθεσμων τίτλων μπορεί να επηρεαστεί η ρευστότητα των αγορών και να γίνει ρύθμιση των μακροπρόθεσμων επιτοκίων, κάτι που είχε δείξει παλιότερα ο Tobin (1963).

Στα πλαίσια ενεργητικής διαχείρισης δημοσίου χρέους οι δημοσιονομικές αρχές έχουν συστήσει εξειδικευμένα σώματα που ως στόχο έχουν την μείωση του κόστους χρέους και την αύξηση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας ώστε να μπορεί να δανείζεται με μικρότερα επιτόκια. Προκειμένου να το πετύχουν αυτό προβαίνουν σε αλλαγές στους κανόνες που διέπουν την έκδοση και αγοραπωλησία τίτλων του δημοσίου, προωθούν την διαφάνεια καθώς και την προβλεψιμότητα των χειρισμών αποκαλύπτοντας συχνά όλες τις σχετικές πληροφορίες. Η ενεργητική διαχείριση δημοσίου χρέους βασίζεται στην ορθότερη πληροφόρηση που έχουν οι αρχές διαχείρισης δημοσίου χρέους καθώς και στην εκμετάλλευση των ατελειών των αγορών. Σύμφωνα με τον Giovannini (1997) την καλύτερη αυτή πληροφόρηση μπορούν να αξιοποιήσουν

οι αρχές δημοσίου χρέους και αν είναι σωστή να εξοικονομήσουν πόρους από τους φορολογούμενους καθώς και να κατευθύνουν τις τιμές των χρεογράφων προς την μεριά που είναι συνεπείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η μεθόδευση από ελληνικής πλευράς της εισόδου της στην Νομισματική Ένωση. Η Ελλάδα βασιζόμενη στην υψηλή καμπύλη αποδόσεων της χρησιμοποίησε το γεγονός της πιθανής ένταξής της στην Νομισματική Ένωση για να μειώσει την διάρκεια του χρέους και να αναχρηματοδοτήσει το υφιστάμενο χρέος με μειωμένα επιτόκια δανεισμού που θα πετύχαινε με την ένταξή της.

Ωστόσο ο Giovannini (1997) τονίζει ότι η ενεργητική διαχείριση δημοσίου χρέους ελλοχεύει κινδύνους όπως της μη σωστής εκμετάλλευσης της πληροφόρησης καθώς και της λανθασμένης κρίσης σχετικά με την αξία της. Στο γεγονός αυτό συμβάλλει και ο παράγοντας του χρόνου καθώς η αξιολόγηση και η υιοθέτηση της νέας πληροφόρησης είναι μια πολύ γρήγορη διαδικασία κατά την οποία η πιθανότητα λάθους είναι υπαρκτή. Ένα λάθος όμως της κυβέρνησης θα έχει αρνητικές συνέπειες στους φορολογούμενους, οι οποίοι δεν έχουν την δυνατότητα αλλαγής της. Επίσης γεννούνται ζητήματα αξιοπιστίας και ηθικής τάξης καθώς η εκάστοτε κυβέρνηση μπορεί να διαλέξει να αποκρύψει πληροφορίες που πιθανώς θα επηρεάσουν τις αγορές. Ένα πρόβλημα μπορεί να είναι ότι οι επενδυτές θα λαμβάνουν μεικτές και ίσως αντικρουόμενες ενδείξεις για την συνολική μακροοικονομική πολιτική. Μια ακόμα αρνητική πλευρά της ενεργητικής διαχείρισης του δημοσίου χρέους είναι το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις διαχειρίζονται μεγάλα χαρτοφυλάκια που σε συνδυασμό με την αυξημένη παρεμβατικότητα και κινητικότητα προκαλούν μεταβλητότητα στις αγορές και αναμονή για μελλοντική μεταβλητότητα.

Τέλος ο Giovannini (1997) σε αυτούς που πιστεύουν ότι ο κρατικός παρεμβατισμός στις χρηματοπιστωτικές αγορές είναι απαραίτητος ώστε να διορθώσει όποιες ατέλειες υπάρχουν αντιπροτείνει ότι οι μηχανισμοί της αγοράς επαρκούν για να αντιμετωπίσουν αυτές τις ατέλειες.

3.5 Διαχείριση δημοσίου χρέους στην περίπτωση της Ελλάδας

Στις αρχές του 2010 γίνεται φανερό ότι δεν γίνεται να χρηματοδοτηθούν τα τεράστια ανοίγματα του δημοσίου από τις αγορές. Προκειμένου να αποφευχθεί μια ενδεχόμενη χρεοκοπία υπογράφεται το Μάιο του 2010 το πρώτο μνημόνιο ή αλλιώς πρόγραμμα δημοσιονομικής

προσαρμογής, το οποίο ενώ ήταν σχεδιασμένο να τρέξει μέχρι τον Ιούνιο του 2013, σταμάτησε τον Μάρτιο του 2012, όπου συνεχίστηκε από το δεύτερο μνημόνιο. Αυτό με την σειρά του είχε σχεδιαστεί να έχει ισχύ μέχρι το τέλος του 2014 αλλά πήρε παράταση μέχρι τον Ιούνιο του 2015. Το τρίτο μνημόνιο μπαίνει σε ισχύ από τον Αύγουστο του 2015 μέχρι τον Μάιο του 2018. Η λογική και των τριών μνημονίων ήταν ότι μέσω της δημοσιονομικής εξυγίανσης και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων της ελληνικής οικονομίας θα σταθεροποιηθεί το δημόσιο χρέος και στην συνέχεια θα μειωθεί.

3.5.1 Μνημόνιο I

Ο αρχικός σχεδιασμός του πρώτου προγράμματος ήταν η εκταμίευση 110 δις ευρώ. Από αυτά τα 80 θα προέρχονταν από την Ευρωπαϊκή Ένωση με την μορφή διμερών δανείων και τα 30 από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η μη συμμετοχή όμως της Σλοβακίας, της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας είχε ως αποτέλεσμα το ποσό αυτό να μειωθεί κατά 2,7 δις ευρώ. Από τα 107,3 δις εκταμιεύτηκαν τελικά 73 δις με τα 52,9 δις να προέρχονται από την Ε.Ε. και τα 20,1 δις από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Rocholl, J., and A. Stahmer, 2016).

Το πρώτο πρόγραμμα συνοδεύτηκε από σκληρά δημοσιονομικά μέτρα και στόχευε στα εξής:

1. Στην δημοσιονομική σταθερότητα και την βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους
2. Να κάνει την ελληνική οικονομία ελκυστική στους ξένους επενδυτές μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας καθώς και των τιμών
3. Την σταθεροποίηση του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Οι συνακόλουθες όμως κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις είχαν ως αποτέλεσμα την επιβράδυνση της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων του πρώτου μνημονίου (Χριστόφορος Σαρδελής, 2013). Μερικά από τα κύρια μέτρα που περιελάμβανε το μνημόνιο ήταν τα εξής:

1. Μηδενικές αυξήσεις στο σύνολο του δημόσιου τομέα και για το 2011. (Ν. 3845/2010)
2. Περαιτέρω μείωση των αποδοχών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατά 3%. (Ν. 3845/2010)

3. Κατάργηση 13ου και 14ου μισθού. Αντικατάστασή τους με το ποσό των 500 ευρώ αντίστοιχα, για τους εργαζόμενους στο Δημόσιο που αμείβονται με μηνιαίες αποδοχές κάτω από 3.000 ευρώ. (Ν. 3845/2010)
4. Περαιτέρω μείωση των επιδομάτων κατά 8% στο σύνολο του δημόσιου τομέα. (Ν. 3845/2010)
5. Απασχόληση στο Δημόσιο ηλικιωμένων ανέργων (55-64 ετών) μέσω γραφείων «ενοικίασης» προσωπικού που επιχορηγούνται από το κράτος. (Ν. 3845/2010)
6. Αντικατάσταση του επιδόματος ανεργίας με την «επιταγή επανένταξης» των ανέργων για την απασχόλησή τους από επιδοτούμενες επιχειρήσεις. (Ν. 3845/2010)
7. Κατάργηση της ευνοϊκής ρύθμισης υπέρ των μισθωτών σε περίπτωση που ισχύουν ταυτόχρονα όροι διαφορετικών Συλλογικών Συμβάσεων. (Ν. 3845/2010)
8. Περαιτέρω μείωση του ποσού που αντικατέστησε τον 13ο και τον 14ο μισθό στα 400 ευρώ αντίστοιχα, για τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα με μηνιαίες αποδοχές κάτω από 2.500 ευρώ. (Ν.3847/2010)
9. Καθιέρωση της ειδικής σύμβασης μαθητείας για νέους ηλικίας 15-18 ετών με αμοιβή το 70% του γενικού κατώτατου μισθού. (Ν.3863/2010)
10. Μείωση κατά 20% της αμοιβής της υπερεργασίας και κάθε μορφής υπερωριακής απασχόλησης. (Ν.3863/2010)
11. Μείωση μέχρι και κατά 3/4 του χρόνου προειδοποίησης (από 24 σε 6 μήνες) της απόλυσης. (Ν.3863/2010)
12. Επίσης οι ατομικές απολύσεις διευκολύνονται και γιατί ο εργοδότης μπορεί σε μεγαλύτερο, από πριν, χρονικό διάστημα να καταβάλει την αποζημίωση. (Ν.3863/2010)
13. Αύξηση του ορίου ομαδικών απολύσεων. Από 4 σε 6 μηνιαίως για τις επιχειρήσεις από 20-150 εργαζόμενους. Από 2% στο 5% για τις επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων (το όριο του 2% ίσχυε για τις επιχειρήσεις άνω των 200 εργαζομένων). (Ν.3863/2010)
14. Επέκταση της δοκιμαστικής περιόδου από τους δύο στους 12 μήνες για τους εργαζόμενους ιδιωτικού τομέα. Σε περίπτωση απόλυσης εντός της περιόδου αυτής ή με τη λήξη της ο εργαζόμενος δε δικαιούται αποζημίωση. (Ν.3899/2010)

15. Επέκταση της ανώτατης διάρκειας «δανεισμού» εργαζομένων από τους 18 στους 36 μήνες. (N.3899/2010)
16. Επέκταση της ανώτατης διάρκειας της επιβαλλόμενης εκ περιτροπής εργασίας από 6 σε 9 μήνες ανά έτος. (N.3899/2010)
17. Κατάργηση της προσαύξησης στο ωρομίσθιο της μερικής απασχόλησης σε περίπτωση υπερωρίας και απασχόλησης με εβδομαδιαία εργασία κάτω των 20 ωρών. (N.3899/2010)
18. Επιβολή μηδενικών αυξήσεων στο σύνολο του δημόσιου τομέα. (N.3899/2010)
19. Μείωση κατά 10% των αποδοχών στις ΔΕΚΟ για όσους αμείβονται με αποδοχές άνω των 1.800 ευρώ μηνιαίως. (N.3899/2010)
20. Επιβολή μετατάξεων στις ΔΕΚΟ χωρίς τη διατήρηση των δικαιωμάτων της προηγούμενης θέσης απασχόλησης. (N.3899/2010)
21. Περιορισμός κατά 15% στις προσλήψεις συμβασιούχων ορισμένου χρόνου και έργου στο Δημόσιο, σε σχέση με το 2010. (N.3899/2010)
22. Μείωση κατά 10% των αποδοχών των εργαζομένων στον όμιλο της ΑΤΕ όσων υπερβαίνουν τα 1.800 ευρώ μηνιαίως. (N.3899/2010)
23. Επέκταση της ανώτατης διάρκειας των συμβάσεων ορισμένου χρόνου μετά από 3 διαδοχικές ανανεώσεις από τους 24 στους 36 μήνες. (N.3986/2011)
24. Ενίσχυση της διευθέτησης του χρόνου εργασίας. Δίνεται η δυνατότητα στον εργοδότη να αυξάνει τον ημερήσιο χρόνο εργασίας, πέραν του 8ωρου, για διάστημα έξι μηνών ανά έτος (αντί για τέσσερις που ήταν πριν). Αυτός ο χρόνος δεν αμείβεται ως υπερωρία. (N.3986/2011)
25. Εισαγωγή του καθεστώτος της εργασιακής εφεδρείας στο δημόσιο τομέα με καταβολή του 60% του βασικού μισθού για το πλεονάζον προσωπικό. (N.3986/2011)
26. Περιορισμός των προσλήψεων με σύμβαση ορισμένου χρόνου και έργου στο Δημόσιο κατά 50% για το 2011 και κατά 10% για την περίοδο 2012-15. (N.3986/2011)
27. Μείωση της επιδότησης των ανέργων σε 450 ημερήσια επιδόματα ανά 4ετία από το 2011 και σε 400 από το 2012-15. (N.3986/2011)
28. Εισαγωγή της «προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας» με το 60% του βασικού μισθού. (N.4024/2011)

3.5.2 Μνημόνιο II

Το δεύτερο πρόγραμμα περιελάμβανε 34,3 δις ευρώ μη εκταμιευμένα κεφάλαια από το πρώτο πρόγραμμα καθώς και 130,1 δις καινούρια κεφάλαια μαζί με ένα επιπρόσθετο δάνειο ύψους 8,2 δις από το ΔΝΤ. Η συνολική συνεισφορά του ΔΝΤ ήταν της τάξης των 28 δις ευρώ (9,9 δις από αδιάθετα κεφάλαια, 9,9 δις από καινούρια κεφάλαια και 8,2 δις από το επιπρόσθετο δάνειο). Ενώ στο πρώτο πρόγραμμα το δάνειο του ΔΝΤ δόθηκε μέσω του προγράμματος Stand By Arrangement (SBA) στο δεύτερο πρόγραμμα η χρηματοδότηση εντάχθηκε στο πλαίσιο του Extended Fund Facility (EFF).

Το SBA χρησιμοποιούνταν για διευκόλυνση χωρών μέσου εισοδήματος που ζητούσαν οικονομική βοήθεια και είχαν συνήθως καλό οικονομικό παρελθόν. Η χρηματοδότηση παρέχονταν για υποστήριξη του ισοζυγίου πληρωμών .

Το EFF χρησιμοποιείται και αυτό για την υποστήριξη του ισοζυγίου πληρωμών μίας χώρας και διαρκεί έως ότου επέλθει μακροχρόνια ισορροπία στην χώρα. Συνήθως περιλαμβάνει μια σειρά από φορολογικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, την ιδιωτικοποίηση δημοσίων επιχειρήσεων καθώς και μέτρα που θα κάνουν τις αγορές εργασίας πιο ευέλικτες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δέσμευσε επιπρόσθετα 120,3 δις στα 24,4 δις που δεν εκταμιεύθηκαν από το πρώτο πρόγραμμα συνεισφέροντας έτσι 144,7 δις ευρώ. Ένας νέος θεσμός ο EFSF ήταν υπεύθυνος για τις πληρωμές των ευρωπαϊκών χωρών. Το τελικό ποσό που εκταμιεύτηκε ήταν 153,8 δις ευρώ. Τα 141,8 δις προέρχονταν από την ΕΕ και τα 11,9 δις από το ΔΝΤ. Το αποτέλεσμα ήταν να μην εκταμιευτούν 18,8 δις από το ποσό των 172,6 δις που αρχικά είχε σχεδιαστεί.

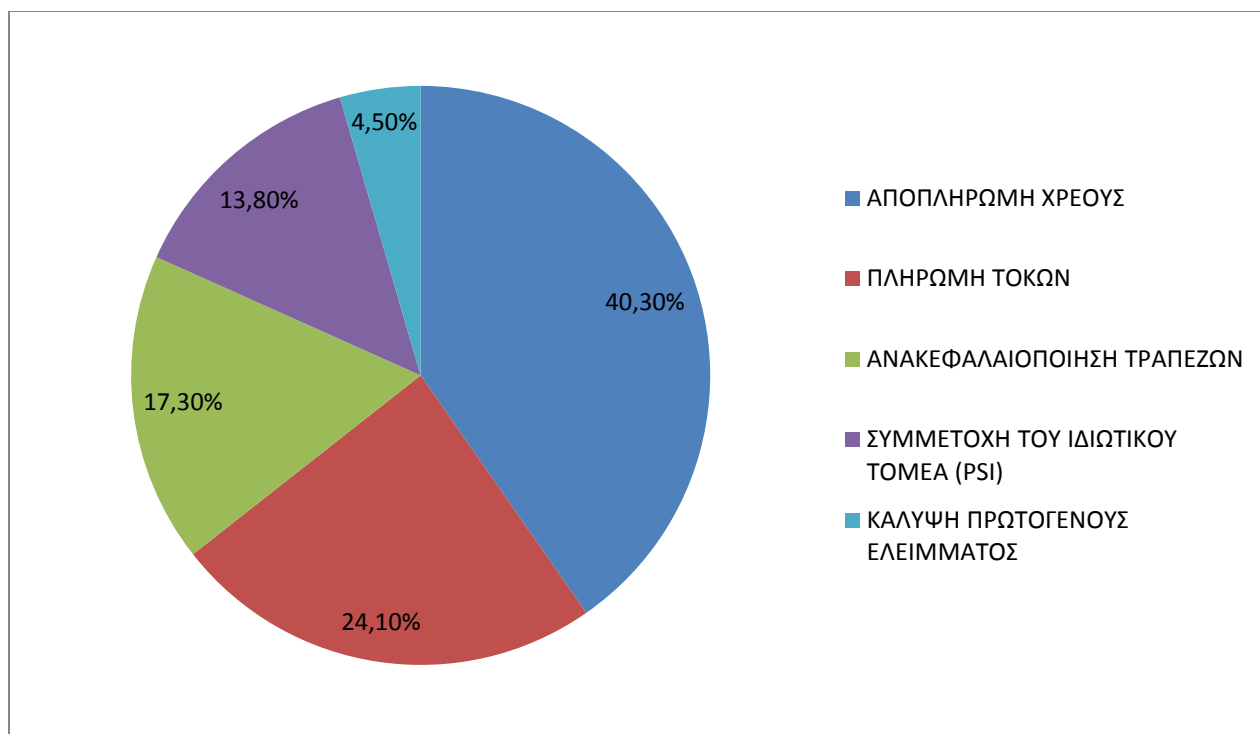
Στόχοι του δευτέρου προγράμματος χρηματοδότησης ήταν:

1. Η αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους της Ελλάδας με την συμβολή του ιδιωτικού τομέα (PSI)
2. Η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών.
3. Η κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της Γενικής Κυβέρνησης για την περίοδο 2012-2014.

Μερικές από τις διατάξεις του δεύτερου μνημονίου ήταν οι εξής:

1. Μείωση του γενικού κατώτατου μισθού κατά 22% και κατάργηση της ΕΓΣΣΕ 2010-12. (N.4046/2012)
2. Μείωση του χρόνου μετενέργειας , μετά τη λήξη της ΣΣΕ, από 6 σε 3 μήνες. (N.4046/2012)
3. Κατάργηση του δικαιώματος για μονομερή προσφυγή στη διαιτησία μετά από την άρνηση της πρότασης του μεσολαβητή και καθιέρωση της από κοινού προσφυγής σε αυτήν. (N.4046/2012)
4. Περιορισμός της διαιτητικής απόφασης στον καθορισμό του βασικού μισθού και ημερομισθίου. (N.4046/2012)
5. Πάγωμα των αυξήσεων σε μισθούς και ωριμάνσεις μέχρι τη μείωση του ποσοστού ανεργίας στη χώρα κάτω από το 10%. (N.4046/2012)
6. Κατάργηση της μονιμότητας στις πρώην ΔΕΚΟ. (N.4046/2012)

Το συνολικό ύψος των δανείων που χορηγήθηκε στα πλαίσια των δυο μνημονίων είναι της τάξης των 215,90 δις € με τα 183,90 δις € να προέρχονται από ευρωπαϊκές πηγές και τα υπολειπόμενα από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε σε ποιους τομείς της οικονομίας διοχετεύτηκαν τα παραπάνω δάνεια καθώς σχεδόν στο σύνολό τους χρησιμοποιήθηκαν για να «σώσουν» τους ξένους πιστωτές και να ανακεφαλαιοποιήσουν το τραπεζικό σύστημα. Στο παρακάτω διάγραμμα παρατίθεται η κατανομή των κεφαλαίων των δύο πρώτων μνημονίων με το μεγαλύτερο ποσοστό να καταλαμβάνει η αποπληρωμή του χρέους και το μικρότερο για την κάλυψη των πρωτογενών ελλειμμάτων.

Διάγραμμα 8 – Κατανομή δανειακών κεφαλαίων (Πηγή: Rocholl and Stahmer, 2016)

3.5.3 Μνημόνιο III

Τον Αύγουστο του 2015 ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης (ESM) ενέκρινε το τρίτο κατά σειρά Μνημόνιο για την Ελλάδα. Η βοήθεια που θα παρέχονταν μέσω αυτού ανέρχονταν σε 86 δις € τα οποία θα διοχετεύονταν από τον ESM, ο οποίος αντικαθιστά τον μέχρι πρότινος EFSF. Οι εκταμιεύσεις των δόσεων είναι άμεσα συνδεδεμένες με προαπαιτούμενα τα οποία θα πρέπει να υλοποιηθούν σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα μέχρι τον Ιούνιο του 2018. Μέχρι το τέλος του 2015 η πρώτη δόση αποτελούνταν από 26 δις € κρατικά ομόλογα μακροπρόθεσμης διάρκειας, από τα οποία τα 10 δις € εκταμιεύτηκαν από τον ESM με διάρκεια ωρίμανσης τα 32,5 χρόνια και τα οποία θα χρησιμοποιούνταν για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Τα υπόλοιπα 16 δις € είχαν διάρκεια ωρίμανσης τα 32,34 χρόνια. Από τα 10 δις € χρησιμοποιήθηκαν μόνο τα 5,4 δις €. Το τρίτο πρόγραμμα χρηματοδότησης διέπεται από μια σειρά αποκρατικοποιήσεων όπως πωλήσεις αεροδρομίων, λιμανιών, εταιρειών ύδρευσης και παροχής αερίου, κ.α. οι οποίες θα τελεστούν από το Ελληνικό Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής

Περιουσίας. Τα έσοδα από τις αποκρατικοποιήσεις αναμένεται να είναι της τάξης των 6,4 δις € (Rocholl and Stahmer, 2016).

Αναλυτικά τα μέτρα του τρίτου μνημονίου καθώς και οι προθεσμίες τους είναι:

Αύγουστος 2015

1. Ανάπτυξη μιας συνολικής στρατηγικής για το χρηματοπιστωτικό σύστημα
2. Υιοθέτηση όλων των αναγκαίων κανόνων για την εφαρμογή του κώδικα δεοντολογίας από την Τράπεζα της Ελλάδας

Σεπτέμβριος 2015

3. Ολοκλήρωση ενός μεσοπρόθεσμου σχεδίου για την παροχή τεχνικής βοήθειας με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή
4. Εκκρεμείς μεταρρυθμίσεις των φορολογικών διαδικασιών δικαίου.
5. Επέκταση του έμμεσου μητρώου τραπεζικών λογαριασμών
6. Πρόσβαση του Κέντρου Είσπραξης Ανεξόφλητων Οφειλών (ΚΕΑΟ) στο έμμεσο μητρώο τραπεζικών λογαριασμών και στα στοιχεία της φορολογικής διοίκησης.
7. Δευτερογενής νομοθεσία για το Συμβούλιο Οικονομικού Σχεδιασμού.
8. Υποβολή σχεδίου για την οριστική διευθέτηση των καθυστερούμενων οφειλών
9. Συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικά με τις λεπτομέρειες του σχεδίου δράσης στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων.
10. Επέκταση του αυτόματου μηχανισμού επιστροφής του ποσού της υπέρβασης σε σχέση με τον προϋπολογισμό του ΕΟΠΥΥ τα επόμενα τρία χρόνια.
11. Παρουσίαση ενός λεπτομερούς σχεδίου για την πανεθνική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.
12. Θέσπιση ενός οδικού χάρτη για τη μεταρρύθμιση των επενδυτικών αδειών
13. Εφαρμογή των εκκρεμών συστάσεων του ΟΟΣΑ για τις άδειες του Περιβάλλοντος και την Εμπορία Καυσίμων
14. Κατάρτιση των τριών κινητών ομάδων παρέμβασης για την καταπολέμηση του λαθρεμπορίου και τη διευκόλυνση του εμπορίου
15. Επανασύγκλιση του διυπηρεσιακής επιτροπής χωροταξικού σχεδιασμού

16. Εισαγωγή ενός προγράμματος για το τρέχον και μόνιμο σύστημα πληρωμών στην ενέργεια
17. Αλλαγή των διαδικασιών για την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας
18. Συμψηφισμός οφειλών ΔΕΗ και διαχειριστών της αγοράς
19. Έναρξη της εφαρμογής της μεταρρύθμισης στην αγορά αερίου
20. Υιοθέτηση κοστοβαρών τιμολογίων στην αγορά ηλεκτρισμού
21. Εφαρμογή συμβάσεων διακοψιμότητας στην αγορά ηλεκτρισμού
22. Αναθεώρηση των τιμών της ΔΕΗ
23. Συζήτηση σχετικά με το Νέο Οργανισμό των Αγορών Ηλεκτρισμού.
24. Υιοθέτηση του σχεδίου ανασυγκρότησης του ΟΑΣΑ
25. Εφαρμογή ενός αναθεωρημένου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας
26. Προετοιμασία ενός οδικού χάρτη για την εφαρμογή νέου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας
27. Πρόταση μέτρων ανασυγκρότησης των διοικητικών δικαστηρίων.
28. Επιβεβαίωση των πηγών διοικητικών δεδομένων μέσω της ΕΛΣΤΑΤ.

Οκτώβριος 2015

29. Υιοθέτηση του συμπληρωματικού προϋπολογισμού για το 2015 (εάν είναι απαραίτητο), του σχεδίου προϋπολογισμού για το 2016 και του μεσοπρόθεσμου
30. Μεταρρύθμιση φόρου εισοδήματος
31. Πλήρης μεταφορά αρμοδιοτήτων του ΣΔΟΕ στην Γενική Γραμματεία Εσόδων
32. Μέτρα για τη βελτίωση της ειπραξιμότητας φόρων/εισφορών
33. Κατάργηση περιορισμών κατά τη διεξαγωγή των ελέγχων
34. Βελτίωση της εισπραξιμότητας φορολογικών απαιτήσεων.
35. Παρεμβάσεις στους φόρους επί των πωλήσεων.
36. Ενίσχυση του Κέντρου Είσπραξης Ανεξόφλητων Οφειλών (ΚΕΑΟ) και του ΙΚΑ
37. Υιοθέτηση της νομοθεσίας σχετικά με τη δημιουργία της νέας φορολογικής αρχής.
38. Επικαιροποίηση του δημοσιονομικού νόμου (κεντρική απαίτηση)
39. Υιοθέτηση περαιτέρω μεταρρυθμίσεων του συνταξιοδοτικού συστήματος
40. Απαίτηση του clawback του 2015 από τους παρόχους του ΕΟΠΥΥ και μείωση των τιμών των διαγνωστικών.
41. Επαναφορά του τέλους των 5 ευρώ για τις επισκέψεις σε νοσοκομεία ή ισοδύναμα μέτρα

42. Αποτίμηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων
43. Τροποποίηση του νόμου για το ΤΧΣ.
44. Επανεξέταση ανάγκης για πρόσθετα μέτρα στον τομέα της διακυβέρνησης των τραπεζών
45. Έναρξη διαβούλευσης για την αγορά εργασίας
46. Εφαρμογή της εργαλειοθήκης I και II του ΟΟΣΑ
47. Απελευθέρωση των τουριστικών μισθώσεων με κατάργηση του ελάχιστου ορίου μίσθωσης.
48. Ενίσχυση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, αναθεώρηση του δικαίου του ανταγωνισμού.
49. Αναθεώρηση της αδειοδότησης επενδύσεων και του διοικητικού κόστους που τις συνοδεύουν
50. Παρουσίαση του προεδρικού διατάγματος για τις αποκλειστικές δραστηριότητες των πολιτικών μηχανικών.
51. Χάρτης παρεμβάσεων για τη χρήση γης και τον Χωροταξικό σχεδιασμό.
52. Πλήρης εφαρμογή του νόμου 4314/2014 για τα κοινοτικά ταμεία.
53. Υιοθέτηση όλων των νομοθεσιών για την ενεργοποίηση των κονδυλίων των διαρθρωτικών ταμείων
54. Ιδιωτικοποίηση του ΑΔΜΗΕ ή εφαρμογή ισοδύναμης πρότασης
55. Παρεμβάσεις στην εγχώρια αγορά θαλασσίων μεταφορών
56. Έκδοση προεδρικού διατάγματος για τους λιμένες
57. Σύσταση ανεξάρτητης ομάδας εργασίας για τις Ιδιωτικοποιήσεις
58. Μεταρρύθμιση του μισθολογίου στο δημόσιο με ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2016
59. Αλλαγή του τρόπου επιλογής Γενικών Διευθυντών.
60. Θέσπιση ορίων στο πλαίσιο της νέας μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής στρατηγικής για το ύψος των μισθών και για το επίπεδο της απασχόλησης στο δημόσιο ώστε να εξασφαλιστεί ότι το μισθολογικό κόστος σε σχέση με το ΑΕΠ κατά την περίοδο 2016-2019 είναι συμβατό
61. Εξορθολογισμός και επιλεκτική αύξηση των δικαστικών εξόδων.
62. Θέσπιση μέτρων για τη μείωση της καθυστέρησης επιβολής της δικαιοσύνης
63. Σχέδιο δράσης με τεχνική υποστήριξη για την ηλεκτρονική δικαιοσύνη.
64. Υιοθέτηση της νομοθεσίας κατά της διαφθοράς.

65. Αλλαγή του νομικού πλαισίου για την αποκάλυψη οικονομικών στοιχείων που συνδράμουν στην καταπολέμηση της διαφθοράς

Νοέμβριος του 2015

66. Κατάρτιση σχεδίου για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.

67. Μέτρα για την ιεράρχηση των φορολογικών ελέγχων

68. Ενεργοποίηση του Δημοσιονομικού Συμβουλίου

69. Σχέδιο εφαρμογής της Οδηγίας για τις καθυστερήσεις πληρωμών

70. Νέο θεσμικό πλαίσιο για τη ρύθμιση των επισφαλών δανείων

71. Υιοθέτηση της νομοθεσίας της δευτερογενούς νομοθεσίας για την εφαρμογή της μεταρρύθμισης του μισθολογίου στο Δημόσιο (κεντρικό αίτημα)

72. Θέσπιση του νέου νομικού πλαισίου για την αξιολόγηση της απόδοσης των δημοσίων υπαλλήλων

73. Ενίσχυση της Γενικής Γραμματείας Συντονισμού.

74. Εφαρμογή 3ετούς στρατηγικού σχεδίου για τη βελτίωση της λειτουργίας του δικαστικού συστήματος

75. Αλλαγή του τρόπου χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων ώστε να αρθούν οι αδυναμίες στην καταπολέμηση της διαφθοράς.

76. Αξιολόγηση του νόμου 4312/2014 που αφορά τη μείωση των καταδικών για οικονομικά αδικήματα.

Δεκέμβριος 2015

77. Διορισμός του Εκτελεστικού Συμβουλίου της Γενικής Γραμματείας Εσόδων.

78. Εφαρμογή και των διατάξεων για το Δημοσιονομικό Συμβούλιο.

79. Ενσωμάτωση των λογαριασμών όλων των φορέων στην κεντρική κυβέρνηση

80. Ενσωμάτωση όλων των κοινωνικών ασφαλίσεων σε ένα ενιαίο σώμα.

81. Εισαγωγή ενός προγράμματος για τη δημιουργία ενός ενιαίου συνταξιοδοτικού ταμείου.

82. Διαρθρωτικά μέτρα για την τήρηση των δαπανών υγείας.

83. Προσαρμογή των ανώτατων ορίων για κεντρικές προμήθειες.

84. Καθιέρωση ενός σχεδίου για τον υπολογισμό του κόστους των νοσοκομείων.

85. Πρώτα αποτελέσματα της αξιολόγησης του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας.
86. Πλήρης κάλυψη των εντοπιζόμενων κεφαλαιακών αναγκών λόγω των κόκκινων δανείων.
87. Νέα μέθοδος αντιμετώπισης περιπτώσεων μεγάλων οφειλετών
88. Υιοθέτηση νομοθεσίας για την εκκαθάριση εμπορικών οντοτήτων που αδυνατούν να αποπληρώσουν τα χρέη τους.
89. Θέσπιση πλαισίου για το επάγγελμα της αφερεγγυότητας
90. Υιοθέτηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας
91. Υιοθέτηση ενός νέου πλαισίου και την έναρξη των μέτρων για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση
92. Εφαρμογή των συστάσεων του ΟΟΣΑ για τα μη συνταγογραφούμενα φάρμακα
93. Εφαρμογή των συστάσεων του εξωτερικού συμβούλου για τα νομοθετικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα
94. Απλούστευση των τελωνειακών διαδικασιών
95. Επικαιροποίηση του σχεδίου δράσης για τη διευκόλυνση του εμπορίου και την προώθηση των εξαγωγών
96. Υιοθέτηση μιας συνολικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του λαθρεμπορίου καυσίμων και τσιγάρων
97. Έκδοση του προεδρικού διατάγματος σχετικά με τον ορισμό των χρήσεων γης
98. Έγκριση του νέου πλαισίου για την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
99. Εφαρμογή του κανονιστικού πλαισίου για τα ύδατα
100. Ανάπτυξη μιας τριετούς στρατηγικής για τη δημόσια διοίκηση.
101. Εισαγωγή ενός νέου, προγράμματος κινητικότητας στο Δημόσιο.
102. Μέτρα για την εξασφάλιση της πρόσβασης των ευπαθών ομάδων στη δικαιοσύνη

Ιανουάριος 2016

103. Έναρξη ισχύος της μεταρρύθμισης του συνταξιοδοτικού συστήματος από την 1η Ιανουαρίου, 2016
104. Εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής ανάπτυξης.
105. Ολοκλήρωση της επανεξέτασης των ληξιπρόθεσμων οφειλών
106. Ολοκλήρωση του εξωτερικού ελέγχου των υποχρεώσεων του ΕΟΠΥΥ

- 107. Έναρξη ισχύος του νέου πλαισίου για τις δημόσιες συμβάσεις
- 108. Υιοθέτηση των μεταρρυθμίσεων στην κοινωνική ασφάλιση και καθορισμός του προγράμματος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.

Φεβρουάριος 2016

- 109. Αναθεώρηση της νομοθεσίας που έρχεται σε αντίθεση με το Νόμο Φορολογίας Εισοδήματος και Φορολογικής Δικονομίας
- 110. Συμφωνία μεταξύ της ΤτΕ και των τραπεζών σε επιχειρησιακούς στόχους για τη διευθέτηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων.
- 111. Υλοποίηση ενός σχεδίου από το ΤΧΣ για την διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων δανείων
- 112. Θέσπιση ενός προγράμματος του ΤΧΣ για να επανεξετάσει τη διαχείριση των τραπεζών στις οποίες εφαρμόζονται οι συμφωνίες-πλαίσιο .
- 113. Υιοθέτηση των συστάσεων της διυπουργικής επιτροπής για τα νομοθετικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα
- 114. Υιοθέτηση του νομικού πλαισίου για τα τοπικά γραφεία του Εθνικού Κτηματολογίου.
- 115. Ολοκλήρωση της στρατηγικής για την ανάπτυξη
- 116. Μεταρρύθμιση του ΦΠΑ
- 117. Μεταρρύθμιση της φορολογίας επιχειρήσεων
- 118. Υλοποίηση ενός σχεδίου για τις ηλεκτρονικές πληρωμές.
- 119. Προετοιμασία μιας εθνικής στρατηγικής για τις δημόσιες συμβάσεις
- 120. Υιοθέτηση μέτρων δημιουργίας 150.000 θέσεων εργασίας.
- 121. Εκκίνηση της διαδικασίας εκκαθάρισης μη βιώσιμων εμπορικών οντοτήτων
- 122. Αναθεώρηση του κώδικα δεοντολογίας από την Τράπεζα της Ελλάδας
- 123. Απελευθέρωση της επιχειρησιακής στρατηγικής από το ΤΧΣ
- 124. Υλοποίηση των θεσμικών αλλαγών όσον αφορά τους εκ των υστέρων έλεγχους ανάλυσης κινδύνου
- 125. Εξασφάλιση της παραλαβής τουλάχιστον ενός X- ray σαρωτή σε κάθε ένα από τα τρία μεγαλύτερα διεθνή λιμάνια
- 126. Εφαρμογή από την ρυθμιστική Αρχή και από τις λιμενικές αρχές των εσωτερικών κανόνων

127. Σταδιακή ενσωμάτωση των συστάσεων της Task force σ' ό,τι αφορά τις ιδιωτικοποιήσεις.
128. Πρόταση ενός μακροπρόθεσμου σχεδίου για την κωδικοποίηση των σημαντικότερων νόμων για τη δημόσια διοίκηση.
129. Έγκριση του σχεδίου κώδικα δεοντολογίας για τα μέλη του Κοινοβουλίου κατά της διαφθοράς

Απρίλιος 2016

130. Έναρξη ισχύος του σχήματος του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος.
131. Τριμηνιαία υποβολή στοιχείων από τις τράπεζες για τους βασικούς δείκτες σχετικά με την πορεία των μη εξυπηρετούμενων δανείων
132. Επικαιροποίηση της αναθεώρησης βάση των συστάσεων του ΟΟΣΑ του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος

Μάιος 2016

133. Έκδοση της μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής στρατηγικής
134. Έναρξη ισχύος του νέου κεντρικού συστήματος προμηθειών
135. Υποβολή προτάσεων για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

Ιούνιος 2016

136. Ολοκλήρωση της επιχειρησιακής ικανότητας της νέας φορολογικής αρχής
137. Εξορθολογισμός των διαδικασιών των ασφαλιστικών εισφορών (κεντρικό αίτημα)
138. Κατάρτιση σχεδίου για τη διενέργεια ανεξάρτητων δημοσιονομικών ελέγχων στα νοσοκομεία
139. Αποτίμηση της ικανότητας της υγειονομικής περίθαλψης
140. Επανεξέταση της αποτελεσματικότητας του πλαισίου αφερεγγυότητας και πιθανά μέτρα
141. Αποτίμηση απόδοσης της επιχειρησιακής στρατηγικής του ΤΧΣ
142. Μετά από αποτίμηση κατά περίπτωση αντικατάσταση των μελών των διοικητικών συμβουλίων των τραπεζών

143. Εφαρμογή των συστάσεων της εργαλειοθήκης 1 του ΟΟΣΑ για τα οικοδομικά υλικά, τις Κυριακές και της εργαλειοθήκης 2 .
144. Έγκριση του παράγωγου δικαίου για την αδειοδότηση των επενδύσεων
145. Περαιτέρω μείωση του διοικητικού φόρτου, μεταξύ άλλων και μέσω καταστημάτων μιας στάσης για τις επιχειρήσεις
146. Πλήρης εφαρμογή της νομοθεσίας για τη βελτίωση της νομοθεσίας.
147. Καθορισμός των περαιτέρω μεταρρυθμίσεων για την τόνωση του ανταγωνισμού (άδειες- μείωση του διοικητικού φόρτου)
148. Πλήρης εγκατάσταση του συστήματος εισροών - εκκροών στα τελωνεία
149. Οδικός χάρτης για την πλήρη εφαρμογή του νόμου περί Χωροταξικού Σχεδιασμού
150. Πλήρης εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδιασμού.
151. Υιοθέτηση ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου για όλα τα μέσα μεταφορών και της εφοδιαστικής αλυσίδας
152. Εφαρμογή της νομοθεσίας της ου σχετίζονται με το δίκαιο της εφοδιαστικής
153. Ολοκλήρωση της επιχειρησιακής ικανότητας στις ρυθμιστικές αρχές λιμένων
154. Εξορθολογισμός δασμολογικών συστημάτων με ισχύ το 2017
155. Υιοθέτηση των μεταρρυθμίσεων του εκπαιδευτικού συστήματος
156. Πλήρης εφαρμογή της Δασικής Νομοθεσίας
157. Παρεμβάσεις στους φαρμακοποιούς
158. Νέο ηλεκτρονικό σύστημα παραπομπής για δευτεροβάθμια περίθαλψη
159. Προσαρμογής των αντικειμενικών αξιών ακινήτων με τις αγοραίες αξίες
160. Σύνταξη νέου τρόπου κατανομής του προϋπολογισμού
161. Επανεξέταση του υφιστάμενου συστήματος των ενδίκων μέσων
162. Δημιουργία των όρων για τη θεσμική κατοχύρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.
163. Αξιολόγηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος
164. Ολοκλήρωση της αναδιάρθρωσης των τελωνείων.

Δεκέμβριος 2016

165. Καθιέρωση ενός κεντρικού μητρώου συντελεστών.
166. Ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης της δημοσιονομικής αναθεώρησης.

167. Καθιέρωση ενός κεντρικού μητρώου συντελεστών.
168. Ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης της δημοσιονομικής αναθεώρησης.
169. Νόμος-πλαίσιο του Συμβουλίου Οικονομικού Σχεδιασμού
170. Καταβολή των ληξιπρόθεσμων οφειλών σε όλους τους δικαιούχους.
171. Πλήρης ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων.
172. Αναπροσαρμογή των ανώτατων ορίων για την κεντρική πρόσβαση σε δομές υγείας
173. Εισαγωγή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.
174. Διαδικασία εκκαθάρισης εμπορικών οντοτήτων που βρίσκονται σε αδυναμία πληρωμής υποχρεώσεων
175. Υποβολή στοιχείων απόδοσης μέσω του ΤΧΣ των επιχειρησιακών στρατηγικών τραπεζών.
176. Ολοκλήρωση της κωδικοποίησης του εργατικού κώδικα.
177. Ενεργοποίηση των X-rays στους τρεις μεγαλύτερους διεθνείς λιμένες
178. Δημιουργία ηλεκτρονικού σημείου πρόσβασης για τη διευκόλυνση της δικαιοσύνης
179. Παρεμβάσεις για την διευκόλυνση του εμπορίου
180. Εφαρμογή ανεξάρτητων δημοσιονομικών ελέγχων επί των λογιστικών εγγραφών των νοσοκομείων
181. Υιοθέτηση μέτρων για τη βελτίωση του συστήματος των ενδίκων μέσων.
182. Μεταρρυθμίσεις επί του Συμβουλίου Οικονομικού Σχεδιασμού, αν κριθούν αναγκαίες
183. Απελευθέρωση της επιχειρησιακής στρατηγικής μέσω του ΤΧΣ

Μάιος 2017

184. Έκδοση της μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής στρατηγικής

Ιούνιος 2017

185. Ανάπτυξη ενός σχεδίου εκ των προτέρων έγκρισης των μεταφορών κονδυλίων προς τους ιδιώτες παρόχους υγειονομικής περίθαλψης
186. Αναφορά στοιχείων απόδοσης από το ΤΧΣ για την υλοποίηση της επιχειρησιακής στρατηγικής
187. Μέτρα τόνωσης της αγοράς ενέργειας

Ιούλιος 2017

188. Εισαγωγή της νέας δομής σύνταξης του προϋπολογισμού

Δεκέμβριος 2017

189. Μεταφορά της πληρωμής- είσπραξης των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης στη φορολογική διοίκηση

190. Δημιουργία ενός κέντρου αξιολόγησης για την παροχή πληροφοριών σχετικά με την απορρόφηση των φαρμάκων

191. Εφαρμογή της μεθόδου κοστολόγησης βάσει της δραστηριότητας στα νοσοκομεία

192. Υποβολή στοιχείων απόδοσης μέσω της εφαρμογής των επιχειρησιακών στρατηγικών του ΤΧΣ για να ξεκινήσει η εφαρμογή του οδικού χάρτη για την υλοποίηση των προγραμμάτων που προτείνονται από την ΕΕ

193. Νέο μοντέλο αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας

Ιανουάριος 2018

194. Διενέργεια ανεξάρτητων δημοσιονομικών ελέγχων επί των λογιστικών βιβλίων όλων των Νοσοκομείων

Μάρτιος 2018

195. Απελευθέρωση της επιχειρησιακής στρατηγικής από το ΤΧΣ

Μάιος 2018

196. Έκδοση της μεσοπρόθεσμης δημοσιονομικής στρατηγικής

Ιούνιος 2018

197. Δεδομένα απόδοσης της εφαρμογής της επιχειρησιακής στρατηγικής του ΤΧΣ

198. Προσαρμογή της εκπαίδευσης με βάση τις βέλτιστες πρακτικές του ΟΟΣΑ

3.6 Βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους

Από την δεκαετία του '80 παρατηρείται αύξηση του ερευνητικού ενδιαφέροντος για την βιωσιμότητα του χρέους, καθώς κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται αύξηση των ελλειμμάτων των κρατικών προϋπολογισμών και του δημόσιου χρέους σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ (Blanchard et al, 1990). Ο περιορισμός του χρέους κάτω από το 60% του ΑΕΠ που ορίστηκε μετέπειτα από το Σύμφωνο Σταθερότητας είχε ως αποτέλεσμα την κρίση χρέους όχι μόνο για την ελληνική οικονομία αλλά και για άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι Daniel et al. (2006) ορίζουν το δημόσιο χρέος βιώσιμο όταν μεσοπρόθεσμα η κυβέρνηση είναι σε θέση να καλύψει όλες τις υποχρεώσεις της εγκαίρως χωρίς να αντιμετωπίσει βραχυπρόθεσμη έλλειψη ρευστότητας. Επιπλέον, θα πρέπει για το άμεσο μέλλον να μην αντιμετωπίζει προβλήματα αξιοπιστίας και να δύναται να αποπληρώνει ομαλά το χρέος χωρίς να εξαναγκάζεται σε σημαντικές παρεμβάσεις στην οικονομική της πολιτική. Ο κρατικός εισοδηματικός περιορισμός εισάγεται από τους Frenkel και Razin (1996) ως παράμετρος η οποία θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην οικονομική πολιτική για να επιτευχθεί η βιωσιμότητα.

Οι Blanchard et al (1990) συνδέουν την βιωσιμότητα του χρέους με την κατάλληλη δημοσιονομική πολιτική, με την έννοια ότι η εφαρμογή της θα επαναφέρει τα επίπεδα του δημόσιου χρέους στα επιτρεπτά όρια και θα επιτύχει πρωτογενή πλεονάσματα για την αντιστάθμιση των ελλειμμάτων των προηγούμενων ετών. Η αποτυχία εφαρμογής της κατάλληλης πολιτικής αυξάνει την πιθανότητα αδυναμίας αποπληρωμής η οποία σχετίζεται θετικά με το ύψος του δημόσιου χρέους. Η αύξηση του δημόσιου χρέους προκαλεί την αύξηση των επιτοκίων, τον κίνδυνο πληθωριστικών πιέσεων, την δυσκολία δανεισμού και τον περιορισμό της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Ο Meade J (1958) επίσης σημειώνει ότι η αύξηση των επιτοκίων μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της παραγωγής. Όπως αναφέρουν οι Cecchetti et al., (2011) το αυξημένο δημόσιο χρέος έχει ως συνέπεια αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης και ύφεση. Από την άλλη πλευρά μπορεί σε περιπτώσεις κρίσης χρέους για να καταστεί βιώσιμο να απαιτείται η υιοθέτηση ακραίων οικονομικών πολιτικών όπως υπερβολική αύξηση της φορολογίας ή δραστική μείωση των κρατικών δαπανών που οδηγούν στα αντίθετα αποτελέσματα. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η εφαρμογή μέτρων που διασφαλίζουν την κοινωνική και εθνική συνοχή (Frenkel & Razin,1996).

Το ΔΝΤ το καλοκαίρι του 2009 είχε εκτιμήσει το τρέχων έλλειμμα στο 6,2% και είχε προειδοποιήσει για την βιωσιμότητα του χρέους αν δεν λαμβάνονταν γρήγορα μέτρα. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους οι ελληνικές αρχές έδωσαν στην δημοσιότητα νέες εκτιμήσεις για το τρέχων έλλειμμα που ήταν της τάξης του 12,5% προκαλώντας εκ νέου αμφιβολίες για την βιωσιμότητα του χρέους. Το Μάιο του 2010 οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να αποφευχθεί μία ενδεχόμενη χρεοκοπία της Ελλάδας και θέλοντας να αποφύγουν τις «παράπλευρες απώλειες» που αυτή θα είχε αποφασίζουν την χρηματοδότηση της Ελλάδας χρησιμοποιώντας αρχικά την Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης (Greek Loan Facility) και στην συνέχεια μηχανισμούς όπως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης (ESM). Το ΔΝΤ την συγκεκριμένη περίοδο θα κάνει στροφή στην πολιτική δανεισμού καθώς δεν δάνειζε σε περιπτώσεις μη βιωσιμότητας του χρέους. Υπό τον φόβο όμως της διάχυσης των συνεπειών μίας ενδεχόμενης πτώχευσης της Ελλάδας προχώρησε και αυτό στον δανεισμό της Ελλάδας. Στα τέλη του 2014 και τους πρώτους μήνες του 2015, οι προβλέψεις σχετικά με την βιωσιμότητα και την εξέλιξη του δημόσιου χρέους ήταν αισιόδοξες από τους επίσημους πιστωτές, εν συντομία την «Τρόικα», αλλά λίγο διάστημα αργότερα και ενώ προωθούνταν ένα νέο ελληνικό πρόγραμμα από τους ευρωπαίους το ΔΝΤ έθεσε θέμα βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους (Schumacher, 2015).

Το 2015 υπήρξε ένας διαχωρισμός του ΔΝΤ όσον αφορά την συμμετοχή του στο νέο πρόγραμμα χρηματοδότησης της Ελλάδας καθώς έθεσε ως όρο συμμετοχής την χαλάρωση του χρέους της Ελλάδας. Σε αντίθεση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή που έδωσε το πράσινο φώς για το νέο πρόγραμμα χρηματοδότησης παίρνοντας θέση υπέρ της βιωσιμότητας του χρέους, το ΔΝΤ ζητούσε την αναδιάρθρωση του χρέους της Ελλάδας για να γίνει αρωγός σε αυτή την κίνηση (Schumacher J, 2015). Σύμφωνα με τον Schumacher (2015) η ανάλυση της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους από τον ESF και τον IMF αποδείχτηκε ανεπαρκής καθώς δεν έλαβε υπόψη της βασικά στοιχεία της εξέλιξης του χρέους. Συγκεκριμένα μετά την εφαρμογή του προγράμματος το χρέος αυξήθηκε από 100% του ΑΕΠ σε 120% και παρά την μεγάλη ελάφρυνση του χρέους που χορηγήθηκε δεν ήταν εφικτό να καταστεί βιώσιμο. Επίσης οι συνεχείς αναπροσαρμογές των προγραμμάτων για την στήριξη της ελληνικής οικονομίας δυσχέραιναν την συνολική πορεία της δανειακής σύμβασης. Το 2015 το χρέος φτάνει στο 180% του ΑΕΠ. Ωστόσο κατά τον Daniel Gros (2015), η καθαρή αναλογία του χρέους ως προς το ΑΕΠ είναι 120-130% εξαιτίας των

μεγάλων περιουσιακών στοιχείων της και του γεγονότος ότι μεγάλα κεφάλαια διατέθηκαν στην ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών και στις προμήθειες της Εμπλοκής του Ιδιωτικού Τομέα (PSI) στον δανεισμό της χώρας.

Ένας επιπλέον λόγος που θα μπορούσε να επηρεάσει την βιωσιμότητα του χρέους είναι οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε μία χώρα καθώς και οι μεταβολές αυτών. Στο παράδειγμα της Ελλάδας η αλλαγή κυβέρνησης τον Ιανουάριο του 2015 απέδειξε ότι η προσέγγιση και η διαπραγματευτική τακτική του εκάστοτε πολιτικού συνασπισμού επηρεάζει την εξέλιξη του προγράμματος (Schumacher, 2015). Παρόλα αυτά κατά τον Schumacher, το ΔΝΤ και η Ευρωζώνη θα έπρεπε να είχαν δημιουργήσει ένα πιο σταθερό πλαίσιο για το πρόγραμμα χρηματοδότησης, το οποίο να ακολουθούν ανεπηρέαστα από τις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Ο ρόλος του ΔΝΤ θα έπρεπε να ήταν η προστασία της εκάστοτε χώρας από τον υπερδανεισμό αλλά και η διασφάλιση των πιστωτικών ιδρυμάτων. Στην περίπτωση που διαπιστώνεται αφερεγγυότητα της θα πρέπει να τίθενται περιορισμοί στο δανεισμό της και να εξετάζεται μια πιθανή αναδιάρθρωση του χρέους. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη η κρίση χρέους της Ελλάδας οδήγησε σε αλλαγές στις πολιτικές χρηματοοικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ESM που ενώ ξεκίνησε ως ένας οργανισμός που προσομοίαζε με το ΔΝΤ μετεξελίχτηκε σε ένα οργανισμό με εργασίες παρόμοιες μίας τράπεζας. Αυτό αποτελεί δείγμα της μη αυστηρής πολιτικής της Ευρωζώνης, που μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες τόσο στα κράτη μέλη που μετέχουν σε αυτήν και παρέχουν μέσω του μηχανισμού στήριξης δάνεια σε κάποιο κράτος μέλος με πρόβλημα, όσο και για την συνεκτικότητα της Ευρωζώνης.

Οι Kyriazis C. N. & Economou Em. (2016), επισημαίνουν ότι ένα χρέος θεωρείται βιώσιμο όταν μακροχρόνια είναι δυνατόν να γίνεται αποπληρωμή των τόκων και ενός μικρού ποσοστού του κεφαλαίου έτσι ώστε το δημόσιο χρέος να μειώνεται. Για να γίνει αυτό θα πρέπει το ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ να είναι μεγαλύτερο από το ποσοστό των επιτοκίων καθώς αυτό συνεπάγεται ότι θα δημιουργηθούν περισσότερα έσοδα από φόρους έτσι ώστε το δημόσιο χρέος να μην αυξάνεται. Μεγαλύτερη αύξηση του ΑΕΠ σημαίνει ότι ο λόγος του χρέους ως προς το ΑΕΠ μειώνεται. Άλλοι παράγοντες που καθορίζουν την βιωσιμότητα του χρέους είναι η προθυμία των αγορών να το χρηματοδοτήσουν και η εμπιστοσύνη που δείχνουν προς την χώρα που έχει το χρέος. Υπάρχουν χώρες με υψηλό χρέος όπως η Ιαπωνία όπου το χρέος της το 2014 ήταν της

τάξεως του 226% του ΑΕΠ αλλά δεν τέθηκε ποτέ θέμα βιωσιμότητάς του εξαιτίας της προθυμίας των Γιαπωνέζων να αγοράσουν ιαπωνικά ομόλογα, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο εμπιστοσύνη προς την κυβέρνησή τους, και εξαιτίας των υψηλών αποταμιεύσεων. Κανένας όμως από αυτούς τους δύο παράγοντες δεν συντρέπει για την περίπτωση της Ελλάδας. Πριν από την επιβολή των capital controls υπήρχαν σημαντικές εκροές κεφαλαίων με τις καταθέσεις να έχουν πέσει στα 120 δις τον Ιούνιο του 2014. Επομένως κατά τους ίδιους η βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους μακροχρόνια εξαρτάται από το πόσο χαμηλά θα είναι τα επιτόκια δανεισμού και τι ρυθμούς ανάπτυξης θα επιτύχει η ελληνική οικονομία.

Σύμφωνα με τους Michalis N. et al (2016) η αποπληρωμή του χρέους φαντάζει ως ένα μη εφικτό σενάριο και οι πολιτικές πλεονασμάτων που ακολουθούνται όχι μόνο δεν βοηθούν αλλά οδηγούν σε εμβάθυνση της κρίσης. Η αβεβαιότητα που δημιουργείται, με την σειρά της αποτρέπει την προσέλκυση νέων επενδύσεων στην χώρα κάτι που θα αποτελούσε σημαντική βοήθεια μέσα σε αυτήν την ζοφερή κατάσταση. Παρά το γεγονός ότι η πολυπόθητη ανάπτυξη δεν έχει έρθει οι πεποιθήσεις των δανειστών παραμένουν έως και σήμερα λίγο πολύ ίδιες. Συγκεκριμένα σε μια έκθεση για το ελληνικό πρόγραμμα το καλοκαίρι του 2014 είχαν προβλεφθεί τα εξής:

- Ένα πρωτογενές πλεόνασμα της τάξεως του 3% του ΑΕΠ το 2015 και πάνω από 4% μεταξύ 2016 και 2022.
- Ένα καθαρό πλεόνασμα των εξαγωγών της τάξεως του 2,1% του ΑΕΠ το 2015 το οποίο θα φθάσει το 4,1% του ΑΕΠ το 2022.
- Μία επιστροφή των επενδύσεων. Προέβλεπε ρυθμό αύξησης του πραγματικού παγίου κεφαλαίου ίσο με το 9,7% του ΑΕΠ το 2015, 13,7% το 2016 , 11% το 2017 και περισσότερο από 7% τα επόμενα δύο χρόνια.

Ως απόρροια των δύο τελευταίων, παρά την ύπαρξη χρηματοοικονομικών πλεονασμάτων το σχέδιο ήταν η οικονομία να επιτύχει ρυθμό ανάπτυξης της τάξεως του 2,9% μέσα στο 2015 και κοντά στο 3,5% τα επόμενα χρόνια και να συγκλίνει στο 2% μέχρι το 2022, ενώ το δημόσιο χρέος να πέσει κάτω από το 120% του ΑΕΠ . Ωστόσο αυτά τα νούμερα δεν βγήκαν. Η έκθεση του Heritage Foundation σημειώνει ότι ο ρυθμός ανάπτυξης για το 2015 ήταν -0,2% ενώ κατατάσσει την Ελλάδα όσον αφορά τη ελευθερία των επενδύσεων στην 81^η θέση στην

παγκόσμια κατάταξη λαμβάνοντας 60 βαθμούς, με υποχώρηση μάλιστα 10 βαθμών από το 1995. Το τρίτο μνημόνιο στοχεύει στην δημοσιονομική εξυγίανση όπου μαζί με δομικές αλλαγές στην οικονομία θα επιφέρει την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη. Σύμφωνα όμως με τους Michalis N. et al (2016) με την προσκόλληση σε πολιτικές πλεονασμάτων στην καλύτερη περίπτωση αυτό που θα επιτευχθεί είναι η στασιμότητα της ελληνικής οικονομίας, η οποία θα μαστιάζεται από υψηλή ανεργία και από αύξηση του δημοσίου χρέους.

Σε νεότερο άρθρο τους μάλιστα οι Economou Em. & Kyriazis N. (Forthcoming) αποδεικνύουν ότι υπάρχουν καλύτεροι τρόποι απομείωσης του χρέους από αυτούς των δημοσιονομικών πλεονασμάτων. Στην νέα τους μελέτη κάνουν κάποιες εκτιμήσεις για την εξέλιξη του δημοσίου χρέους, για την περίοδο 2018-2022, μέσα από τρία υποθετικά σενάρια, με ότι περιορισμούς υπάρχουν, καθώς κατά το παρελθόν υπήρχαν διαφορές μεταξύ των επίσημων στατιστικών και των πληροφοριών που πήγαζαν από την αγορά.

Το πρώτο σενάριο περιλαμβάνει τις εξής υποθέσεις: δημοσιονομικό πλεόνασμα της τάξεως του 3,5% επί του ΑΕΠ κάθε χρόνο, ρυθμούς ανάπτυξης 2,5% , επιτόκια στο χρέος 1% ανά χρόνο και έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις 2 δις ευρώ κάθε χρόνο. Το δημοσιονομικό πλεόνασμα του 3,5% έχει συμφωνηθεί με την υπογραφή του τρίτου μνημονίου. Βάσει αυτού του σεναρίου παρατηρείται μια πτώση του χρέους από το 174,4% του ΑΕΠ το 2018, στο 146,7% του ΑΕΠ το 2022 και σε απόλυτους αριθμούς στα 294 δις ευρώ από τα 316,7 δις ευρώ που υπολογίζεται ότι θα είναι το 2018. Ωστόσο αυτό είναι ένα πολύ αισιόδοξο σενάριο καθώς το δημοσιονομικό πλεόνασμα 3,5% θα σημάνει περισσότερα μέτρα λιτότητας που εν τέλει μπορεί να έχουν αρνητικό αντίκτυπο στους ρυθμούς ανάπτυξης. Επομένως ένα ερώτημα που τίθεται εδώ είναι κατά πόσο η Ελλάδα μπορεί να διατηρήσει σταθερούς τέτοιους ρυθμούς ανάπτυξης σε βάθος χρόνου.

Το δεύτερο σενάριο υποθέτει ένα δημοσιονομικό πλεόνασμα της τάξεως του 2,5% επί του ΑΕΠ (το οποίο σύμφωνα και με το ΔΝΤ είναι πιο ρεαλιστικό από το 3,5%) και ότι αυτό θα έχει θετικό αποτέλεσμα στους ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι διαμορφώνονται από το 2,5% στο 3%. Όλες οι άλλες υποθέσεις παραμένουν ίδιες με αυτές του πρώτου σεναρίου. Βάσει αυτού του σεναρίου το χρέος το 2022 θα κυμανθεί στο 147,7% του ΑΕΠ και σε απόλυτους αριθμούς στα 303,4 δις από τα 318,5 δις το 2018.

Τέλος το τρίτο σενάριο υποθέτει ένα δημοσιονομικό πλεόνασμα 1,5%, το οποίο κατά το ΔΝΤ είναι και το πιο βιώσιμο μακροχρόνια. Το χαμηλότερο δημοσιονομικό πλεόνασμα θα έχει θετικό αντίκτυπο στους ρυθμούς ανάπτυξης και έτσι γίνεται υπόθεση ότι αυτοί θα διαμορφωθούν στο 3,5%. Όλες οι άλλες υποθέσεις παραμένουν σταθερές. Το χρέος σε αυτήν την περίπτωση το 2022 θα φτάσει το 147,9% του ΑΕΠ και σε απόλυτους αριθμούς στα 311,1 δις από τα 320,3 δις το 2018.

Απ' ότι φαίνεται και στα τρία σενάρια το ποσοστό του χρέους ως προς το ΑΕΠ κυμαίνεται πάνω κάτω στο ίδιο επίπεδο αλλά με διαφορετικά ΑΕΠ. Για το πρώτο σενάριο το ΑΕΠ είναι 200,4%, για το δεύτερο είναι 205,4% και για το τρίτο 210,4%. Κατά το τρίτο σενάριο, αυτό με το χαμηλότερο δημοσιονομικό πλεόνασμα, το ΑΕΠ είναι μεγαλύτερο κατά 10 δις ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι η λιγότερη λιτότητα (λιγότερα πλεονάσματα) βοηθάει στην βιωσιμότητα του χρέους μακροχρόνια.

Το ΔΝΤ στην τελευταία έκθεση του (IMF, 2016) για την βιωσιμότητα του ελληνικού δημοσίου χρέους υποστηρίζει ότι σοβαρά προβλήματα υλοποίησης αποφάσεων από τις Ελληνικές κυβερνήσεις οδήγησαν στην απότομη επιδείνωση της βιωσιμότητας του. Αναφέρει ότι οι στόχοι για το που θα κυμανθεί το χρέος τα έτη 2020-2022, οι οποίοι είχαν τεθεί από την προηγούμενη έκθεση (η οποία εκδόθηκε το 2015), θα είχαν απόκλιση πάνω από το 30% του ΑΕΠ από αυτούς της αναθεωρημένης έκθεσης. Όσον αφορά τα πρωτογενή πλεονάσματα ο στόχος του 3,5% θεωρείται μη ρεαλιστικός και τονίζεται ότι ακόμα και αν η Ελλάδα έπιανε αυτόν τον στόχο θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να τον διατηρήσει. Ο στόχος του 1,5% παρόλο που και αυτός είναι αρκετά φιλόδοξος είναι μέσα στα πλαίσια του εφικτού. Γίνεται επίσης αναπροσαρμογή του ρυθμού ανάπτυξης στο 1,25%. Η έκθεση σημειώνει ότι για να διατηρηθεί η βιωσιμότητα του χρέους είναι απαραίτητο οι Ακαθάριστες Χρηματοοικονομικές Ανάγκες να παραμείνουν σε χαμηλά επίπεδα και μάλιστα αναπροσαρμόζει τα ανώτατα όρια που είχαν τεθεί τον Ιούνιο του 2015 από 15%-20% του ΑΕΠ στο 10% του ΑΕΠ έως περίπου το 2040 και σταδιακή αύξηση στ 20% του ΑΕΠ έως το 2060. Αυτό θα επιτρέψει την επαρκή μείωση του χρέους ώστε ο δανεισμός να πραγματοποιείται με επιτόκια εναρμονισμένα με την βιωσιμότητα του χρέους.

Σύμφωνα όμως με την ίδια έκθεση του ΔΝΤ (IMF, 2016) υπάρχει κενό μεταξύ των αναθεωρημένων στόχων που αναφέρθηκαν παραπάνω και των προβλεπόμενων αποτελεσμάτων.

Οι αναθεωρημένες προβλέψεις δείχνουν ότι το χρέος θα είναι περίπου 174% του ΑΕΠ μέχρι το 2020 και στο 167% του ΑΕΠ έως το 2022. Οι ακαθάριστες χρηματοδοτικές ανάγκες υπερβαίνουν ήδη το 15% του ΑΕΠ έως το 2024 και το 20% του ΑΕΠ έως το 2029 φθάνοντας περίπου το 30% του ΑΕΠ έως το 2040 και κοντά στο 60% του ΑΕΠ μέχρι το 2060. Το χρέος αναμένεται να μειωθεί σταδιακά σε μόλις κάτω από 160% του ΑΕΠ έως το 2030 καθώς το παραγωγικό κενό κλείνει, αλλά παρουσιάζει ανοδική τάση από εκεί και μετά, φθάνοντας περίπου 250% του ΑΕΠ μέχρι το 2060. Γι' αυτό τον λόγο η έκθεση καταλήγει ότι χρειάζεται μια ουσιαστική αναδιάρθρωση των όρων των Ευρωπαϊκών δανείων προς την Ελλάδα ώστε να μειωθούν οι Ακαθάριστες Χρηματοοικονομικές Ανάγκες κατά περίπου 20% του ΑΕΠ μέχρι το 2040 και ένα επιπλέον 20% του ΑΕΠ έως το 2060 έτσι ώστε να ικανοποιηθούν οι στόχοι που προαναφέρθηκαν και να διατηρηθεί το χρέος σε μια πτωτική πορεία. Η αναδιάρθρωση χρέους πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής τρία μέτρα:

- **Επέκταση Λήξεων** των δανείων του EFSF, ESM και του GLF σε 14, 10 και 30 χρόνια αντίστοιχα.
- **Περίοδος Χάριτος Πληρωμών.** Επέκταση της περιόδου χάριτος για το υφιστάμενο χρέος, που κυμαίνεται από 6 ετών για τα δάνεια του ESM, έως 17 και 20 ετών για τα δάνεια του EFSF και GLF, αντίστοιχα, καθώς επίσης και επιμήκυνση της σημερινής αναβολής στις πληρωμές τόκων για τα δάνεια από ESM και GLF μέχρι 24 χρόνια.
- **Σταθερό επιτόκιο.** Για να διασφαλιστεί ότι το χρέος μπορεί να μείνει σε πτωτική πορεία, τονίζει το ΔΝΤ, τα επίσημα επιτόκια θα πρέπει να σταθεροποιηθούν σε χαμηλά επίπεδα για παρατεταμένη περίοδο, χωρίς να υπερβαίνουν το 1,5% έως το 2040.

Τέλος, μέσω της προτεινόμενης αναδιάρθρωσης υποστηρίζεται ότι το όφελος θα φτάσει το 50% του ΑΕΠ σε όρους Καθαρής Παρούσας Αξίας (NPV). Από αυτό, 18-24% του ΑΕΠ (31-42 δις €) οφείλεται στον καθορισμό του σταθερού επιτοκίου, ενώ το υπόλοιπο οφείλεται στην περίοδο χάριτος / αναβολή πληρωμών και την επέκταση των λήξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Από το ξέσπασμα της κρίσης έως σήμερα έχουν γίνει αξιόλογες προσπάθειες να παρουσιασθούν σχέδια αντιμετώπισης και εξόδου από την κρίση. Παρακάτω επιχειρείται η συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων προτάσεων. Το 2013 μια ομάδα πολιτών ίδρυσε το ΔΙΚΤΥΟ για την μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Το ΔΙΚΤΥΟ είναι ένας ελληνικός όμιλος σκέψης ο οποίος το 2014 εκπόνησε μία μελέτη παρουσιάζοντας κάποιες προτάσεις διαχείρισης του δημοσίου χρέους. Ξεκινώντας από τις προτάσεις που περιλαμβάνονται στο ΔΙΚΤΥΟ (πρόταση BRUEGEL, πρόταση P.A.D.R.E, η «Μετριοπαθής Πρόταση», Πρόταση του Γερμανικού Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομόνων) προχωράμε σε προτάσεις διεθνών και ελλήνων οικονομολόγων.

4.1 Η πρόταση του BRUEGEL

Η πρόταση του Bruegel (Delpla J. and Weizsäcker J, 2010) χρησιμοποιεί ως εργαλείο ένα απλό δυναμικό υπόδειγμα εξέλιξης του δημοσίου χρέους προκειμένου να υπολογίσει την τροχιά εξέλιξης του ελληνικού χρέους μέχρι το 2030, εξετάζοντας λεπτομερειακά τη σύσταση αυτού έως το 2018. Γίνεται μια ανάλυση ευαισθησίας της πορείας του ελληνικού δημοσίου χρέους το οποίο προεξοφλεί την επέκταση ωρίμανσης των δανείων στα 50 χρόνια και εξάλειψη του διαφορικού επιτοκίου δανεισμού (spread) σε σχέση με τα Γερμανικά ομόλογα. Μέσω της επέκτασης ωρίμανσης των δανείων και εξάλειψης του διαφορικού επιτοκίου δανεισμού επιτυγχάνεται η σύγκλιση της πορείας του δημοσίου χρέους και η επαναφορά του σε βιώσιμα επίπεδα. Οι δημιουργοί όμως της πρότασης αυτής υποστηρίζουν ότι η τροχιά του δημοσίου χρέους είναι ευαίσθητη στις αρχικές συνθήκες και ευάλωτη σε αποκλίσεις. Οι υποθέσεις που μπορεί να ευθύνονται για τις αρνητικές αποκλίσεις είναι οι εξής:

1. Η επιβράδυνση της (ονομαστικής) μεγέθυνσης (nominal GDP growth) κατά 1 ποσοστιαία μονάδα

2. Η μείωση του πρωτογενούς πλεονάσματος του προϋπολογισμού (Primary Balance) ακόμα και κατά 1 ποσοστιαία μονάδα
3. Η αύξηση κατά 1 ποσοστιαία μονάδα του επιτοκίου δανεισμού της Γερμανίας (interest rate)
4. Η αύξηση του κόστους ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών (bank recapitalization) κατά 5% του ΑΕΠ.

Έστω και μία από αυτές να συντρέχει υπάρχει κίνδυνος το δημόσιο χρέος να συνεχίσει την τροχιά απόκλισης.

Η ουσία της πρότασης του Bruegel είναι εφόσον το δημόσιο χρέος της Ελλάδας καταστεί και αποδειχτεί ότι είναι μη βιώσιμο να απαλλαγεί η Ελλάδα από την πληρωμή τόκων στα επίσημα δάνειά της παρότι θα έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της έναντι του δανείου.

Για να απαλλαγεί η Ελλάδα από την πληρωμή τόκων θα πρέπει να έχουν εκπληρωθεί οι δύο παραπάνω προϋποθέσεις, δηλαδή να έχει αποδειχθεί η μη βιωσιμότητα του χρέους και να είναι συνεπής ως προς τις υποχρεώσεις της απέναντι στους δανειστές. Το τελευταίο θα διασφαλιζόταν μέσω ενός μηχανισμού ο οποίος θα παρακολουθούσε και θα επιτηρούσε κατά πόσο θα προχωρούσαν οι μεταρρυθμίσεις τόσο δημοσιονομικού όσο και διαρθρωτικού χαρακτήρα. Επίσης αυτός ο μηχανισμός θα έπρεπε να εξασφαλίσει ένα πακέτο ύψους 40 δις ευρώ το οποίο θα κάλυπτε τις χρηματοδοτικές ανάγκες της Ελλάδας έως το 2030 καθώς και να μεριμνήσει για την οικονομική ανάπτυξη μέσω ευρωπαϊκών επενδύσεων στην Ελλάδα (μέσω της ΕΤΕΠ).

4.2 Η πρόταση P.A.D.R.E.

Η πρόταση P.A.D.R.E. (Paris P. and Wyplosz C., 2014) βασίζεται στην ανταλλαγή (swap) χρέους μεταξύ της Κεντρικής Τράπεζας και του Υπουργείου Οικονομικών. Κατά την πρόταση P.A.D.R.E. η μη βιωσιμότητα του χρέους ενός κράτους δεν σηματοδοτεί ταυτόχρονα και την χρεοκοπία αυτού του κράτους καθώς δοθέντος του αναγκαίου χρόνου και με την εύρεση των κατάλληλων κεφαλαίων αυτή μπορεί να ξεπεραστεί. Η μη βιωσιμότητα έγκειται στο γεγονός ότι το κράτος θα έρθει κάποια στιγμή αντιμέτωπο με ένα τέτοιο ύψος χρέους που δεν θα έχει

περιθώρια οικονομικής μεγέθυνσης και άσκησης δημοσιονομικής πολιτικής προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργούνται. Η πρόταση P.A.D.R.E. στην ουσία μιλάει για μια αναδιάρθρωση του χρέους. Στην συνέχεια γίνεται ένας διαχωρισμός στην διαχείριση χρέους μεταξύ κρατών εκτός και εντός νομισματικής ένωσης, όπου γίνονται αντιληπτοί οι περιορισμοί και η πολυπλοκότητα της δεύτερης περίπτωσης.

Στην περίπτωση κράτους εκτός νομισματικής ένωσης, η κεντρική τράπεζα αγοράζει ένα κομμάτι του χρέους προς τους ιδιώτες εκδίδοντας χρήμα και ταυτόχρονα ελέγχει τις πληθωριστικές πιέσεις που τείνουν να δημιουργηθούν εκδίδοντας ομόλογα με ότι επιτόκιο απαιτείται. Με αυτόν τον τρόπο μεγάλο μέρος του χρέους φεύγει από τις αγορές και περνάει στην κεντρική τράπεζα. Με το πέρασμα του χρόνου οι αγορές ξανακερδίζουν την εμπιστοσύνη τους απέναντι στο κράτος καθώς το εναπομείναν ποσοστό χρέους θα θεωρείται ότι μπορεί να αποπληρωθεί. Το πρόβλημα της λήξης των ομολόγων που εκδίδει η κεντρική τράπεζα θα αντιμετωπίζεται με μια ανανέωση του χρόνου διάρκειάς τους καθώς το κύριο μέλημα του κράτους είναι να διατηρήσει την νομισματική σταθερότητα. Εξασφαλίζοντας την νομισματική σταθερότητα ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος από μια μαζική ρευστοποίηση των ομολόγων.

Στην περίπτωση ενός κράτους εντός νομισματικής ένωσης (στην προκειμένη εντός Ευρωζώνης) όπου δεν υπάρχει η δυνατότητα έκδοσης χρήματος, αν η ΕΚΤ αγοράζε ελληνικό δημόσιο χρέος τότε θα υπήρχε κίνδυνος να ζημιωθούν και τα υπόλοιπα κράτη μέλη (ανάλογα του μεριδίου ιδιοκτησίας τους στην ΕΚΤ) από την μη αποπληρωμή του. Εδώ έρχεται η πρόταση P.A.D.R.E. η οποία μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή είτε με την βοήθεια της ΕΚΤ είτε με τον ESM αντί της ΕΚΤ.

Τα βήματα αυτής της πρότασης είναι τα εξής:

1. Απόσυρση από την αγορά μέρους του χρέους του Δημοσίου από την ΕΚΤ.

Στην ουσία η ΕΚΤ αγοράζει ομόλογα του Δημοσίου στην ονομαστική τους αξία και το κράτος μέλος πρέπει να αποπληρώσει στην ΕΚΤ το αντίστοιχο ποσό διαιρούμενο σε ισόποσες δόσεις με μηδενικό επιτόκιο οι οποίες εκτείνονται στο διηνεκές.

2. Περιορισμός της υπερβάλλουσας προσφοράς χρήματος που δημιουργήθηκε στο πρώτο στάδιο.

Η ΕΚΤ για να περιορίσει την υπερβάλλουσα προσφορά χρήματος εκδίδει ομόλογα στην αγορά (ECB notes)

3. Έναρξη “αποπληρωμής” του χρέους κάθε κράτους-μέλους (στο διηλεκτές) μέσω της μη απόδοσης του νομισματικού μερίσματος στο κράτος μέλος.

Τα κράτη μέλη τα οποία θα υπερβαίνουν το στόχο χρέους/ΑΕΠ θα αναγκάζονται να ρευστοποιούν τα δικαιώματα του σταδίου 1.

4.3 Η «Μετριοπαθής Πρόταση» (MODEST PROPOSAL)

Η Μετριοπαθής Πρόταση (MODEST PROPOSAL) (Varoufakis Y. et al, 2013) βασίζεται στα εξής τέσσερα στοιχεία:

1. Πρόγραμμα σταδιακής και κατά περίπτωση επίλυσης της τραπεζικής κρίσης.
2. Πρόγραμμα μερικής αλλαγής του Δημοσίου Χρέους των κρατών μελών της Ευρωζώνης.
3. Πανευρωπαϊκό Επενδυτικό Πρόγραμμα (NEW DEAL)
4. Πρόγραμμα Κοινωνικής Αλληλεγγύης

Το πρώτο στοιχείο αναφέρεται στην ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών που παρουσιάζουν πρόβλημα από τον ESM. Ο εποπτικός μηχανισμός της ΕΚΤ σε πρώτο στάδιο εντοπίζει το ποιες τράπεζες αντιμετωπίζουν πρόβλημα ανακεφαλαιοποίησης και στην συνέχεια είναι στην κρίση των τραπεζών αν θα ζητήσουν να γίνει η ανακεφαλαιοποίησή τους από τον ESM. Σε περίπτωση προσφυγής στον ESM, αυτός λαμβάνει μετοχές της τράπεζας και διορίζει νέο διοικητικό συμβούλιο το οποίο ως στόχο έχει την εκκαθάριση των μη εξυπηρετούμενων δανείων της τράπεζας και την μεταπώλησή της εντός ενός έτους στον ιδιωτικό τομέα. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγεται η ανατροφοδότηση του δημοσίου χρέους καθώς οι κυβερνήσεις έσπευδαν να διασώσουν τις πτωχευμένες τράπεζες.

Αν θέλουμε να συνοψίσουμε τα στάδια της άνω διαδικασίας είναι τα εξής:

1. Ο SSM διαπιστώνει πρόβλημα κεφαλαιοποίησης σε τράπεζα.

2. Το κράτος μέλος στο οποίο ανήκει η τράπεζα που έχει πρόβλημα ζητάει άμεση ανακεφαλαιοποίηση από τον ESM.
3. Το κράτος μέλος παραχωρεί την εποπτική αρμοδιότητα για την εν λόγω τράπεζα.
4. Ο ESM λαμβάνει μετοχές ίσης αξίας με το κεφάλαιο που απαιτήθηκε και η ΕΚΤ διορίζει νέο ΔΣ.
5. Μετά από ένα χρόνο η τράπεζα πωλείται στον ιδιωτικό τομέα.

Το δεύτερο από τα βασικά στοιχεία της Μετριοπαθούς Πρότασης αναφέρεται στην μερική μετατροπή του Δημοσίου Χρέους των κρατών μελών της Ευρωζώνης.

Κατά την συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (1997) τίθεται ένα όριο ποσοστού χρέους («κατά Μάαστριχτ νόμιμο») για κάθε κράτος μέλος, το οποίο είναι το 60% του ΑΕΠ της χώρας. Από το 2008 όμως και μετά όλο και περισσότερα κράτη μέλη παραβιάζουν αυτό το όριο.

Η ΕΚΤ κάνει την εξής πρόταση στα κράτη μέλη που επιθυμούν να συμμετάσχουν στην μετατροπή του «κατά Μάαστριχτ νόμιμου» χρέους: η ΕΚΤ αναλαμβάνει να αποπληρώσει ποσοστό του ομολόγου ίσο με το ποσοστό του ΚΜΝ χρέους του κράτους-μέλους επί του συνολικού χρέους. Π.χ. αν το χρέος της Ελλάδας είναι 180% του ΑΕΠ (αντί για το κατά Μάαστριχτ επιτρεπτό 60% του ΑΕΠ), η ΕΚΤ θα αποπληρώνει η ίδια το 30% όλων των ομολόγων του ελληνικού κράτους τη στιγμή που ωριμάζουν. Για να αντλήσει κεφάλαια θα δανείζεται από τις αγορές ενώ θα ανοίγει χρεωστικό λογαριασμό για το κράτος μέλος, το οποίο με την σειρά του θα δεσμεύεται να αποπληρώσει τόσο το κόστος των ομολόγων που εκδόθηκαν υπέρ της όσο και το επιτόκιο που εξασφάλισε η ΕΚΤ με τον δανεισμό. Οι προϋποθέσεις για να γίνει αυτό είναι:

- η δέσμευση του κράτους μέλους να πάρει νομική μορφή όπου θα τονίζεται η υποχρέωση του κράτους μέλους να δίνει την ίδια προτεραιότητα αποπληρωμής προς την ΕΚΤ που δίνει και στα δάνεια του ΔΝΤ (super-seniority)
- ο ESM να λειτουργήσει ως «μαξιλάρι» για την ΕΚΤ σε περίπτωση αθέτησης της δέσμευσης του κράτους μέλους προς την ΕΚΤ, ασφαρίζοντας τα ομόλογα.

Με αυτόν τον τρόπο δεν απαιτείται η δημιουργία νέων ευρωπαϊκών θεσμών ή αναθεώρηση των υπάρχουσών συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κρίση αλλά επιμέρους αλλαγές στην λειτουργία των υφιστάμενων ευρωπαϊκών θεσμών.

4.4 Πρόταση του Γερμανικού Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομών

Όπως στην πρόταση του BRUEGEL καθώς και στην MODEST PROPOSAL, έτσι και εδώ γίνεται διαχωρισμός του χρέους σε «καλό» και «κακό». Καλό χρέος είναι αυτό που δεν ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ . Η πρόταση του Γερμανικού Συμβουλίου Οικονομικών Εμπειρογνομών (Doluca H. et al, 2012) βασίζεται στην προσωρινή αμοιβαιοποίηση (mutualization) του μέρους του χρέους που ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ μέσω της μεταφοράς του (σε μια περίοδο μέγιστης διάρκειας 5 ετών) σε ένα επί τούτου Ταμείο Εξαγοράς/ Απόσβεσης («debt redemption fund» / DRF).

Το Ταμείο θα εκδώσει από κοινού χρέος το οποίο θα καλύπτεται από «από κοινού και εις ολόκληρο» εγγυήσεις των Κρατών – Μελών. Τέλος, κάθε Κ-Μ θα πρέπει να αποπληρώσει το μεταφερθέν στο Ταμείο χρέος σε μία περίοδο που δεν πρέπει να ξεπερνά τα 20-25 χρόνια.

Συνθήκες ενεργοποίησης: Προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η «αμοιβαιοποίηση» του χρέους, θα πρέπει να ισχύσουν τα ακόλουθα:

1. Αναστολείς χρέους: Εισαγωγή αυτόματων μηχανισμών αναστολής χρέους (debt brakes) στα Συντάγματα των Κρατών- Μελών
2. Ικανοποίηση προϋποθέσεων οικονομικής πολιτικής: Να έχουν ολοκληρωθεί συμφωνίες «εξυγίανσης» σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες θα επιβάλλουν μια συγκεκριμένη πορεία δημοσιονομικής εξυγίανσης και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, κατά τα πρότυπα των συγκεκριμένων προϋποθέσεων οικονομικής πολιτικής (conditionality) των παρόντων προγραμμάτων στήριξης από τον ESM, αλλά εκτεινόμενα κατά τη διάρκεια ολόκληρης της 25ετούς περιόδου διάρκειας του προγράμματος αμοιβαιοποίησης και εξόφλησης.

3. Αποκλειστική διάθεση (earmarking) φορολογικών εσόδων ειδικά για τις υποχρεώσεις αποπληρωμής προς το Ταμείο (DRF)

4. Εξασφαλίσεις/ Εγγυήσεις: Κατάθεση εγγυήσεων αξίας 20% του μεταφερθέντος χρέους στο Ταμείο

4.5 Πρόταση Goodhart

Οι Goodhart C. and Tsomocos D. (2010) εντοπίζουν το πρόβλημα της Ελλάδος στο υψηλό ποσοστό χρέους και στην έλλειψη ανταγωνιστικότητας (η οποία δημιουργήθηκε από την υψηλή συναλλαγματική ισοτιμία που επιβλήθηκε όταν υιοθετήσαμε το ευρώ). Απορρίπτουν την έξοδο της Ελλάδος από την Ευρωζώνη καθώς αυτή θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στην διαμόρφωση των μισθών, των τιμών και των επιτοκίων ενώ τονίζουν ότι οποιαδήποτε προσπάθεια αθέτησης του χρέους θα επέφερε σοβαρές κυρώσεις για την Ελλάδα όπως η απαγόρευση δανεισμού. Η απαγόρευση δανεισμού όμως θα σήμαινε άμεση περικοπή δαπανών, κάτι το οποίο θα μπορούσε να είχε γίνει εξαρχής χωρίς να φθάσει στο στάδιο της χρεοκοπίας.

Μια πιθανή λύση κατά αυτούς είναι η έκδοση IOUs. Στην ουσία πρόκειται για έκδοση υποσχετικών οι οποίες θα χρησιμοποιούνται για τις εσωτερικές πληρωμές από τους κατοίκους μιας χώρας εκτός από τις πληρωμές φόρων. Δε θα μπορούν όμως να χρησιμοποιηθούν για συναλλαγές με άλλες χώρες. Όλες οι πληρωμές των μισθών του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα θα γίνονται σε IOUs και το ίδιο θα συμβαίνει με τις καταθέσεις και τα δάνεια των κατοίκων αυτής της χώρας. Θα αναρωτιόνταν κάποιος τι θα έδινε αξία σε αυτά τα IOUs πέρα από την «υπόσχεση» ότι θα αποκατασταθεί στο μέλλον η ισοτιμία τους έναντι του ευρώ. Η κυβέρνηση όπως είπαμε παραπάνω θα είχε φορολογικά έσοδα σε ευρώ ενώ οι πληρωμές τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα θα γίνονταν σε IOUs. Στη συνέχεια η κυβέρνηση θα μετέφερε το καθαρό ποσό της εισφοράς στην κεντρική τράπεζα και θα της ανέθετε να διαχειριστεί την συναλλαγματική ισοτιμία IOU/Ευρώ έτσι ώστε να σταθεροποιηθεί σε ένα επίπεδο που αντιπροσωπεύει μια εσωτερική υποτίμηση της τάξεως του 25%. Θα έπρεπε να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον καθορισμό αυτής της ισοτιμίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή δεν μπορεί να αλλάξει κατά την διάρκεια του χρόνου. Τα IOUs θα είναι μη μετατρέψιμα και δεν θα

μπορούν να αγοραστούν από μη κατοίκους της χώρας. Στην ουσία πρόκειται για ένα είδος παράλληλου νομίσματος του οποίου η επιτυχία θα γινόταν εμφανής με την εξαφάνισή του σε ένα διάστημα π.χ. τετραετίας.

Όλες οι εξωτερικές συναλλαγές συμπεριλαμβανομένης και της πληρωμής των τόκων παραμένουν αμετάβλητες. Στο εσωτερικό οι αναλογίες τιμών/μισθών, φορολογικών συντελεστών, κτλ παραμένουν αμετάβλητες. Αυτό που αλλάζει είναι η σχέση μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών πληρωμών (οι τουρίστες συναλλάσσονται σε ευρώ). Τόσο οι μισθοί όσο και το κόστος ζωής πέφτουν συγκριτικά με τα προηγούμενα επίπεδα. Οι φορολογικοί συντελεστές παραμένουν σταθεροί αλλά η ενισχυμένη δραστηριότητα (πχ. Τουρισμός) αυξάνει τα έσοδα και υπάρχει μείωση στους τόκους που καταβάλλονται στους πολίτες αυτής της χώρας.

Σύμφωνα με τους Goodhart C. and Tsomocos D. (2010) μπορεί να αποτελεί ένα πολύπλοκο μηχανισμό αλλά θα μπορούσε να είναι λειτουργικός κάτω υπό συγκεκριμένες συνθήκες και να προστατέψει την ύπαρξη του ευρώ.

4.6 Πρόταση Feldstein

Ο Feldstein M. (2010), σημειώνει ότι η παροχή δανείων στην Ελλάδα όχι μόνο δεν λύνει το πρόβλημα αλλά ανατροφοδοτεί την κρίση. Απορρίπτει επίσης την ιδέα αύξησης των φόρων και μείωσης δαπανών καθώς αυτό θα αύξανε την ανεργία. Η λύση του οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες να σώσουν την Ελλάδα παρέχοντάς της τα χρήματα να χρηματοδοτήσει το χρέος της χωρίς αυτή να χρειαστεί να πάρει επώδυνα μέτρα είναι μη εφικτό υπό τον φόβο ότι μπορεί και άλλες ευρωπαϊκές χώρες με ανάλογα προβλήματα να ακολουθήσουν το παράδειγμα της Ελλάδας. Επίσης η επιλογή της εξόδου από την ευρωζώνη κατά τον Feldstein M. (2010) φέρει τον κίνδυνο να σημάνει την έξοδο και για άλλες χώρες με μεγάλα χρηματοοικονομικά και εμπορικά ελλείμματα αποδυναμώνοντας έτσι την Ε.Ε. Τέλος μια στρατηγική που επίσης δεν μπορεί να εφαρμοστεί εξαιτίας της μη ύπαρξης δικού της νομίσματος, θα ήταν αυτή της υποτίμησης της δραχμής προκειμένου να μειωθούν οι εισαγωγές και να αυξηθούν οι εξαγωγές και επομένως να μειωθεί το εμπορικό έλλειμμα.

Αυτό που προτείνει είναι να αφήσει η ευρωζώνη την Ελλάδα να κάνει ένα “διάλλειμμα” από τις υποχρεώσεις της ως προς αυτήν και να επιστρέψει αργότερα με μια πιο ανταγωνιστική ισοτιμία. Πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα θα γυρνούσε στην δραχμή με αρχική συναλλαγματική ισοτιμία ενός ευρώ προς μια δραχμή. Τα ισοζύγια και οι υποχρεώσεις των τραπεζών θα παρέμεναν σε ευρώ ενώ οι μισθοί και οι τιμές θα καθορίζονταν σε δραχμές. Αν η συμφωνία απαιτούσε από την Ελλάδα να επιστρέψει με μια συναλλαγματική ισοτιμία της τάξεως 1,3 δραχμές ανά ευρώ, η δραχμή θα έχανε ένα 30% σε σχέση με το ευρώ. Αν υπήρχε λιγιστός ή μηδαμινός πληθωρισμός τότε τα ελληνικά προϊόντα θα ήταν πιο ανταγωνιστικά τόσο στις εγχώριες όσο και στις ξένες αγορές. Σε αντάλλαγμα για αυτήν την διευκόλυνση η Ελλάδα θα έπρεπε να συμφωνήσει σε αυστηρά φορολογικά μέτρα προκειμένου να μειώσει το έλλειμμα του προϋπολογισμού και να το διατηρήσει σταθερό. Παρά το γεγονός ότι το υψηλότερο κόστος των εισαγωγών θα σήμαινε χαμηλότερα εισοδήματα, η ζημιά θα περιοριζόταν από το γεγονός ότι οι εισαγωγές αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 20% του ΑΕΠ της Ελλάδας.

Πολλές χώρες της ευρωζώνης μπορεί να διαφωνήσουν με την παραχώρηση στην Ελλάδα του δικαιώματος να είναι πιο ανταγωνιστική αλλά σύμφωνα με τον Feldstein M. (2010) αποτελεί πολύ πιο σοφή λύση από το να αναγκάσεις έναν ολόκληρο λαό να υποφέρει με αβέβαια αποτελέσματα ή να τον οδηγήσεις σε έξοδο από την ευρωζώνη.

Τέλος ασκεί κριτική στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση καθώς αναγκάζει χώρες με διαφορετικά χαρακτηριστικά να δεχτούν ενιαίο επιτόκιο και συναλλαγματική ισοτιμία που δεν μπορεί να είναι το ίδιο κατάλληλα για όλες. Επίσης υποστηρίζει ότι ο συνδυασμός ενός ενιαίου νομίσματος με ανεξάρτητες πολιτικές εθνικού προϋπολογισμού προωθεί την δημιουργία δημοσιονομικής αβεβαιότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα και των δυο περιπτώσεων αποτελεί η Ελλάδα.

4.7 Πρόταση Λαπαβίτσα

Οι Λαπαβίτσας et al (2010) συνθέτουν μια πιο ριζοσπαστική πρόταση της “προοδευτικής εξόδου” από την ευρωζώνη η οποία θα συνοδεύεται με ριζική ανασυγκρότηση της οικονομίας και της κοινωνίας και υιοθέτηση δικού της νομίσματος. Αναπόφευκτα κάτι τέτοιο θα σήμαινε

υποτίμηση του νομίσματος και μη αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους ενώ θα βελτιώνε το εμπορικό ισοζύγιο, κάτι που θα βοηθούσε να αντιμετωπιστούν οι πιέσεις της προσαρμογής. Μία τέτοια κίνηση θα έκανε απαραίτητη την παύση πληρωμών και την αναδιάρθρωση του χρέους, ενώ ο δανεισμός από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές θα ήταν εξαιρετικά δύσκολος και με επιζήμιους όρους. Επίσης οι τράπεζες θα έρχονταν αντιμέτωπες με την πτώχευση.

Τα προβλήματα αυτά σύμφωνα με τους Λαπαβίτσα et al (2010) δεν είναι ανυπέρβλητα. Ο οικονομικός και κοινωνικός ανασχηματισμός με μέτρα υπέρ της εργατικής τάξης είναι το κλειδί για την επίτευξη του στόχου. Συγκεκριμένα για την προστασία του τραπεζικού συστήματος προτείνεται η εθνικοποίηση τραπεζών. Ο δημόσιος έλεγχος των τραπεζών θα βοηθούσε στην εγγύηση των καταθέσεων και την παροχή δανείων με ευνοϊκούς όρους σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, προωθώντας έτσι την επιχειρηματικότητα και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με αυτό που γινόταν έως τώρα δηλαδή τις ακριβές πιστώσεις σε νοικοκυριά και μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ο έλεγχος εξωτερικών ροών κεφαλαίου είναι το επόμενο σημαντικό κομμάτι του πάζλ καθώς η εκροή κεφαλαίου στο εξωτερικό θα δημιουργούσε σημαντικά προβλήματα. Επίσης είναι σημαντικός για τους λόγους της αποτελεσματικής εκμετάλλευσης εθνικών πόρων και προστασίας από την εισαγωγή αστάθειας από το εξωτερικό (Ostry j. et al, 2010). Ο δημόσιος έλεγχος θα επεκταθεί και για άλλους τομείς της οικονομίας οι οποίοι μετά την έξοδο από το ευρώ θα αντιμετωπίζουν πρόβλημα βιωσιμότητας. Βασικοί πυλώνες της οικονομίας οι οποίοι θα τεθούν υπό δημόσιο έλεγχο είναι οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών. Αυτοί μπορούν να αποτελέσουν το εφελτήριο για μια πορεία ανάπτυξης για την οποία βασική προϋπόθεση είναι η υιοθέτηση βιομηχανικής πολιτικής. Η Ελλάδα έχει σημαντικές ενεργειακές δυνατότητες και μεγάλο περιθώριο για δημόσιες επενδύσεις στα οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, στα αεροδρόμια, τα λιμάνια, τον τομέα της στέγασης αλλά ακόμα και σε δυσκολότερους τομείς όπως αυτός της τεχνολογίας, της έρευνας και της ανάπτυξης.

Σύμφωνα με τους Λαπαβίτσα et al (2010) αυτές οι δομικές αλλαγές και η «προοδευτική έξοδος» από το ευρώ δεν μπορούν να επιτευχθούν σε ένα πλαίσιο φιλελευθεροποίησης. Βασική προϋπόθεση είναι η αποδέσμευση από την υψηλή κατανάλωση, τις χαμηλές αποταμιεύσεις, τον ατομικό δανεισμό, τις χαμηλές επενδύσεις και τις κερδοσκοπικές φούσκες. Σημαντικό στοιχείο είναι και η επένδυση στο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο θα διοχετεύσει νέες γενιές

καταρτισμένου εργατικού δυναμικού. Κρίσιμη είναι και η ανάπτυξη εκείνων των κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών που θα δημιουργήσουν εκείνες τις κρατικές δομές, οι οποίες θα βασίζονται στην διαφάνεια και θα είναι υπόλογες στον λαό. Η δίκαιη φορολόγηση του εισοδήματος, η μείωση των έμμεσων φόρων, η βελτίωση της δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης, η αναδιοργάνωση του συστήματος δημοσίων συντάξεων, οι κοινωνικές παροχές, τα επιδόματα και οι μεταβιβάσεις εισοδήματος ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα θα μπορούσαν να αμβλύνουν την ύπαρξη ανισοτήτων.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα με την «προοδευτική έξοδο» κατά τους Λαπαβίτσα et al (2010) είναι η επίτευξη εθνικής ανάπτυξης σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Θα ήταν αναγκαίο σε περίπτωση εξόδου της Ελλάδας από το ευρώ να μπορεί να έχει εμπορικές συναλλαγές τόσο με χώρες της Ε.Ε. όσο και με χώρες εκτός Ε.Ε. Σημαντική είναι επίσης η εισαγωγή τεχνολογίας και κεφαλαίου από το εξωτερικό. Και ενώ κάτι τέτοιο θα ήταν δύσκολο εξαιτίας της πιθανής εχθρικής στάσης που θα κρατούσαν οι ηγεσίες των άλλων χωρών της Ε.Ε. η «προοδευτική έξοδος» θα έδινε την δυνατότητα μιας διαφορετικής ανάπτυξης στις χώρες εκείνες που θα αποτολμούσαν κάτι τέτοιο. Επίσης η έξοδος μιας περιφερειακής χώρας της Ευρωζώνης μπορεί να δρομολογήσει εξελίξεις προς αυτήν την κατεύθυνση και για άλλες χώρες, δημιουργώντας δεσμούς συνεργασίας μεταξύ τους.

Ανακεφαλαιώνοντας, η λύση που προτείνουν οι Λαπαβίτσας et al (2010) για έξοδο από την κρίση βασίζεται στην έξοδο από την ζώνη του ευρώ σε συνδυασμό με ριζικό οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικό μετασχηματισμό. Και ενώ αναμφίβολα μια τέτοια κίνηση περιλαμβάνει ρίσκο και κόστος, η ισοβαρής κατανομή τους θα μετρίαζε τις αρνητικές συνέπειες, ενώ θα δινόταν οι ευκαιρίες να δημιουργηθούν εκείνες οι προϋποθέσεις για να μπει η Ελλάδα ξανά σταδιακά σε τροχιά ανάπτυξης.

4.8 Πρόταση Κυριαζή Νικόλαου – Οικονόμου Εμμανουήλ

Οι οικονομολόγοι Κυριαζής Ν. και Οικονόμου Ε. Μ. (2015) παρουσιάζουν μια διαφορετική θεώρηση των αιτιών και της πορείας που ακολούθησε η Ελλάδα για να φθάσει στο σημείο που είναι σήμερα καθώς και των τρόπων για να βγει από το τούνελ της κρίσης. Βασιζόμενοι στην

αλληλένδετη σχέση οικονομίας και δημοκρατίας και έχοντας ως σύμμαχό τους μια πληθώρα εμπειρικών μελετών που αποδεικνύουν την συσχέτιση δημοκρατίας, πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης ξεκινάει το ερευνητικό τους έργο με μια αναλυτική παρουσίαση της δημοκρατίας στην πιο καθαρή της μορφή, αυτήν της άμεσης δημοκρατίας. Από την γέννηση της δημοκρατίας στην αρχαία Ελλάδα δίνεται έμφαση στην δομή της αθηναϊκής οικονομίας και στην λειτουργία της αθηναϊκής κοινωνίας. Μέσω αυτής της αναλυτικής παρουσίασης επιχειρείται να αναδειχθούν ομοιότητες και διαφορές με τις σημερινές αμιγώς αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες και ιδιαίτερα της Ελλάδας. Σύμφωνα με τους Κυριαζή Ν. και Οικονόμου Ε.Μ. (2015), η Ελλάδα κατά την διάρκεια της κρίσης απώλεσε μεγάλο κομμάτι της δημοκρατίας με όποιες στρεβλώσεις αυτή είχε στην μέχρι προ κρίσης εποχή. Στην ουσία η κατάσταση της οικονομίας μας σήμερα γίνεται καθρέφτης της μη σωστής εφαρμογής του δημοκρατικού πολιτεύματος στην χώρα μας. Οικονομικές μελέτες που διεξήχθησαν σε ΗΠΑ, Ελβετία και Γερμανία έδειξαν την οικονομική ανωτερότητα της άμεσης δημοκρατίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα καντόνια της Ελβετίας που εφαρμόζουν πιο συχνά άμεση δημοκρατία. Αυτά έχουν ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης 15-20% μεγαλύτερους από εκείνα τα καντόνια που την εφαρμόζουν λιγότερο. Η Ελλάδα σύμφωνα με διεθνείς οργανισμούς και ινστιτούτα κατατάσσεται ως η λιγότερο δημοκρατική χώρα της ΟΝΕ. Οι Κυριαζής Ν. και Οικονόμου Ε. Μ. (2015) βαθμολογούν την δημοκρατικότητα της Ελλάδος, της Ελβετίας, των ΗΠΑ και της Γερμανίας βάσει 5 κριτηρίων (ισηγορία, ισονομία, ισοκρατεία, διάκριση εξουσιών, προστασία δικαιωμάτων) όπου και πάλι η Ελλάδα παίρνει την τελευταία θέση. Κατά τους ίδιους η βελτίωση της Ελλάδας και στις πέντε παραπάνω κατηγορίες είναι το όχημα μέσω του οποίου θα μπορέσει να επιτευχθεί η μεγάλη αλλαγή στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική σκηνή της χώρας. Μερικές από τις βασικές προτάσεις της συγκεκριμένης θεώρησης θα αναλυθούν παρακάτω. Οι Κυριαζής Ν. και Οικονόμου Ε. Μ. (2015) προτείνουν:

- Θέσπιση δημοψηφισμάτων “από κάτω”, μέσα από πρωτοβουλίες πολιτών . Μέσω των δημοψηφισμάτων θα παίρνονται αποφάσεις δεσμευτικές για την πολιτική ζωή του τόπου. Στα δημοψηφίσματα θα μπορούν να λαμβάνονται αποφάσεις και επί οικονομικών θεμάτων. Θα επιτυγχάνεται με αυτόν τον τρόπο η ολοένα μεγαλύτερη και ακηδεμόνευτη ενασχόληση των πολιτών με τα κοινά καθώς θα μπορούν να παίρνουν αποφάσεις για μια πληθώρα ζητημάτων που αφορούν τους ίδιους και το μέλλον της

χώρας. Σύμμαχος για ένα τέτοιο βήμα θα αποτελέσει η χρήση της τεχνολογίας ώστε να ξεπεραστούν οι όποιες τεχνικές δυσκολίες προκύψουν από την συχνή διεξαγωγή δημοψηφισμάτων και του όγκου των πολιτών που παίρνουν μέρος στο δημοψήφισμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο θεσμός του δημοψηφίσματος έχει εκφυλιστεί καθώς από την μεταπολίτευση και μετά έχουν διεξαχθεί μόνο δύο δημοψηφίσματα με απόφαση της κυβέρνησης (“από πάνω” δημοψήφισμα).

- Θεσμοθέτηση της ‘‘ανάκλησης’’ εκλεγμένων προσώπων όταν χάνουν εμπιστοσύνης των πολιτών που τους εξέλεξαν.
- Αναβάθμιση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε Συνταγματικό δικαστήριο, ενισχύοντας έτσι την διάκριση εξουσιών.
- Ψήφιση του Προέδρου της Δημοκρατίας άμεσα από τους πολίτες και όχι από τα κόμματα.
- Κατάργηση του άρθρου ‘‘περί ευθύνης υπουργών’’. Η ύπαρξή του καταργεί την ισονομία καθώς δημιουργεί δύο κατηγορίες πολιτών απέναντι στον νόμο: τους υπουργούς και όλους τους άλλους.
- Απολογισμός κάθε δημόσιου λειτουργού στην λήξη της θητείας του.
- Εκλογή του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας με ψηφοφορία από ειδικούς.
- Διάκριση μεταξύ νομοθετικής (Βουλή) και εκτελεστικής εξουσίας. Θέσπιση ασυμβίβαστου μεταξύ βουλευτή και υπουργού.

Όλα τα παραπάνω είναι βήματα για το πέρασμα από την αντιπροσωπευτική δημοκρατία σε μια μορφή άμεσης δημοκρατίας. Ένα τέτοιο σύστημα θα λύνει καλύτερα το πρόβλημα εντολέα-εντολοδόχου (πολιτών-κυβέρνησης) και έκφρασης των πραγματικών προτιμήσεων των πολιτών. Αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερη διαφάνεια, λιγότερη διαφθορά, σπατάλη και γραφειοκρατία, μειώσεις δηλαδή του συναλλακτικού κόστους (transaction cost) άρα και αύξηση των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης. Για την λειτουργία της ΕΕ προτείνουν:

- Θεσμική αναδιοργάνωση της ΕΕ έτσι ώστε να διευκολυνθεί η διαφάνεια στην λειτουργία των θεσμών καθώς μέσω του μεγάλου αριθμού θεσμικών οργάνων παρατηρείται επικάλυψη αρμοδιοτήτων και μετάθεση ευθυνών.

- Εκλογή του Προέδρου της ΕΕ, του Προέδρου της Επιτροπής και του “Υπουργού Εξωτερικών” από τους πολίτες των κρατών-μελών, μειώνοντας έτσι ως ένα βαθμό τον ευρωσκεπτισμό.
- Εκλογή του διοικητή της ΕΚΤ με ψηφοφορία από ειδικούς.

Οι Κυριαζής Ν. και Οικονόμου Ε. Μ. (2015) βάζουν στο κέντρο της ανάλυσής τους για την έξοδο από την κρίση χρέους την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Οι ξένες επενδύσεις θα αυξήσουν την παραγωγική βάση της Ελλάδας και θα την κάνουν πιο ανταγωνιστική απέναντι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Επίσης θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας βοηθώντας έτσι στο διογκούμενο πρόβλημα της ανεργίας. Για να έρθουν όμως οι πολυπόθητες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα πρέπει να δοθούν φορολογικά κίνητρα στους επενδυτές και όχι αντικίνητρα όπως συμβαίνει σήμερα. Βάσει αυτού προτείνουν:

- Κατάργηση της προκαταβολής φόρου.
- Κατάργηση του ΕΝΦΙΑ. Ο ΕΝΦΙΑ είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα καταπάτησης της προστασίας περιουσιακών δικαιωμάτων. Ο ΕΝΦΙΑ είναι φόρος επί της ακίνητης περιουσίας, δημιούργημα του υπουργού οικονομικών κ. Βενιζέλου. Όταν είχε πρωτοεμφανιστεί, γνωστό ως “χαράτσι” είχε την μορφή “τέλους” ενώ στην ουσία ήταν φόρος και η μη πληρωμή του μπορούσε να σημάνει την διακοπή ηλεκτροδότησης. Στην συνέχεια την θέση του πήρε ο ΕΝΦΙΑ ο οποίος μάλιστα επιβλήθηκε με βάση τις αντικειμενικές αξίες του 2008, ενώ οι σημερινές αξίες έχουν πέσει κατά 40% από αυτές του 2008. Τον Νοέμβριο του 2014 το Συμβούλιο της Επικρατείας τον έκρινε αντισυνταγματικό.
- Δημιουργία ενός πιο δίκαιου και σταθερού φορολογικού συστήματος. Μείωση των φορολογικών συντελεστών για τις επιχειρήσεις καθώς το 26% (σήμερα 29%) επί των κερδών, λειτουργεί αποτρεπτικά για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων καθώς είναι από τους υψηλότερους στην ΕΕ.
- Φορολογικός ανταγωνισμός. Ο φορολογικός ανταγωνισμός εφαρμόζεται στις ΗΠΑ όπου ισχύουν διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές και διαφορετικό φορολογικό πλαίσιο για κάθε πολιτεία. Στα θετικά του φορολογικού ανταγωνισμού συγκαταλέγονται ότι περιορίζει την αύξηση και παράλληλα, τη σπατάλη και διαφθορά, των δαπανών. Επίσης αυξάνει το διαθέσιμο εισόδημα των επενδυτών και των καταναλωτών.

- Όχι στην φορολογική εναρμόνιση των έμμεσων φόρων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Εφαρμογή του νόμου 401/72 του 2012 (που αν και ψηφίστηκε δεν εφαρμόστηκε ποτέ), που προβλέπει τοποθέτηση GPS στα βυτιοφόρα, σύστημα εκροών-εισροών στα διωλιστήρια κ.α. για την πάταξη της φοροδιαφυγής των καυσίμων. Οι στατιστικές έχουν δείξει πολύ μεγαλύτερες εξαγωγές πετρελαίου εκ μέρους της Ελλάδας από τις αντίστοιχες εισαγωγές των χωρών για τις οποίες προορίζονταν οι εξαγωγές. Η διαφορά μεταξύ των ποσοτήτων διακινείται αφορολόγητα εντός Ελλάδας.

Σε άρθρο των Kyriazis C. N. & Economou Em. (2016) τονίζεται ότι αυτό που πρέπει να γίνει σε πρώτη φάση για να ξεφύγουμε από την παγίδα του χρέους είναι να υπάρξει ένα μίνιμουμ πολιτικής συμφωνίας των φιλοευρωπαϊκών κομμάτων η οποία θα εφαρμοστεί ανεξάρτητα από τις αλλαγές της κυβέρνησης. Με αυτό τον τρόπο θα επανέλθει ως ένα βαθμό η πολιτική σταθερότητα και θα ανακτηθεί η εμπιστοσύνη των ευρωπαίων απέναντί μας. Εφόσον επέλθει η πολιτική σταθερότητα, η Τρόικα πρέπει να διορθώσει κάποια λάθη όπως ήταν η εμμονή της στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών στην εστίαση και στα ξενοδοχεία. Γενικά πρέπει να δοθεί έμφαση στην μείωση της φορολογίας έτσι ώστε να μπορέσουν να ανασάνουν οι επιχειρήσεις, στην μείωση των δαπανών με καταπολέμηση της σπατάλης και της διαφθοράς και εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες θα τονώσουν την ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Επίσης οι Economou Em. & Kyriazis C. N (Forthcoming) σε νεότερο άρθρο τους αναφέρουν ότι πολλοί οικονομολόγοι, το ΔΝΤ και το γραφείο προϋπολογισμού του ελληνικού κοινοβουλίου υποστηρίζουν ότι ο στόχος των δημοσιονομικών πλεονασμάτων της τάξεως του 3,5%, που έχει τεθεί από το τρίτο Μνημόνιο, είναι μη ρεαλιστικός. Η αύξηση των δημοσιονομικών πλεονασμάτων για να επιτευχθεί απαιτεί μέτρα όπως οι αυξήσεις φόρων, αλλά αυτά με την σειρά τους θα μειώσουν τα διαθέσιμα εισοδήματα, άρα και την ζήτηση, την κατανάλωση, τις αποταμιεύσεις και τελικά τους ρυθμούς ανάπτυξης. Επομένως χρειάζεται μια πολιτική που δεν θα επικεντρώνεται στην επίτευξη μεγάλων δημοσιονομικών πλεονασμάτων για την μείωση του δημοσίου χρέους της Ελλάδας, αλλά περισσότερο στην μακροχρόνια ανάπτυξη. Για να γίνει αυτό χρειάζεται όπως ειπώθηκε παραπάνω να προχωρήσουν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Οι ιδιωτικοποιήσεις και ιδιωτικές επενδύσεις που έχουν παγώσει εξαιτίας της ελληνικής γραφειοκρατίας θα μπορούσαν να επιφέρουν ένα σημαντικό ποσό για την απομείωση του

χρέους. Επίσης έμφαση πρέπει να δοθεί στην πάταξη της φοροδιαφυγής και στην αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος που έχει δημιουργηθεί εξαιτίας της κρίσης. Η πάταξη της φοροδιαφυγής θα αυξήσει σημαντικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους και θα είναι ένα πλήγμα στο γιγαντούμενο πρόβλημα της μαύρης αγοράς. Όσον αφορά το δημογραφικό, από το 2010 450.000 Έλληνες (ισοδυναμεί με το 4% του συνολικού πληθυσμού και 10% του εργαζόμενου), κυρίως νέοι πτυχιούχοι έχουν μεταναστεύσει προς αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό και ο λόγος γι' αυτό είναι ότι η ανεργία στις ηλικίες 20-30 έχει φθάσει το 50%. Επίσης το ποσοστό γεννήσεων μετά το 2010 έχει πέσει στο 1,3 παιδιά ανά γυναίκα, ενώ για να διατηρηθεί ο πληθυσμός σταθερός πρέπει να είναι στο 2,1. Αν συνδυάσει κανείς αυτά τα δύο γεγονότα καταλαβαίνει τον κίνδυνο που έρχεται για την ελληνική οικονομία και κοινωνία. Το ελληνικό κράτος θα έχει μετατραπεί σε ένα κράτος τρίτης ηλικίας με ένα συνεχώς συρρικνούμενο εργατικό δυναμικό.

4.9 Σκέψεις για την έξοδο από την κρίση και αντιμετώπισης του χρέους

Αφότου η κρίση χρέους έπληξε τις χώρες του Νότου η Ευρωπαϊκή Ένωση πρότεινε την έκδοση «Ευρωπαϊκών» ομολόγων προκειμένου να βοηθήσει στην απομείωση του χρέους. Παρόλα αυτά η πρόταση αυτή δεν υιοθετήθηκε καθώς βρήκε πολλές αντιδράσεις από τις χώρες του Βορρά με την αιτιολογία της ύπαρξης «ηθικού κινδύνου», καθώς υπήρχε ο φόβος ότι η επιλεκτική αντιμετώπιση κάποιων χωρών με πρόβλημα θα δημιουργούσε προηγούμενο και για άλλες χώρες που στο μέλλον αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα.

Για την έξοδο από την οικονομική κρίση η εκάστοτε κυβέρνηση πρέπει να λάβει άμεσα μέτρα για την ενίσχυση των μικρομεσαίων στρωμάτων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι άνεργοι, η τρίτη ηλικία, οι άστεγοι, οι ανάπηροι, κ.α. Τα εργαλεία για να γίνει αυτό θα ήταν η χαμηλότερη φορολόγηση φυσικών προσώπων και η υιοθέτηση δικαιότερων φορολογικών συντελεστών, η διεύρυνση των επιδομάτων ανεργίας και η προώθηση της απασχόλησης μέσω κινήτρων στις επιχειρήσεις για προσλήψεις ανέργων αλλά και διατήρησης των θέσεων εργασίας, επιδόματα σε όλους όσους ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας και σε αυτούς που έχουν πληγεί

ιδιαίτερα από την κρίση, όπως οι χαμηλοσυνταξιούχοι, αυτοί που αντιμετωπίζουν πρόβλημα στέγασης, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για όλους.

Επίσης πρέπει να γίνουν σημαντικά βήματα για τον εξορθολογισμό των δημόσιων δαπανών και να αποφευχθούν λάθη του παρελθόντος όπου είχαμε αλόγιστη σπατάλη δημοσίου χρήματος, πελατοκρατεία και έναν υπερδιογκωμένο δημόσιο τομέα. Πρέπει να δοθεί έμφαση στις παραγωγικές επενδύσεις οι οποίες θα ανοίξουν νέες θέσεις εργασίας και να γίνεται πλήρης εκμετάλλευση των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Ανασυγκρότηση του πρωτογενούς τομέα .Ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Στήριξη του κατασκευαστικού κλάδου, της βιοτεχνίας, της βιομηχανίας και της ανάπτυξης νέων τεχνολογιών.

Το επόμενο σημαντικό κομμάτι είναι να καταστεί το χρέος βιώσιμο. Για να γίνει αυτό πρέπει να υπάρξει σίγουρα αναδιάρθρωση του χρέους σε συνεργασία με τους ευρωπαίους. Το χρέος είναι ένα φλέγον ζήτημα για το οποίο η Ελλάδα έχει ξοδέψει τεράστια ποσά σε τόκους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με έγγραφο που διαβίβασε στην Βουλή ο Οργανισμός Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους, για τα έτη 2013-2030 θα απαιτηθούν 164,242 δις ευρώ μόνο για τόκους.

Η αναδιάρθρωση του χρέους (είτε θα έχει την μορφή επιμήκυνσης, είτε «κουρέματος», είτε συνδυασμός και των δύο) με την σύμφωνη γνώμη των ευρωπαίων αυτή την στιγμή φαίνεται ίσως η πιο ασφαλής λύση. Για να γίνει αυτό πρέπει να κερδηθεί η χαμένη εμπιστοσύνη και να γίνουν όλες οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις. Υπάρχει βέβαια και η λύση της οριστικής διαγραφής του χρέους που στην ουσία θα σημάνει έξοδο της Ελλάδας από την ζώνη του ευρώ. Αυτή αποτελεί μια πιο ριζοσπαστική λύση με πολύ μεγαλύτερο ρίσκο, για την οποία χρειάζεται αρκετή προεργασία και ένα πολύ συγκεκριμένο πλάνο, το οποίο όμως δεν έχει διαμορφωθεί από τους υποστηρικτές της.

Η δημιουργία μιας ανεξάρτητης εθνικής επιτροπής η οποία θα αποτελείται από ορκωτούς λογιστές, οικονομολόγους, νομικούς, ειδικούς για ζητήματα χρέους και δημοσίων οικονομικών θα ήταν ένα βήμα προς την σωστή κατεύθυνση. Αυτή η επιτροπή σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Οικονομικών και του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους θα έχει ως στόχο να εξετάσει κάθε είδους σύμβαση που υπογράφηκε με τους δανειστές και να διερευνήσει τους όρους δανεισμού, τα ποσά που διατέθηκαν, τα επιτόκια που επεβλήθησαν, τι ποσά των

δανείων έχουν αποπληρωθεί, κ.α. Η έρευνα πρέπει επίσης να επεκταθεί στις συμβάσεις που υπογράφηκαν στους τομείς της ασφάλειας και εθνικής άμυνας καθώς και των εμπορικών πιστώσεων μεταξύ τραπεζών (ακόμη και του ιδιωτικού τομέα) .

Ο Αργυρού (2015) σημειώνει ότι η ελληνική κρίση χρέους και η μικρή πρόοδος που επιτεύχθηκε κατά το πρώτο μνημόνιο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε λανθασμένες εσωτερικές πολιτικές. Το δεύτερο μνημόνιο από την άλλη παρά τις όποιες ατέλειες στην εφαρμογή του κατόρθωσε να ξεκινήσει την διαδικασία οικονομικής ανάκαμψης. Η μη συμφωνία όμως της Ελλάδας και των δανειστών τους πρώτους επτά μήνες του 2015 αποτέλεσε τροχοπέδη.

Το τρίτο μνημόνιο υπογράφηκε τον Αύγουστο του 2015 και συνέβη το εξής παράδοξο : από τους 162 βουλευτές της κυβέρνησης συνασπισμού οι 39 καταψήφισαν στην δεύτερη ψηφοφορία τα προαπαιτούμενα, ενώ τελικά πέρασε με την υποστήριξη των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Σε αντίθεση με τα δύο πρώτα μνημόνια τα οποία στόχευαν στη δημοσιονομική βιωσιμότητα, τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις το τρίτο μνημόνιο επικεντρώνεται στη βελτίωση της θεσμικής απόδοσης του ελληνικού κράτους (ESM, 2015). Τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με την εντονότερη παρακολούθηση και εφαρμογή, συμπεριλαμβανομένης της τεχνικής βοήθειας που χορηγήθηκε στις Ελληνικές αρχές, αυξάνουν την πιθανότητα πλήρους εφαρμογής του προγράμματος, καθώς και την τελική του επιτυχία. Ωστόσο η συνεχιζόμενη δημοσιονομική εξυγίανση, οι μεγάλης κλίμακας διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και ο εξορθολογισμός του ελληνικού δημόσιου τομέα έρχονται σε αντίθεση με πολιτικά συμφέροντα και υπάρχει κίνδυνος μη εφαρμογής τους. Ταυτόχρονα ένα μεγάλο κομμάτι του ελληνικού πληθυσμού έχει πληγεί σφοδρά από την οικονομική κρίση και προβλέπεται να αυξηθεί ακόμα περισσότερο, καθώς οι ρυθμοί ανάπτυξης δεν προβλέπεται να βελτιωθούν ιδιαίτερα τα προσεχή χρόνια. Η εφαρμογή λοιπόν του τρίτου μνημονίου λαμβάνει χώρα σε ένα ασφυκτικό οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον (Arghyrou, 2015).

Η δεύτερη πηγή κινδύνου είναι εξωτερική και έχει τρεις μορφές. Πρώτον οι μεγάλης διάρκειας συνθήκες σχετικά χαμηλής ανάπτυξης στη ζώνη του ευρώ. Καθώς η ελληνική ανάκαμψη δεν έχει την βοήθεια ενός ευνοϊκού εξωτερικού περιβάλλοντος, οι εσωτερικοί κίνδυνοι που συζητήθηκαν παραπάνω θα ενισχυθούν. Δεύτερον, οι δανείστριες χώρες εμφανίζουν σημάδια κόπωσης στην διαδικασία διάσωσης της Ελλάδας. Αυτό σημαίνει ότι στην περίπτωση αρνητικών

εξωτερικών κραδασμών όπου θα απαιτηθεί πρόσθετη οικονομική βοήθεια ή πολιτικές πρωτοβουλίες που θα είναι αντίθετες με το πρόγραμμα προσαρμογής, θα είναι δύσκολο για τους πιστωτές να συνεχίσουν να μας παρέχουν βοήθεια. Τέλος, σύμφωνα με τους Dargvas and Hüttl (2014) λαμβάνοντας υπόψη την πρόσφατη σημαντική επιδείνωση στην σχεδιαζόμενη πορεία του ελληνικού χρέους, η δημοσιονομική δυναμική στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα ευάλωτη σε κρίσεις οποιουδήποτε είδους. Γι' αυτό τον λόγο είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι τρόποι περεταίρω ελάφρυνσης του ελληνικού δημοσίου χρέους σύμφωνα με τις αποφάσεις του Eurogroup τον Νοέμβριο του 2012 και την επιβεβαίωση αυτής της προοπτικής που περιλήφθηκε στο τρίτο πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας. Μια τέτοια κίνηση μπορεί να συμβάλλει στην μείωση των ασφαλιστρών κινδύνων και στην προσέλκυση περισσότερων επενδύσεων. Μπορεί επίσης να προσφέρει το περιθώριο για χαλάρωση της φορολογίας κάτι που θα επωφελούσε τόσο στην γεφύρωση του αρνητικού κενού παραγωγής όσο και στη διόρθωση των στρεβλώσεων που παρατηρούνται εξαιτίας της υπερφορολόγησης στην πλευρά της προσφοράς της Ελλάδας.

Τέλος, η Ελλάδα και οι χώρες που έχουν χτυπηθεί από την κρίση μπορούν να αποκομίσουν πολλά οφέλη από το αναδυόμενο σύστημα ευρωδιακυβέρνησης που περιλαμβάνει την συμμετοχή μιας ευρωπαϊκής τραπεζικής ένωσης, υψηλότερου βαθμού δημοσιονομική ολοκλήρωση και έναν δανειστή έκτακτης ανάγκης για την ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα (Elliot, 2012; Allen et al. 2013 ; Arghyrou 2015) . Αναπόφευκτα η επιλογή ενός πιο ολοκληρωμένου συστήματος ευρωδιακυβέρνησης θα σημαίνει την απώλεια της δυνατότητας άσκησης ξεχωριστής οικονομικής πολιτικής αλλά αυτό για την Ελλάδα είναι ένα τίμημα που ίσως αξίζει να αναλάβει. Το παράδειγμα της Ελλάδας όπως και άλλων χωρών της ΟΝΕ την δεκαετία του 2000 έδειξε ότι η υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος δεν ήταν αρκετό για να εξαλείψει τον συστημικό κίνδυνο που προκαλείται από προβλήματα σε αυτές τις περιοχές. Αντιθέτως μπορεί να προκαλέσει αρκετά προβλήματα με εκτεταμένες αρνητικές εξωτερικότητες (Sinn, 2014). Για να διευθετηθούν αυτές εντός του ευρώ είναι απαραίτητο να υπάρχει ένας συνδυασμός από μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό και ένα εξωτερικό περιβάλλον που θα προάγει την πραγματική σύγκλιση έναντι της ονομαστικής. Η εμπειρία των ετών 2012-2014 αποδεικνύει ότι παρά τις όποιες ατέλειες υπήρχαν κατά την διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος οικονομικής βοήθειας υπήρξαν σημάδια εκκίνησης της διαδικασίας οικονομικής ανάκαμψης της χώρας. Είναι

αμφίβολο κατά πόσο αυτή η πρόοδος θα είχε επιτευχθεί σε ένα πλαίσιο διακριτικής εθνικής οικονομικής πολιτικής.

Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που η Ελλάδα δεν πρέπει να απομακρυνθεί από την ΟΝΕ. Και μπορεί το νόμισμα από μόνο του να μην είναι καθοριστικός παράγοντας της ευημερίας ενός τόπου, τα χαρακτηριστικά της προσφοράς και οι επιδόσεις των ιδρυμάτων όμως είναι. Πρόσφατα γεγονότα έδειξαν ότι στην Ελλάδα η πολιτική αξιοπιστία και η θεσμική σταθερότητα, και κατ' επέκταση η οικονομική ευημερία, εξυπηρετούνται καλύτερα εντός της ζώνης του ενιαίου νομίσματος και όχι έξω από αυτήν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία όπως υποδηλώνει και ο τίτλος της επιχειρήσαμε να κινηθούμε πάνω σε τρεις άξονες. Αποτυπώσαμε την εξέλιξη του δημοσίου χρέους στην Ελλάδα παίρνοντας ως αφετηρία την χρονιά ένταξης στην ζώνη του ευρώ και μέσα από την διερεύνηση των αιτιών αύξησης του δημοσίου χρέους καθώς και την πρόοδο που έχει επιτευχθεί στην αντιμετώπισή τους, περάσαμε στον δεύτερο άξονα που αφορούσε την βιωσιμότητά του. Τέλος, αφού προσπαθήσαμε να απαντήσουμε σε αυτό το κομβικό και πολύπλοκο ερώτημα οδηγηθήκαμε στο τρίτο σκέλος που ήταν οι προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Το δημόσιο χρέος και το δημόσιο έλλειμμα είναι δύο έννοιες αλληλένδετες, οι οποίες σηματοδοτούν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Το χρέος της Ελλάδας είναι κατά βάση εξωτερικό και οι αιτίες συσσώρευσής του έχουν να κάνουν με χρόνιες παθολογίες της ελληνικής οικονομίας και του πολιτικού συστήματος της χώρας. Οι πελατοκεντρικές σχέσεις πολιτικών κομμάτων και ψηφοφόρων, ο διογκωμένος δημόσιος τομέας, οι παράλογες αυξήσεις μισθών, η υπερβολική φορολόγηση των επιχειρήσεων, η κατασπατάληση δημοσίου χρήματος, ο υπέρμετρος δανεισμός, η αύξηση των δαπανών, η φοροδιαφυγή και η έλλειψη ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας ήταν μερικές από τις αιτίες αύξησης του δημοσίου χρέους (Economou Em. & Kyriazis N., Forthcoming).

Η ΕΕ έθεσε αυστηρά κριτήρια σχετικά με τα ποσοστά δημοσίου χρέους και ελλείμματος για τα νεοεισερχόμενα μέλη της, που ωστόσο τόσο στην περίπτωση της Ελλάδας όπως και άλλων κρατών μελών δεν τηρήθηκαν (Nelson R. et al, 2010). Το δημόσιο χρέος από το 2000 μέχρι το 2008 παρουσίασε μικρές αυξομειώσεις. Από το 2009 με το ξέσπασμα της κρίσης και μετά, παρουσιάζει μια αυξητική πορεία με τις περισσότερες προβλέψεις σχετικά με την βιωσιμότητά του να είναι δυσοίωνες. Σε αυτό έχει συμβάλει τόσο η στάση των ελληνικών κυβερνήσεων όσο και των πολιτικών που ακολουθήθηκαν εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αστάθεια που διακρίνει το πολιτικό μας σύστημα με τις συχνές εκλογικές αναμετρήσεις των τελευταίων ετών καθώς και η απροθυμία των κυβερνήσεων να προχωρήσουν στις διαρθρωτικές εκείνες μεταρρυθμίσεις που θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και θα αυξήσουν τα έσοδα του κράτους, αποτελούν τροχοπέδη για αλλαγή της τωρινής κατάστασης της οικονομίας. Επίσης δημιουργούν κλίμα δυσπιστίας στους εταίρους με αποτέλεσμα να μεγαλώνει το αίσθημα απροθυμίας χρηματοδότησης του χρέους. Από την άλλη οι πολιτικές λιτότητας που

έχει επιφέρει η εφαρμογή των τριών μνημονίων σε συνδυασμό με την προσκόλληση των θεσμών σε πολιτικές πλεονασμάτων δεν βοηθούν στην λύση του προβλήματος. Οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους είναι πλέον εμφανείς σε όλους τους τομείς (της υγείας, της παιδείας, της εργασίας, της κοινωνικής ασφάλισης, κ.α.), ενώ όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού πλήττεται καθημερινά από αυτήν. Επομένως μέτρα όπως της μείωσης του αφορολόγητου για τα φυσικά πρόσωπα, η μείωση του κατώτατου μισθού, οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές για τις επιχειρήσεις, η αύξηση του ΦΠΑ, κ.α. το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να επιτείνουν την ύφεση. Οι πολιτικές πλεονασμάτων πάλι μέσα σε ένα τόσο ασφυκτικό οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο που έχει δημιουργηθεί δεν θα ευοδώσουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Αντιθέτως η επίτευξή τους θα απαιτήσει μέτρα, όπως αυξήσεις φόρων, τα οποία θα μεγαλώσουν τα κοινωνικά βάρη και εν τέλει θα έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη.

Σημαντικό σημείο για να σταθούμε αποτελεί και η στάση της ΕΚΤ στην διαχείριση της ελληνικής κρίσης χρέους. Η ΕΚΤ είναι ένας υπερεθνικός και ανεξάρτητος οργανισμός που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ένωση σύμφωνα με την συνθήκη του Μάαστριχτ. Αποτιμώντας τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας κατά το ξέσπασμα αλλά και καθ' όλη την διάρκεια της οικονομικής κρίσης θα λέγαμε ότι δεν ανέλαβε έγκαιρα τις κατάλληλες πρωτοβουλίες ώστε να θέσει σε έλεγχο τις αποδόσεις των ομολόγων. Η παρέμβαση αυτή στο αρχικό στάδιο της κρίσης θα έδινε την δυνατότητα να εφαρμοστεί ένα σχέδιο για την επίλυση δομικών ζητημάτων της Ελλάδας και της Ε.Ε., χωρίς η χώρα μας να υποπέσει στην παγίδα του αποπληθωρισμού-χρέους όπως και έγινε τα τελευταία έξι χρόνια (Michalis N et al, 2016).

Οι περισσότερες προτάσεις που έχουν γίνει για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους τόσο από Έλληνες όσο και ξένους οικονομολόγους περιλαμβάνουν κάποιου είδους αναδιάρθρωση ενώ μερικές μιλούν ακόμα και για διαγραφή του, με έξοδο της Ελλάδας από την ευρωζώνη. Η πρόταση του Bruegel (Delpla J. and Weizsäcker J, 2010) μιλάει για επέκταση ωρίμανσης των δανείων στα 50 χρόνια και εξάλειψη του διαφορικού επιτοκίου δανεισμού (spread) σε σχέση με τα γερμανικά ομόλογα. Η πρόταση P.A.D.R.E. (Paris P. and Wyplosz C. 2014) βασίζεται στην αγορά ομολόγων του Δημοσίου στην ονομαστική τους αξία από την ΕΚΤ και δυνατότητα του κράτους μέλους να αποπληρώσει το ποσό αυτό σε ισόποσες δόσεις με μηδενικό επιτόκιο, οι οποίες θα εκτείνονται στο διηνεκές. Η «Μετριοπαθής Πρόταση» (Varoufakis Y. et al, 2013)

προτείνει ανακεφαλαιοποίηση των προβληματικών τραπεζών από τον ESM και μετατροπή του «κατά Μάαστριχτ νόμιμου χρέους» (ίσο με το 60% του ΑΕΠ). Το Γερμανικό Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων (Doluca H. et al, 2012) προτείνει αμοιβαιοποίηση (mutualization) του μέρους του χρέους που ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ μέσω της μεταφοράς του (σε μια περίοδο μέγιστης διάρκειας 5 ετών) σε ένα επί τούτου Ταμείο Εξαγοράς/ Απόσβεσης («debt redemption fund»/DRF). Οι Goodhart C. and Tsomocos D. (2010) προτείνουν την δημιουργία ενός παράλληλου υποτιμημένου νομίσματος (IOU) για τις εσωτερικές συναλλαγές με στόχο να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας στο μέλλον. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η πρόταση Feldstein (Feldstein M., 2010). Σύμφωνα με αυτήν πρέπει να υπάρξει ένα “διάλλειμα” της Ελλάδας από τις υποχρεώσεις της στην ευρωζώνη (σε συμφωνία με τους Ευρωπαίους), υιοθέτηση της δραχμής και επιστροφή της αργότερα με μια πιο ανταγωνιστική ισοτιμία. Οι Λαπαβίτσας et al (2010) αντιπροσωπεύουν την άποψη της εξόδου της Ελλάδας από την ζώνη του ευρώ σε συνδυασμό με ριζικό θεσμικό, οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικό μετασχηματισμό. Τέλος οι Κυριαζής Ν. και Οικονόμου Ε.Μ. (2015) στο μοντέλο που προτείνουν, βασίζονται στην αλληλένδετη σχέση οικονομίας και δημοκρατίας παρουσιάζοντας μια σειρά από μέτρα σε οικονομικό, πολιτικό και θεσμικό επίπεδο. Για την έξοδο από την κρίση δίνουν μεγάλη έμφαση στην αύξηση της δημοκρατικότητας (περισσότερη ισηγορία, ισονομία, ισοκρατεία, διάκριση εξουσιών, προστασία δικαιωμάτων) και στην προσέλκυση επενδύσεων μέσω της παροχής φορολογικών κινήτρων.

Κοινή συνισταμένη των περισσότερων αναλύσεων για το ελληνικό δημόσιο χρέος αποτελεί το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να επαναλάβει λάθη του παρελθόντος. Πρέπει να υπάρξει εξορθολογισμός των δημοσίων δαπανών, ενίσχυση της αξιοκρατίας, καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, κ.α. Παραθέτοντας και την δική μας άποψη επί του θέματος τονίσαμε ότι ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας. Το κράτος πρέπει να παρέχει κίνητρα στους νέους να ασχοληθούν με τον πρωτογενή τομέα. Μια τέτοια κίνηση θα έδινε μια διέξοδο στο πρόβλημα της ανεργίας και σε συνδυασμό με ενίσχυση των λειτουργιών εμπορίας αγροτικών προϊόντων (τυποποίηση, συσκευασία, ταυτοποίηση, μεταποίηση, κ.α.), ιδιαίτερα της πιστοποίησης (π.χ. σαντορινιά κρασιά, σουλτανίνα, κ.α.), θα ενίσχυε την ανταγωνιστικότητα πολλών εγχώριων παραγόμενων προϊόντων στο εξωτερικό. Επίσης πρέπει να μπει ένα φρένο στην συστηματική αποβιομηχάνιση της χώρας, να ενισχυθεί η βιοτεχνία και ο κατασκευαστικός κλάδος. Όσον αφορά την βιωσιμότητα του χρέους η

αναδιάρθρωσή του μοιάζει αναπόφευκτη ενώ είναι απαραίτητο να προχωρήσουν εκείνες οι διαρθρωτικές αλλαγές στο εσωτερικό της χώρας ώστε να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση με τις οικονομίες άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η πραγματική σύγκλιση αποτελεί την προϋπόθεση για τον βιώσιμο χαρακτήρα της ονομαστικής σύγκλισης που απαιτήθηκε για να εισέλθουμε στην ευρωζώνη. Τέλος θεωρούμε ότι παρά τα όποια προβλήματα και τα διαφορετικά συμφέροντα που επικρατούν στην λειτουργία της ευρωπαϊκής ένωσης, αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα πλαίσιο στήριξης και σταθερότητας για την χώρα μας σε ένα συνεχώς διεθνοποιημένο περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αλογοσκούφης Γ. (2013), «Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Συσσώρευσης του Δημοσίου Χρέους στην Ελλάδα, 1975-2009», Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αργεΐτης Γ., Δαφέρμος Γ., Νικολαΐδη Μ. (2011), «Κρίση Δημοσίου χρέους στην Ελλάδα: αιτίες και προοπτικές», Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ

Γεωργακόπουλος Θ. & Πατσουράτης, Β. (1993), «Δημόσια Οικονομική», Αθήνα: Το Οικονομικό

Γιαννιώτης Α. (2015), «Η Ελληνική Οικονομία μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο», Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε.

Δαλαμάγκας Β. (2010), « Εισαγωγή στην Δημόσια Οικονομική», Εκδόσεις Κριτική

Επιτροπή Αλήθειας Δημοσίου Χρέους 2015, Προκαταρκτική Έκθεση, Βουλή των Ελλήνων

ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2015), «Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση», Ετήσια έκθεση 2015

Καζάκος Άρης (2013), «Συλλογικό εργατικό δίκαιο: Ουσιαστικό δίκαιο και δικονομικά ζητήματα», Γ΄ έκδ. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013., σ. 565

Καραβίτης Η. Νικόλαος (2008), «Δημόσιο Χρέος & Έλλειμμα», Εκδόσεις Διόνικος

Κυριαζής Ν. & Οικονόμου Ε.Μ. (2015), «Δημοκρατία και Οικονομία», Εκδόσεις Ενάλιος

Μαριόλης Θ. και Παπουλής Κ. (2015), «Δυναμική του δημοσίου χρέους, οικονομική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα: μία σημείωση», Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη 2010, vol. 5 (1), 27-40

Μπήτρος Κ. Γ. (2015), «Ποτέ πια πτώχευση», Εκδόσεις Επίκεντρο

Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (2012), «Παρουσίαση της έρευνας ETUCE στο πλαίσιο δράσης για την οικονομική κρίση», σ.11–12

Χαρδούβελης Γ. (2011), «Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική» στο «Από τη Διεθνή Κρίση στην Κρίση της Ευρωζώνης και της Ελλάδας: Τι μας Επιφυλάσσει το Μέλλον;», Εκδόσεις Λιβάνη

Χριστόφορος Σαρδελής (2013), «Κρίση και Προοπτικές Ανάκαμψης: Ανακεφαλαιοποίηση Τραπεζών και Χρηματοδότηση της Οικονομίας», Κέντρο Μελετών και Έρευνας του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών

«ΔΙΚΤΥΟ» για τη Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη (2014), `` 4+1 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ'', εκδόσεις «ΔΙΚΤΥΟ» για τη Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Harrvey S. Rosen (2000), «Δημόσια Οικονομική», ΤΟΜΟΣ Β΄, Εκδόσεις Κριτική Α.Ε, Αθήνα 2000

Ξενόγλωσση

Advanced-Economy Episodes Since 1800», Journal of Economic Perspectives, 26(3), 69–86.

Alesina A., Prati A. and Tabellini G. (1990), «Public Confidence and Debt Management: A model and a case study of Italy», Working Paper No. 3135, National Bureau Of Economic Research

Allen, F., Carletti, E., Gray, J. (2013), «Political, fiscal and banking union in the euro zone», European University Institute and Wharton Financial Institutions Centre

Arghyrou, M.G. (2015), «The Greek crisis and financial assistance programmes: an evaluation», CESifo working paper No 5591

Barro R. J. (1974), «Are Government Bonds Net Wealth?», Journal of Political Economy, 82(6), pp 1095-1117.

Barro R.J. (1995), «Optimal Debt Management», NBER Working Paper Series 5327

Barro R.J. (1997), «Optimal Management of Indexed and Nominal Debt», NBER

Bilan I. & Ihnatov I. (2015), «Public Debt and Economic Growth: A Two-Sided Story», International Journal of Economic Sciences, Vol. IV(2)

Blanchard O., Chouraqui J-C, Hagarmann R., Sartor N. (1990), «The sustainability of fiscal policy : new answers to an old question», OECD Economic Studies

Campbell J. Y. and Shiller R. J. (1996), «A scorecard for Indexed Government Debt», NBER Macroeconomics Annual

Cecchetti G.S. & Mohanty M.S. & Zampolli F. (2011), «The real effects of debt», BIS Working Paper 352, Bank for International Settlements

- Chari V. V., Christiano L. J., Kehoe P. J. (1994), «Optimal Fiscal Policy in a Business Cycle Model», *Journal of Political Economy*, 102(4), 617-52
- Cole H. L., Kehoe P. J. (1995), «The Role of Institutions in Reputation Models of Sovereign Debt», *Journal of Monetary Economics*, 35, 45-64
- Cole H. L., Kehoe P. J. (2000), «Self-Fulfilling Debt Crises», *Review of Economic Studies*, 67, 91-116
- Committee of European Banking Supervisors (2010), «Aggregate outcome of the 2010 EU wide stress test exercise coordinated by CEBS in cooperation with the ECB», CEBS
- Cotarelli C. and Jaramillo L. (2012), «Walking Hand in Hand: Fiscal Policy and Growth in Advanced Economies», IMF Working Papers 12/137, International Monetary Fund
- Daniel Gros (2015), «Grexit 2015: A primer», Centre for European Policy Studies
- Daniel J. & David J. & Fouad M. & Rijckeghem C.V. (2006), «Fiscal adjustment for stability and growth» Pamphlet Series No. 55, International Monetary Fund (IMF)
- Darvas, Z., Huttli, P. (2014), «The long-haul: sustainability analysis», Bruegel Working Paper, 2014/06.
- Delpla J. and Weizsäcker J (2010), «The blue bond proposal», bruegelpolicybrief, ISSUE 2010/03
- Diamond, P. A. (1965), «National Debt in a Neoclassical Growth Model», *American Economic Review*, 55, 1126-50
- Doluca H., Hübner M., Rumpf D., Weigert B. (2012), «The European Redemption Pact: An Illustrative Guide», Working Paper 02/2012, German Council of Economic Experts
- Eberhardt M. and Presbitero A.F. (2013), «This Time They're Different: Heterogeneity and Nonlinearity in the Relationship between Debt and Growth», IMF
- Economou Em. and Kyriazis N. , «Is the Greek debt sustainable? Analyzing three different scenarios for the forthcoming period 2018-2022», (Forthcoming)
- Economou M., Madianos M., Peppou L. E., Theleritis C., Patelakis A., Stefanis C. N., (2013), «Suicidal ideation and reported suicide attempts in Greece during the economic crisis», *World Psychiatry* 12(1): 53-59.
- Elliot, D.J. (2012), «Key issues on European Banking Union: Trade-offs and some recommendations», *Global Economy and Development at Brookings*, Working Paper 52

- European Stability Mechanism (2015), FAQ on ESM/EFSF financial assistance for Greece
- EUROSTAT (2015), Severe Material Deprivation rate by age and sex, [ilc_mddd11]
- Frenkel J. & Razin A. (1996), «The Economics of the Government Budget Constraint», World Bank Researcher Observer, Vol 5 No. 2
- Giovannini A. (1997), «Government Debt Management», Oxford Review of Economic Policy, 13(4), 43-52
- Harari D. (2015), «Greek debt crisis: background and developments in 2015», House of Commons Library, Briefing Paper, Number 7114
- IMF (2016), «PRELIMINARY DEBT SUSTAINABILITY ANALYSIS- UPDATED ESTIMATES AND FURTHER CONSIDERATIONS», IMF Country Report No. 16/130
- Jonathan D. Ostry, Atish R.Ghosh, Karl Habermeier, Marcos Chamon, Mahvash S. Qureshi, and Dennis B.S. Reinhart (2010), «Capital Inflows: The Role of Controls», IMF Staff Position Note
- Karidis N.P., Dimitroulis D. and Kouraklis G. (2011), «Global financial crisis and surgical practice: the Greek paradigm», World Journal of Surgery, 35, 2377–81.
- Khalfan A, King J and Thomas B (2003), «Advancing the Odious debt doctrine», Center for International Sustainable Development Law, Working Paper COM/RES/ESJ, 11 March
- King R. (1990), «Observable Implications of Dynamically Optimal Taxation», Working Paper, University of Rochester
- Kyriazis C. N. & Economou Em. (2016) , «The Memoranda trap and almost fall of the Greek economy», MPRA Paper No. 76404
- Lapavistas C., Kaltenbrunner A., Lambrinidis G., Lindo D., Meadway J., Michell J., Paineira J.P. , Pires E., Powell J., Stenfors A., Teles N. (2010), «THE EUROZONE BETWEEN AUSTERITY AND DEFAULT», RMF occasional report
- Leventi, C. & Matsaganis, M., (2013), «Distributional implications of the crisis in Greece in 2009-2012», EUROMOD Working Papers
- Lucas JR R. E. and Stokey N.L. (1983), «Optical Fiscal and Monetary Policy in an Economy without Capital», Journal of Monetary Economics, 12, 55-94

Matsaganis M. (2013), «The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses», Friedrich Ebert Stiftung

Meade J.E (1958), «Is the National Debt a burden?», Oxford Economic Papers, Oxford University Press

Michalis Nikiforos, Dimitri B. Papadimitriou, and Gennaro Zezza (2016), «The Greek Public Debt Problem», Working Paper No. 867, Levy Economics Institute of Bard College

Missale A. (1999), «Public Debt Management», Oxford University Press

Missale A. and Blanchard O. J. (1994), «The Debt Burden and Debt Maturity», American Economic Review, 84(1), 309-319

Nelson R., Belkin P. Mix D. (2010), «Greece’s Debt Crisis: Overview, Policy Responses and Implications», Congressional Research Service

O’Connell DP (1967), «State Succession in Municipal Law and International Law», Cambridge U.P ,Vol. I.

Panizza U. and Presbitero A. F. (2013), «PUBLIC DEBT AND ECONOMIC GROWTH IN ADVANCED ECONOMIES: A SURVEY», Mo.Fi.R. Working Paper No. 78

Pâris, P and C Wyplosz (2014), «PADRE: Politically Acceptable Debt Restructuring in the Eurozone», Geneva Special Report on the World Economy 3, ICMB and CEPR.

Perotti R. (2012), «The “Austerity Myth” Gain Without Pain?», in «Fiscal Policy after the Financial Crisis», NBER Chapters, National Bureau of Economic Research, Inc.

REINHART C. M., REINHART V. R. AND ROGOFF K. S. (2012), «Public Debt Overhangs:

REINHART, C. M., AND K. S. ROGOFF (2010a), «Debt and Growth Revisited», VoxEU.org.

REINHART, C. M., AND K. S. ROGOFF (2010b), «Growth in a Time of Debt», American Economic Review, 100(2), 573–78

Rocholl, J., and A. Stahmer. (2016), «Where did the Greek bailout money go?», ESMT White Paper No. WP–16–02, ESMT European School of Management and Technology.

Sack N. A. (1927), «Les effets des transformations des Etats sur leurs dettes publiques et autres obligations financières: traité juridique et financier», Recueil Sirey, Paris, 1927

Samuelson P. A. (1958), «An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money», *Journal of Political Economy*, 66, 467-482

Schumacher J. (2015), «Diagnosing Greek Debt Sustainability: Why is it so hard?», *Brookings Institution Press*

Sinn, H.W. (2014), «The Euro Trap: On bursting bubbles, budgets and beliefs», *Oxford University Press*

Tobin J. (1963), «An Essay on the Principles of Debt Management», in J. Tobin (ed), «Fiscal and Debt Management Policies», Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall

United Nations Conference On Trade And Development (2012), «Principles on promoting responsible Sovereign lending and borrowing», *United Nations*

Varoufakis Y., Holland S., Galbraith J. K. (2013), «A Modest Proposal for Resolving the Eurozone Crisis, Version 4.0», July 2013

Πηγές Internet

Feldstein M. (2010), «Let Greece take a Eurozone ‘holiday’», *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/72214942-1b30-11df-953f-00144feab49a>

Goodhart C. and Tsomocos D. (2010), «The Californian Solution for the Club Med», *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/5ef30d32-0925-11df-ba88-00144feabdc0>

<http://www.heritage.org/index/pdf/2017/countries/greece.pdf>